HISTOIRE DES ENVIRONS DE BRUXELLES
A. WAUTERS
(1855)

ZESDE BOEK
HOOFDSTUK II VILVOORDE

INHOUD

		Blz. Wauters	Blz. Vertaling
I.	GESCHIEDENIS VAN VILVOORDE.	(409 – 425)	2
II.	GESCHIEDENIS VAN VILVOORDE (VERVOLG)	(425 – 440)	11
III.	GEMEENTELIJKE ORGANISATIE	(440 – 445)	19
	GEWOONTEN EN GEBRUIKEN	(445 – 450)	22
IV.	DE LAKENNIJVERHEID IN VILVOORDE	(450 – 453)	24
	DE STEENNIJVERHEID EN SCHEEPVAART	(453 – 457)	27
	DIVERSE INDUSTRIE	(457 – 467)	30
	DE SCHUTTERSGILDEN	(467 – 469)	35
	DE REDERIJKERSKAMER	(469 – 470)	36
	HET WEGENNET	(470 – 474)	37
V.	DE ONTVANGERS DER DOMEINEN EN DE REKENKAMER VAN VILVOORDE	(474 – 475)	39
	HET OUD KASTEEL VAN VILVOORDE	(475 – 485)	40
	HET TUCHTHUIS	(485 – 493)	45
VI.	DE KERK VAN VILVOORDE	(493 – 499)	50
	HET BEGIJNHOF VAN VILVOORDE	(499 – 508)	54
	DE KARMELIETESSEN VAN DE TROOST	(508 – 510)	59
	ANDERE KLOOSTERS IN VILVOORDE	(510 – 512)	60
	GODSHUIZEN EN HOSPITALEN	(512 – 517)	62
	SCHOLEN EN BEKENDE PERSONEN	(517 – 519)	65
VII.	HERLAER	(520 – 523)	67
VIII.	ANDERE LEENHOVEN BINNEN VILVOORDE	(523 – 526)	69
	CONINXLOO	(526 – 527)	71
	DRIE FONTEINEN	(527 – 530)	73
	DE WEIDEN VAN VILVOORDE	(530 – 531)	75
	DE OMGEVING VAN HET STATION	(531 – 533)	76
	HOUTHEM	(533 – 534)	78
	BIJLAGE	(534)	78

I.

GESCHIEDENIS VAN VILVOORDE.

Halverwege Brussel en Mechelen, op het samenvloeien van de Zenne en de Woluwe, ligt het charmante stadje Vilvoorde. Het fungeert als het ware als een scharnierpunt tussen het oude land van Grimbergen en de verspreide dorpen rond de bossen van Perk en het Plateau van Loo. De annalen van Vilvoorde zijn rijk aan opmerkelijke gebeurtenissen; haar religieuze geschiedenis begint al ten tijde van de bekering van de Franken in België tot het christendom, en haar burgerlijke geschiedenis biedt ons, vanaf het begin, een van de oudste vrijheidscharters van Brabant. Zes vestingwerken, waarvan op dit moment de laatste resten worden vernietigd, hebben meer dan eens een belegering doorstaan, en het kasteel, dat nu plaats heeft gemaakt voor een gevangenis, was bijna vier eeuwen lang de meest gevreesde staatsgevangenis van het land.[1]
De stad Vilvoorde beslaat het centrum van een gebied dat zich diagonaal uitstrekt van zuidwest naar noordoost; in de eerste richting vormt dit gebied een lange strook zeer hooggelegen land dat zich uitstrekt tot aan de heuvels van Laken, tussen de Strombeek of Mellebeek, waarvan het water haar scheidt van Grimbergen, en Heembeek. Richting noordoost bestaat het uit een plateau, in het noorden begrensd door de weiden van Eppegem, in het oosten door de velden van Peutie. Het eerste deel draagt de naam Coninxloo (de hoogten of bossen van de Koning); het wordt doorkruist door een grote weg die ten noorden van Laken de Romeinse weg van Asse naar Elewijt verlaat: de oude weg van Asse naar Vilvoorde, vroeger 'de Oude Weg' genoemd. Deze komt uit bij het kanaal, nabij de poort van Vlaanderen, steekt Vilvoorde door, passeert over de Zenne, stroomopwaarts van de monding van de Woluwe in die rivier, en gaat vervolgens noordwaarts richting Eppegem; Onder de naam Helle Straat of Helstraat doorkruist hij de weiden die Nerenbroek of Neerbroek worden genoemd, de lagere weiden.
Daar, nabij het water van de Zenne, dat ingesloten stroomt tussen oevers beplant met wilgen, essen en beuken, stond vroeger een ronde verhoging. Zestig of zeventig jaar geleden heeft men, vertrouwend op een overlevering die vertelde dat er een schat door de Saracenen zou zijn verborgen, op die plek opgravingen verricht waaraan, naar men zegt, bijna tweehonderd arbeiders hebben gewerkt. De heuvel werd geopend, maar men vond op geen enkele manier de grotten van Pierre, waarvan de ene kleiner was dan de andere. Of deze gewelven ooit enige oudheid bevatten, is nooit met zekerheid vastgesteld; men sprak slechts over enkele restanten van wapens die men daar zou hebben aangetroffen. Toen ik deze plaats voor het eerst bezocht, op 12 juli 1846, was er ter plekke alleen nog een glooiing in het terrein te zien van ongeveer 500 voet omtrek, die aan de westkant overging in het veld dat het van de Zenne scheidde; aan de zuidkant stroomde een beekje, aan de oostkant slingerde een pad langs het hoogste punt van de grafheuvel, dat nog een hoogte van 2 tot 3 meter bereikte. Deze verhoging wierp schaduw op enkele wilgen en een meidoornstruik. Op de hoek van het pad was een stapel witte en grijze stenen te zien, samen met fragmenten van Romeinse dakpannen en bakstenen. De oude oorsprong van de heuvel staat buiten kijf; hij heeft echter een opmerkelijk kenmerk: onder de namen Nedelaer of Netelaer – geleidelijk aan

---

[1] Territorium. – In 1686 omvatte Vilvoorde 1.242 bunder, waarvan 30 bunder binnen de stad lagen, 855 bunder akkers, 307 bunder weiden, 72 bunder bos en 7 bunder vijvers. Het belastbare inkomen bedroeg 19.425 florijnen. In 1846, op een oppervlakte van 1.850 hectare, vond men er: 709 ha bebouwd met granen, 53 ha met industriële gewassen, 329 ha met wortelgewassen en voedergewassen, 147 ha als weiland, 11 ha boomgaarden, 55 ha moestuinen, 1 ha kwekerijen, 19 ha siertuinen, 68 ha bos, 3 ha ontgonnen gronden en 2 ha braakliggende gronden. De lineaire roede meet 18⅓ Brusselse voeten.
Aantal woningen. – In 1435: 721; in 1480: 167; in 1525: 327. Niet inbegrepen zijn 6 tot 2 haarden; of 394, inclusief Coninxloo, Houlhem, Peutie, Borght; in 1686: 160 huizen, 12 hotels en kastelen, 5 brouwerijen, 11 herbergen, 55 winkels en ateliers, 9 kloosters en hospitalen; in 1846: 1.094 huizen, waarvan geen 51 bewoners.
Bevolking. – In 1786: 2.332 inwoners; in het jaar VIII: 2.682; op 31 december 1831: 5.087; op 15 november 1846: 6.379, verdeeld over 1.144 huishoudens, 716 kinderen krijgen onderwijs en 364 personen ontvangen weldadigheid.
Industrie en afhankelijkheden: Zie verderop, idem.
De registers van de burgerlijke stand beginnen voor de geboorten in 1574; voor de huwelijken in 1603; voor de overlijdens in 1626. We hebben talrijke documenten over Vilvoorde gevonden in de archieven van het Koninkrijk, bij de griffie van de rechtbank van eerste aanleg en in de bibliotheek van Bourgondië; bovendien hebben de eigen archieven van Vilvoorde en die van het ziekenhuis, die het gemeentebestuur en de commissie van de hospitalen ons met grote bereidwilligheid hebben opengesteld, aanzienlijk bijgedragen tot de verrijking van ons werk. Laten we ook de heer Piron, voormalig commissaris van politie te Vilvoorde, bedanken voor de aantekeningen die hij ons heeft verstrekt. Wat over deze stad is gedrukt, beperkt zich tot enkele verspreide gegevens in Granate, Vas GtsTri-, Lt: Rot, de Trouwe Gids. Die herhalen zich meestal. Het werk getiteld Onze-Lieve-Vrouw van Troost, te Vilvoorde, door Édouard Terwecoren van de Sociëteit van Jezus, is zeer rijk aan informatie over de religieuze instellingen van de stad, maar gaat nauwelijks in op de burgerlijke geschiedenis; er is recent een Nederlandse vertaling van verschenen, onder de titel O. L. V. Ten Troost, te Vilvoorde, of Korte geschiedenis van het klooster en van het beeld, onder die naam bekend (te Brussel, J. Vandereylt, 1853, in-13).
Dit werk, deels te danken aan de broer van de auteur van het Franse boek, de heer Henri Terwecoren, voormalig pastoor van de Sint-Pieterskerk te Leuven, die op 9 september is overleden, bevat veel minder historische details en richt zich meer op de wonderen die aan Ten Troost worden toegeschreven. 'Juxta veteram rdelR', zegt een akte uit het jaar 1308.

veranderd in Neutelaren bergh of Nolelaerenberg[2] – speelde deze plek een cruciale rol in de Grimbergenoorlog. De opvolgers van De Klerk, en alle historici die hem volgden, situeerden Nedelaer in de buurt van Strombeek. Een grondige analyse van het gedicht over de Grimbergenoorlog bevestigt echter de aanwezigheid van de grafheuvel, wat onweerlegbaar bewijs vormt[3].

Met uitzondering van enkele overblijfselen die door de heer Galesloot zijn ontdekt aan de oevers van de Woluwe, stroomopwaarts van de stad, onthult het grondgebied van Vilvoorde nauwelijks sporen van de aanwezigheid van de Romeinen. Het lijkt waarschijnlijk dat deze plaats oorspronkelijk slechts beperkte betekenis had en dat haar ontstaan vermoedelijk te danken is aan inwoners van Elewijt die gevlucht waren voor de barbaarse invasies langs de oevers van de Zenne en de Woluwe.

Onder de Frankische koningen begint de lokale geschiedenis helderder te worden. Heembeek verschijnt als een bestaand dorp; Sint Landri laat daar opvallende sporen na, en de koninklijke herinnering leeft voort in toponiemen zoals Coninxloo of Coninxbemde — de laatste duidt een weide aan tussen Vilvoorde en Machelen. De abdijen van Sint-Vaast, Soignies, Nijvel en Inde verwerven als eersten landgoederen in de streek, respectievelijk te Heembeek, Haeren, Machelen en Diegem. Vooral dankzij het commerciële belang van Brussel ontwikkelde Vilvoorde zich geleidelijk. Het werd vervolgens toegewezen aan een klooster dat door de familie der Pepins werd gesticht in de vesting van Châteauneuf (Novum Castellum) of Chèvremont, gebouwd op een steile bergtop op enige afstand ten oosten van Luik.

Volgens de legende van de heilige Amalberge — waarvan het verhaal helaas van recente datum is — vond de heilige in Vilvoorde een toevluchtsoord om te ontsnappen aan de achtervolgingen van Karel de Grote. Op een ochtend, zo vermeldt de legende, verbleef Amalberge met een naaste en gaf zij instructies aan zijn gastvrouw die moest waterkers voor hem gaan plukken. Het was met dit kruid, in een stukje pijn van de verbod. De dienstmeid gehoorzaamde; maar toen ze bij de rivier aankwam, leek een vis van enorme omvang naar haar toe te springen. Ze was doodsbang en haar geroep trok de aandacht van de heilige. Deze, in plaats van bang te worden, zei tegen haar: "Roep een dienstmeid en ga terug naar de rivier; dit is een vis die God voor onze refter heeft gezonden." Inderdaad, ze deed geen enkele moeite en Amalberge dankte de schepper van alle dingen[4].

Merk hier op dat Vilvorde waarschijnlijk betekent: de doorwaadbare plaatsen of de vele beekjes, van draad, wat identiek lijkt aan het moderne Vlaamse veel, en furte, vorde, voorde, dat soms vertaald wordt als doorwaadbare plaats, soms als lopend water[5].

De eerste authentieke vermelding van Vilvorde dateert van rond het jaar 700. Onder de bezittingen die Pepijn van Herstal aan de Sint-Mariakerk in Châteauneuf (Xovum Castelium) schonk, bevond zich het dorp Vilvorde in Brabant. Pepijns roemrijke achterkleinzoon, Karel de Grote, en diens kleinzoon, keizer Lotharius I, keurden deze schenking goed, Pepijn met een oorkonde gedateerd 5 mei 779 uit Herstal; Lotharius met een akte gedateerd september 844. Een eeuw later, op 18 april 947, verklaarde keizer Olhon I dat hij diverse kerken, waaronder de kerk in het dorp Vilvorde (alteram scilicet ecclesiam, in villa Filfort constructam), met de tienden en alle andere bijbehorende rechten, volledig in eigendom overdroeg aan de monniken van Chèvremont[6].

Toen dit laatste klooster, met zijn heiligdommen, huizen, bebouwde en onbebouwde gronden, weiden, graslanden, bossen, wijngaarden, wateren, molens, roerende goederen, vorderingen en inkomsten, werd verenigd met het patrimonium van de kerk van Aken (diploma van keizer Otto, gedateerd 1 augustus 972), onderging Vilvoorde hetzelfde lot[7]. Volgens een oud document, dat mogelijk dateert uit het einde van de tiende eeuw, hieven de broeders van Aken, dat wil zeggen de kanunniken van de collegiale kerk van Aken, in deze plaats een pacht van 5 pond en 10 sous, die werd betaald op Mariafeest, waarvan 50 sous afkomstig was van de markt[8]. In het jaar 1122 verklaarde Bisschop Burchard dat de kerk van Vilvoorde voortaan een voorbeeld van menselijkheid zou zijn[9].

De oorlogen die rond het midden van de dertiende eeuw de oevers van de Rijn teisterden, verarmden de kerken van Aken en omgeving aanzienlijk; bijgevolg vervreemden de meeste kerken een groot deel van het bezit dat ze

---

[2] Het Nerenbroek, achter den Noteleren bergh. Zegt een akte van 1645.

[3] De Klerk zelf plaatst Nedelaer dichtbij Vilvoorde:
Nedlaer al in den grond, dat dichtbij Vilvorden stond Brabantse Yeesten, I, IV, v. 237 238.

[4] Le baron de Villenfagne, *Mélanges historiques et littéraires*, p.176.

[5] Terwecoren, 1. c. p. 83 en volgende

[6] *Opera dipl*., t. Iste pp. 337, 496, 504. - Lacomblet, *Urkunden buch für die geschichte des Niederheins*, t. Iste. pp. 1, 26 en 55.

[7] Opéra dipl., t. II, p. 972.

[8] Quix, I. c, codex, p. 30.

[9] Opéra dipl., t. II, p. 523. - LaCOMBLET, I. c. , p. 296

te danken hadden aan de vrijgevigheid van de Karolingische dynastie. De abdij van Ter Kameren had al enkele jaren grote bezittingen in Vilvoorde; Deken Garsilius en de kanunniken van Aken droegen, in ruil voor een rente van 55 mark van Keulen, oftewel 12 sous elk, alles wat zij bezaten in Vilvoorde of binnen het rechtsgebied van de kerk (sive in palronatu ejusdem ecclesiœ), aan Vilvoorde af, in de vorm van goederen, offergaven, tienden, pachten, hoofdpacht, landerijen, woningen, enz. (maandag voor Sint-Andreasdag 1245). Deze overdracht werd aanvaard door de nonnen van Ter Kameren (maandag voor Sint-Niklaasdag 1245) en goedgekeurd door: de bisschop van Cambrai en de Romeinse koning Willem in 1250; en respectievelijk door de pausen Innocentius IV en Alexander IV op 28 maart 1246 en in 1259. door Peter, kardinaal van Sint-Joris te Gouden Sluier, op 1 november 1254, en door de bisschop van Luik, Hendrik van Gelre, op 4 februari 1263. Het document bevat deze opmerkelijke clausule: De abdij moet voor de personen die het eigendom van het kapittel bewonen de rechten behouden die zij voorheen hadden, en als zij deze clausule niet naleeft, kan er een klacht worden ingediend bij de kanunniken[10].

Het kapittel van Aken liet Vilvoorde niet in de toestand waarin het het had aangetroffen. Het dorp, of beter gezegd de gehucht waar je de Karolingers kon vinden, was uitgegroeid tot een stad met een talrijke bevolking en rijk bedeeld met privileges. Dankzij de afstand tot hun heersers erkende het de autoriteit van de hertogen van Brabant, die er, zo lijkt het, op absolute wijze over beschikten. Tijdens de Grimbergenoorlog bouwde een van deze vorsten, Godfried III, op de Notelarenberg – of zoals de kronieken zeggen, op Nedelaer – een vesting die in 1146 werd ingenomen en verbrand, tegelijk met Vilvoorde, door de heroverende Berthouts[11]. Om de inwoners te compenseren voor hun verliezen schonk de zoon van Godfried, Hendrik I, in 1192 aan Vilvoorde een charter dat als één van de oudste monumenten van de gemeenten in Brabant is. Hoewel de uitdrukking waarmee de hertog zich bedient – «wij hebben deze vrijheid aan onze burgers van Vilvoorde toegekend» – niets bepaalds inhoudt, lijkt het erop dat er voor 1192 in deze stad geen enkele vrije instelling bestond. De privileges die toen werden verkregen, moeten haar een geheel nieuwe positie hebben gegeven. Hendrik I bepaalde: "Wie burger van Vilvoorde wordt, kan niet in die stad voor de wethouders van die stad worden gedagvaard en berecht, tenzij zijn zaak onder een andere jurisdictie valt dan de onze (een verwijzing naar de rechten van het Keizerrijk en de Kerk)".

“Wie goederen naar Vilvoorde brengt, kan niet worden berecht, en het betreft de markten, die door de schepenen worden beheerd. Aan hen behoort ook de jurisdictie over schuldenaren die hun toevlucht zoeken op het grondgebied van de vrijheid (infra septa libertatis)”.

“Iedereen die naar Vilvoorde komt en daar trouw zweert aan ons en aan de stad, wordt onmiddellijk onze beschermeling, en onze bescherming strekt zich uit tot alles wat hij bezit. Na een jaar en een dag, als de burger niet meer verbonden is aan de stad en verder wil gaan, hoeft hij daarvoor geen toestemming aan ons of onze ambtenaren te vragen.”

“Wij ontslaan de burgers van elke militaire expeditie voorbij de Maas, de Dender, Antwerpen en Nijvel, en van elke heffing, behalve in de volgende gevallen: wanneer wij onze zoon tot ridder slaan, wanneer wij onze kinderen uithuwelijken, wanneer wij de keizer voorbij de Alpen volgen; alleen in die gevallen, en mocht het gebeuren dat wij in gevangenschap vallen, zal slechts een bescheiden bijdrage (mediocris succursus) worden toegekend, waarvan de schepenen de verdeling regelen.” “Geen enkele dienst of heffing (herendienst, belasting, enz.) zal op de burgers rusten; behalve de oude cijns voor de kampioenen, die ons rechtmatig toekomt, en de nieuwe vrijheidscijns, te betalen door elke bewoner (de singulis curtibus).” “Zij hebben ook het recht om als eigenaar of bewoner van het allodium van Vilvoorde, in volle vrijheid en geheel, en met het recht om deze te gebruiken zoals zij dat passend achten, het meer dat in de volksmond Mersch wordt genoemd, en alle moerassen die zich uitstrekken vanaf het allodium dat Godefroid de Scoten bezit tot aan de bewerkte velden van Machelen en Melsbroek. De inwoners van het grondgebied van Vilvoorde, niet behorende tot het allodium (dat wil zeggen de onderdanen van andere heren), hebben niet dezelfde rechten, maar mogen hun vee weiden, op voorwaarde dat zij geen schade toebrengen aan de burgers.” “Onze meier of ambtenaar moet jaarlijks de giften van turf gratis verdelen.”

Albert, graaf van Dasbourg; Arnoud van Diest, Gerard van Grimbergen en zijn broer Arnoud, Daniel van Kraainem, René van Ruisbroek en zijn broer Willem, de kastelein van Brussel, Arnoud van Wesemael, Alard van Rape, Goswijn van Saventem en de meier Hendrik van Sterrebeek waren aanwezig toen de hertog dit charter bezegelde[12].

Sinds die gedenkwaardige periode is de stad Vilvoorde betrokken geweest bij diverse uiterst belangrijke gebeurtenissen. Zo bezegelde zij in 1261 het verbond met Brussel; in 1312 het handvest van Cortenberg; in 1315 de akte waarin de Brabantse steden elkaar beloofden de integriteit van het hertogdom te verdedigen; in 1372 het tweede handvest van Cortenberg; op 8 september 1378 de nieuwe organisatie van de gemeente Leuven; op de feestdag van Sint Paulus in 1382-1383 de vrede die toen aan die ongelukkige stad werd geschonken; in 1415 de akte van vereniging van de drie Staten van Brabant; in 1422 de nieuwe organieke reglementen die deze Staten

---

[10] Opéra dipl , t. Iste p. 581, en t. III. p. 112. – Kaartboek van Ter Kameren f° 262.

[11] Zie hoger, pp 123. 164 en 169. T. II

[12] BUTKENS, Trophées de Brabant t. Iste, p. 150, en bewijzen, p. 46.

aan het hertogdom gaven, enzovoort. Vroeger woonden haar afgevaardigden regelmatig de vergaderingen van de Staten bij. Maar, in het vervolg, het is een nieuwe kamer. Toen Karel V op 26 september 1555, met de wens om "zijn dierbare landen aan deze kant (*zyn genaden landen van hewaerts overe*), en in het bijzonder Brabant, aan zijn zoon Filips" af te staan, de Staten-Generaal bijeenriep, riep hij de wethouders, raadsleden, ontvangers en andere burgers en inwoners van Vilvorde bijeen, belast met de zorg hen te vertegenwoordigen in deze vergadering messire Thierri de Bourgogne dit de Herlaer, burgemeester, of, indien hij er niet heen kon, zijn zoon die hem vertegenwoordigde; wethouder Jean de Candriessche de oude, ontvanger Jean Vandenzande en de beëdigde klerk of secretaris Guillaume Wyts (12 oktober).
De dertiende eeuw was voor Vilvoorde duidelijk het tijdperk van haar grootste bloei. In deze periode vestigde zich er een lakenweversgilde, een begijnhof en een ziekenhuis; de bevolking groeide en werd rijker dankzij de vrede. De onderlinge verhoudingen met haar machtige buren, de heren van Grimbergen, werden in 1292 vastgelegd. Ten slotte werden er in de loop der tijd verschillende politiereglementen uitgevaardigd, die in 1300 werden samengebracht tot een soort codex, zoals we later nog zullen zien. De hertogen verbleven vaak in deze stad; ze vestigden er de residentie van een meier en een ontvanger van hun domein, wier gezag zich uitstrekte over een groot aantal gemeenten. Hoogstwaarschijnlijk lieten de eersten onder hen er zilveren muntstukken slaan, de zogenaamde gouden mallen waarop een gebouw is afgebeeld dat sterk lijkt op datgene op het stadszegel: twee donjons, zegt de heer Piot[13], ondersteunen het gebouw op de munten en op het zegel; boven het dak staat een bloem, die op de munten wordt herhaald, en, om het geheel compleet te maken, heeft de graveur van de munt ervoor gezorgd dat, tussen de hoeken van het dak en de donjons, de twee bloemen zijn weergegeven die zich naast het gebouw op het zegel bevinden. Deze munten, voegt de auteur die we zojuist hebben geciteerd eraan toe, zijn altijd samen gevonden met deze van Hendrik III, hertog van Brabant, zijn altijd teruggevonden en lijken er opvallend veel op. In de veertiende eeuw diende Vilvoorde, vanwege haar ligging tussen Brussel, Mechelen en Leuven, vaak als garnizoensplaats voor onze vorsten. Jan II plaatste er, na het mislukken van het beleg van Mechelen in 1302, een garnizoen om die stad in de gaten te houden. In 1306, tijdens het conflict tussen het gewone volk en de patriciërs van Brussel, bracht dezelfde prins er een talrijk ridderleger samen. Bedreigd in hun verbindingen met de naburige steden, namen de Brusselse burgers de wapens op en rukten tot in de weiden van Vilvoorde op. Daar vielen ze met woede de ridders van Jan II aan. Het paard van de hertog werd gedood en hijzelf werd neergeslagen; maar hij stond snel weer recht, stormde met zijn geharnaste krijgers op zijn opstandige onderdanen af, die de aanval niet konden weerstaan en op de vlucht werden gejaagd. Zeventig van hen kwamen om in dit gevecht (1 mei 1306), waarvan de afloop in de Brabantse steden de invloed van het gewone volk vernietigde[14]. Hoogstwaarschijnlijk vond dit plaats ten zuiden van Vilvoorde, tussen de Zenne en de Woluwe, nabij een plek die Strythem wordt genoemd (de plaats van het gevecht).
Onder het bewind van Jan III werd Brabant bezocht door de koning van Engeland, Eduard III, die aan het hoofd van een geducht leger in België aan land ging, in de hoop de vorsten van deze streek aan zijn kant te krijgen en, met hun hulp, het koninkrijk Frankrijk te veroveren, dat hij als zijn erfenis beschouwde.
In 1339, “de Engelse koning,” aldus Froissart, “liet zijn voorraden aanleggen in Engeland, en zijn troepen zich gereedmaken en oversteken zodra Sint-Jan voorbij was, en begaf zichzelf naar Vilvoorde; en hij liet zijn mensen, zodra ze aankwamen, onderdak zoeken in de stad Vilvoorde; en toen de stad vol was, liet hij hen in tenten en hutten langs de weiden bij de rivier logeren. Daar verbleven ze van Maria Magdalena tot Onze-Lieve-Vrouw in september, en hij wachtte van week tot week op de komst van andere heren, vooral die van de hertog van Brabant, op wie alle anderen wachtten.” Verderop voegt dezelfde auteur toe: “Koning Eduard verbleef te Vilvoorde met grote kosten, wat iedereen wel kon merken, en hij verloor zijn tijd, wat hem erg verveelde en waar hij niets aan kon doen. Elke dag onderhield hij op eigen kosten zo’n zestienhonderd geharnaste ridders, de beste krijgers, allen van overzee, en tienduizend boogschutters, zonder de andere volgelingen die daarbij hoorden.”
De collectie van Rymer bevat verschillende akten die op 2 en 12 augustus 1539 in Vilvoorde werden ondertekend door de koning van Engeland. Edward III ging vervolgens naar Mechelen; daarna, nadat hij er met grote moeite in was geslaagd de Belgische vorsten over te halen de wapens op te nemen ter verdediging van zijn zaak, probeerde hij Frankrijk binnen te vallen, wat weinig succes had. Het volgende jaar, na de zeeslag bij Sluys te hebben gewonnen, riep hij bij zijn tweede terugkeer uit zijn gebieden in België een grote vergadering bijeen in Vilvoorde. Deze bijeenkomst markeert een belangrijke periode in de Belgische geschiedenis; ze laat zien hoe de afgevaardigden uit de steden Vlaanderen, Brabant en Henegouwen, geïnspireerd door het genie van Jacques d'Artevelde, de vriendschapsbanden die hen al lang verbonden versterkten en zo de weg bereidden voor de oprichting van de monarchie van de hertogen van Bourgondië. Voordat Filips de Goede de domeinen van onze

[13] Over de imitatie van gemeentezegels op de munten van de zuidelijke provincies van Nederland en de regio Luik, p. 39 (Brussel, 1846)
[14] Histoire de Bruxelles t. Ier p. 84

hertogelijke en graaflijke families in handen had, hadden hun onderdanen al hechte banden gesmeed en evenveel waarde gehecht aan de gemeenschappelijke instellingen, die hun rechten beschermden en tegelijkertijd bijdroegen aan hun grandeur. Ook hier verdient Froissarts verslag het om te worden geciteerd:

"Op dit parlement dat te Vilvoorde werd gehouden, waren al de onderstaande heren aanwezig: in de eerste plaats koning Eduard van Engeland, hertog Jan van Brabant, de graaf van Henegouwen, heer Jan van Henegouwen, zijn oom; de hertog van Gulik (of van Gelre), de markies van Juliers, de markies van Brankeburg (of Brandenburg), de markies van Misse en Eurient (van Meissen en Osterland), de graaf van Mons (of van Berg), heer Robert van Artois, de heer van Fauquemont, heer Willem van Duvort (of Duvenvoorde, kamerheer en schatbewaarder van de graaf van Henegouwen), de graaf van Namen, Jaquemart d'Artevelde, en een groot aantal andere heren, en uit alle goede steden van Vlaanderen, Brabant en Henegouwen drie of vier dappere burgers uit elke stad, als raadslieden. Daar werden verschillende adviezen en besluiten besproken en vastgesteld tussen de heren en hun landen, namelijk: Vlaanderen, Henegouwen en Brabant zouden voortaan elkaar in alle gevallen en aangelegenheden helpen en steunen; en zij sloten een verbond met bepaalde voorwaarden, dat als één van de drie landen iets te regelen had tegen wie dan ook, de andere twee het zouden helpen, en als het ooit zou gebeuren dat twee landen onderling onenigheid of oorlog zouden hebben, het derde voor verzoening moest zorgen, en als dat niet zou lukken, moest men zich wenden tot de koning van Engeland, in wiens handen (dat wil zeggen: in de hand van wie) deze afspraken en verbonden waren gesloten en gezworen om ze vast en bestendig te houden; hij moest als scheidsrechter optreden en het geschil beslechten. Er werden verscheidene besluiten gezworen, opgeschreven en bezegeld, die later slecht werden nageleefd. Maar, als bevestiging van liefde en eenheid, besloten zij tot opdracht te geven tot het slaan van een wettig betaalmiddel in de drie genoemde landen, die als metgezellen of bondgenoten werden beschouwd. Aan het einde van het parlement werd gezegd en besloten, en als het beste beschouwd, dat rond Maria Magdalena de Engelse koning zou optrekken en het beleg voor de stad Doornik zou slaan, en dat daar alle hierboven genoemde heren aanwezig moesten zijn, samen met hun gevolg van ridders en schildknapen uit de goede steden[15].

De onwil van enkele prinsen en de meningsverschillen die binnen de Brabantse burgerij ontstonden, belemmerden de vooruitgang van de bondgenoten; het beleg van Doornik werd ondernomen, maar vervolgens opgeheven. Al snel werd een wapenstilstand gesloten en keerde de koning van Engeland terug over zee. Jan III naderde geleidelijk de koning van Frankrijk; daarna, na de dood van Jacob van Artevelde, hielp hij om Vlaanderen weer onder de heerschappij van Lodewijk van Male te brengen. Zijn tweede dochter, Margaretha, trouwde met deze prins te Vilvoorde, in juni 1347, terwijl de derde, Maria, in het huwelijk trad met de hertog van Gelre[16]. Zo werd het Anglo-Belgische verbond in dezelfde stad verbroken waar het zeven jaar eerder was gesmeed.

Na de slag bij Scheut trok de graaf van Berg, die had meegevochten aan de kant van de verslagenen, zich ordelijk terug naar Vilvoorde, waarbij hij enkele gevangenen meenam; maar de Brabanders waren zo ontmoedigd dat geen van hun steden, behalve 's-Hertogenbosch, weerstand bood aan het zegevierende leger. Vilvoorde, onder andere, erkende na bijzonder te hebben geleden onder deze oorlog, Lodewijk van Male als haar heer. Haar afgevaardigden gingen deze prins opzoeken in zijn tent, voor Brussel, op 19 augustus 1356. Daar, in het bijzijn van zijn familie, bondgenoten, raadgevers, afgevaardigden van zijn steden en zijn land Vlaanderen, zijn ridders en schildknapen, beloofde de graaf haar de bezit van haar keuren, privileges, vrijheden, gebruiken en inkomsten te bevestigen; hij beloofde dat hij Vilvoorde en haar burgers zou beschermen gelijk aan zijn steden Gent, Brugge, Ieper en hun inwoners. Hij verklaarde dat hij de gijzelaars die hem waren overgedragen zou teruggeven zodra de gemeente hem een oorkonde van onderwerping had overhandigd, en dat hij binnen acht dagen een oorkonde met zijn zegel zou geven, die ook zou worden voorzien van de zegels van de steden Gent, Brugge en Ieper, en van het Vrije van Brugge. In deze eerste akte, waaraan alleen het geheime zegel van de graaf hing, bij gebrek aan het andere, noemt Lodewijk van Male zich heer van Brussel. In de eigenlijke oorkonde, die de datum van de 22e draagt en die in Mechelen werd uitgevaardigd, noemt hij zich heer van Leuven, Brussel, Mechelen.

[15] Zie FROISSARD, Kronieken t. Iste, pp 70 en 109 de editie. Buchon.
[16] DE DYNTLE

Op dezelfde dag erkenden de schepenen, de raad en alle burgers van Vilvoorde hem plechtig als hun heer[17]. Hun onderwerping was echter van korte duur; de brutaliteit van Everard T'Serclaes en de opstand in Brussel zorgden ervoor dat Lodewijk van Male Brabant verloor, en Vilvoorde, opnieuw een bolwerk van zijn vijanden, zag zijn omgeving verwoest worden. Het was in deze stad dat op 28 juni 1357 de afspraken werden gemaakt over de overdracht van de stad Antwerpen aan de gravin van Vlaanderen, een overdracht die was vastgelegd in het Verdrag van Ath, en in 1365 ondertekenden de raadslieden van de hertog van Brabant en het graafschap Vlaanderen daar een overeenkomst over de respectievelijke grenzen van de twee landen, de stad Antwerpen en de privileges van Mechelen[18].

De oorlog had de noodzaak benadrukt om de vestingwerken van de Brabantse steden te verbeteren. Op 10 juli 1357 gaven Wenceslas en Johanna de magistraten van Vilvoorde toestemming om hun wallen te versterken met muren, buitenwerken en torens; bruggen over de sluizen te bouwen; en palen, heggen en metselwerk in of langs de rivier aan te leggen. De schepenen kregen het recht om binnen hun eigen gebied en voor eigen gebruik een derde van de boetes te innen, en het recht om jaarlijks op Sint-Jansdag in de midzomer de dienaren van het lakengilde aan te stellen. Bovendien werd het verboden om het zegel van Vilvoorde aan te brengen op laken dat buiten het "parochie- en allodiale gebied van deze stad" was vervaardigd[19].

Op dezelfde dag, als compensatie voor de kosten en schade die Vilvoorde tijdens de oorlog had geleden, en om de inwoners te bedanken voor hun loyaliteit, verleende een tweede hertogelijk handvest de schepenen de bevoegdheid om de accijnzen te verhogen of te verlagen, "met instemming van de volksvergadering"; om eveneens het tarief van de maelgelt (of maalbelasting) op tarwe te wijzigen; om lijfrenten tot 50 pond oude gros per jaar in te voeren, enz. De eerste twee concessies werden slechts voor een periode van vijfentwintig jaar verleend. Het kan met zekerheid worden gesteld dat Vilvoorde al aan het einde van de twaalfde eeuw ommuurd was. De aanduiding oppidum in het handvest van vrijheden bewijst dit voldoende; maar in 1357 kreeg de omwalling ongetwijfeld zijn huidige omvang. Toen werden de vijfentwintig torens gebouwd die er in de tijd van Gramaye[20] bestonden, en de vier poorten die bekend staan als de Leuvense poort, de Koepoort (van Koypoorte) of Brusselse poort, Vlaanderen en Matines. Achttien jaar later begon hertog Wenceslas met de bouw van een kasteel dat zowel als staatsgevangenis moest dienen als om de machtige steden Brussel en Leuven in toom te houden. De laatste stad was destijds verwikkeld in eindeloze onenigheid. De magistraten nodigden hun collega's uit Vilvoorde, evenals die uit verschillende andere steden, uit om zich bij hen aan te sluiten om de Leuvense patriciërs te dwingen de openbare orde te respecteren, maar hun pogingen waren tevergeefs. Verschillende van deze patriciërs, waaronder De Calster en Louis Crieckssteen, vestigden zich in Vilvoorde, van waaruit ze de plebejische gronden teisterden. In 1382 verbood de stad Leuven de inwoners van Vilvoorde, tevergeefs, om De Calster onderdak te bieden, tegen wie ze zojuist een verbanningsvonnis had uitgesproken. Toen de Volkspartij bij Leuven werd verslagen, overwogen de overgebleven leden Vilvoorde in te nemen om het als uitvalsbasis te gebruiken; maar hun plan werd ontdekt en in maart 1383-1384 werd een burger die 's nachts een poort voor hen moest openen, opgehangen[21]. Op hun terugreis vanuit de regio Luik, waar ze in 1582 proviand hadden ingeslagen, trokken de Gentenaars door Vilvoorde[22]. Ondertussen waren verschillende punten met betrekking tot de rechtsbedeling nauwkeuriger vastgelegd. De bediende van de burgemeester moest in aanwezigheid van twee wethouders zweren dat hij de rechten van de Kerk (dat wil zeggen de geestelijkheid), de hertog, de stad, weduwen en wezen onder alle omstandigheden zou verdedigen en dat hij ervoor zou zorgen dat aan ieder individu onmiddellijk recht werd gedaan op het eerste verzoek van twee wethouders. De baljuw van Brussel moest op verzoek van een burger, man of vrouw, de aangewezen persoon arresteren, en als de eiser schade leed als gevolg van zijn nalatigheid, was hij verplicht hem te compenseren (handvest van 22 maart 1372)[23].

Toen Costin de Ranst werd aangesteld als de eerste kasteelheer of burggraaf van kasteel Vilvoorde, gingen de schepenen en enkele welgestelde burgers naar Brussel en vroegen hertog Wenceslas om deze functionaris te laten zweren dat hij, zolang hij in functie was, het charter dat de hertog en zijn vrouw aan de stad hadden verleend, zou handhaven. Dit gebeurde inderdaad op 49 oktober 1380. In 1381, in brieven die werden uitgegeven op de vooravond van de Annunciatie, 24 maart, erkenden de inwoners van Vilvoorde dat zij verplicht waren om, indien nodig, mee te werken aan de vestingwerken van kasteel Antwerps. Tegelijkertijd, klaagden de inwoners dat zij hun aandeel in de belasting niet konden betalen, tenzij hen werd toegestaan om deze op de voor hen minst bezwarende

---

[17] Brabantsche Yeesten, t II, pp. 490, 491, 498. — Jules de Saint-Genois, *Inventaire des chartes de Flandre*, p. 489.
[18] Brabantsche Yeeslen, I. c. pp. 548 et 603 5
[19] Ibidem . p. 55d.
[20] Een van de torens dicht bij de Mechelse poort, naar het oosten, noemde de Blauwen toren
[21] DIVAEUS Annales oppidi, Lovaniensis, pp, 32, 33.- Chronique manuscrites de Louvain
[22] FroïssARD, livre II.c. 149.
[23] Selecta pro supculo 1300

manier op te leggen, gaf hertogin Johanna hun toestemming om naar eigen inzicht accijnzen te heffen en nieuwe lijfrenten in te stellen tot een bedrag van 25 pond oude gros (9 oktober 1391). Deze eerste gunst werd hen later herhaaldelijk bevestigd, met name op 3 oktober 1464, door een charter van Filips de Goede, gedateerd op het kasteel van Hesdin, en op 31 augustus 1492 door koning Maximiliaan. Hertogin Johanna kwam op 10 juli 1391 naar Vilvoorde; de kosten die haar verblijf met zich meebracht bedroegen 650 pond of 42 moetoenen[24]. Onder het bewind van Jan III en Wenceslas, de echtgenoot van Johanna, bloeide de muntslagerij van Vilvoorde weer op; men sloeg er gouden en zilveren munten, zogenoemde moetoenen, omdat er aan één zijde een lam stond afgebeeld als symbool van Christus. Van 1363 tot 1371 was de muntslagerij van Brabant gevestigd in Vilvoorde; van 1367 tot 1371 werden er dubbele moetoenen geslagen. In 1364 en 1365 werden er, volgens de muntrekeningen, weinig gouden munten geslagen, vanwege de grote bedrijvigheid van de muntwerkplaats die de graaf van Vlaanderen in Mechelen had opgericht. In diezelfde periode produceerde die van Rummen zoveel zilveren munten, dat de hertog en hertogin van Brabant er zelf nauwelijks of geen lieten vervaardigen. Later gaf hertogin Johanna de steden toestemming om zelf munten te slaan, op voorwaarde dat ze haar jaarlijks een vergoeding zouden betalen.[25] In 1392, toen Johanna opnieuw gebruik wilde maken van dat recht, dat ze gedurende meerdere jaren had afgestaan aan Filips de Stoute, hertog van Bourgondië en graaf van Vlaanderen, besloot ze om munten te laten maken in Vilvoorde. Op haar bevel sloeg Gisbert Vanderbiessen uit Tongeren daar zilveren munten: dubbele gros van Seslerlings, enkele gros, halve gros, maar blijkbaar geen gouden munten. De muntslagerij was actief van 25 juni 1392 tot 22 juli 1393, toen ze werd overgebracht naar Leuven, omdat de steden Leuven en Brussel beweerden dat er volgens een privilege van hertog Jan I alleen binnen hun stadsgrenzen muntwerkplaatsen mochten worden gevestigd.[26] Die van Vilvoorde gebruikte een huis dat gehuurd werd van Jean Vandenhaesdonc voor honderd Rijnse florijnen; er werd 41 pond uitgegeven aan timmer-, metsel- en dakwerken, enzovoort, om deze woning geschikt te maken, en toen de ontvanger van Brabant het huis voor het eerst bezocht, ontvingen de werklieden een fooi van 9 stuivers en 9 deniers groot[27]. Een oorkonde, gedateerd te 's-Hertogenbosch op 23 januari 1408-1409, gaf Vanderbiessen en André Thomas uit Mechelen toestemming om in Vilvoorde gouden en zilveren munten te slaan. Op 28 juni 1417 werd het werk hervat in deze stad, in een huis van Jean Vandenhorickc, gehuurd voor 10 pond, 12 stuivers en 6 deniers groot; men werkte tot 15 september, begon opnieuw op 7 december, en uiteindelijk werd de munt op 24 van die maand gesloten. Jean Michiels was toen muntmeester; hij diende de volgende functionarissen van eten te voorzien, die bovendien ontvingen: Henri Drogenbosch, waradin, 100 torren per jaar; Henri de Bilande, essayeur, en Henri Van Velpe, graveur[28] (ijzersnijder), ieder 2 pond oude groot. In een schepenbrief van 19 mei 1604 wordt melding gemaakt van een vervallen eigendom genaamd de Munte, gelegen tegenover een weiland dat toen tot bleekveld was omgevormd en aan de ene kant grensde aan de beek de Vliet, aan de andere kant aan de stadsmuren; het was aan twee kanten begrensd door de openbare weg, aan een derde kant door de Woluwe, en aan de vierde kant door een omheining waar vroeger een huis had gestaan, op de plek genaamd in 't Wermoesbroeck.

Hertog Anton van Bourgondië, de achterneef van Johanna, raakte in onmin met de Brusselaars en liet Vilvoorde en het kasteel versterken, waarvan hij de verdediging toevertrouwde aan de broers De Ranst[29]. In 1412, toen deze prins opnieuw openlijk in conflict kwam met zijn belangrijkste steden, kwamen de Staten van het hertogdom samen in Vilvoorde en slaagden erin de eenheid in het land te herstellen[30]. Onder het bewind van Jan IV was Vilvoorde het toneel van verscheidene belangrijke gebeurtenissen: op 16 juli 1419 sloot Jan IV er een verdrag waarmee hij zich verzoende met de stad Brussel en haar nieuwe privileges verleende; op 20 september 1420 kwamen de Brabantse adel en de afgevaardigden van de steden er bijeen in een vergadering waar ook de hertog verwacht werd. Omdat hij voorzag dat men daar kritiek zou uiten op zijn bestuur, besloot hij echter de Rijnlandse adel tegen zijn onderdanen op te roepen; toen zijn onderdanen van zijn vlucht op de hoogte raakten, droegen zij de macht over aan zijn broer Filips, graaf van Saint-Pol (1 oktober)[31]. Het is niet bekend of de Brusselse stadsrevolutie van 1421 ook in Vilvoorde weerklank vond. In dat jaar weigerde de burgemeester, Walter Craenbout, ondanks het aandringen van de schepenen van Brussel, een Brusselse burger vrij te laten. Hij werd veroordeeld tot een pelgrimstocht naar Milaan, en om een boete te betalen van 10 oude grote sous.

---

[24] Rekening van Walter Van Lyere, burgemeester van Vilvoorde, in de Rijksarchieven

[25] Dhr. Piot, in de Revue de la numismatique belge, 2e serie, deel II, p. 448.

[26] Zie BUTKENS, die deze gebeurtenissen ten onrechte, naar het zich laat aanzien, in 1396 plaatst

[27] Dhr. Piot, Notitie over de munten van Johanna, hertogin van Brabant, in de Revue de la numismatique belge, deel II, pp. 123 en volgende. Deel II.

[28] Compte de Michiels, aux Archives du Royaume.

[29] D'après un document manuscrit que j'ai trouvé aux Archives du Royaume, ce différend commença le 21 juin 1406. — Voyez les Brabantsche Yeesten, t. II, c 108, et l'Histoire de Bruxelles, t.Ier, p. 182.

[30] Histoire de Bruxelles, I, c., p. 188.

[31] Ibidem, p 197 et 291.

Op 18 juni 1424 breidde Jan IV de immuniteiten van Vilvoorde verder uit. Hij stond de stad toe een goede, stevige en veilige gevangenis te bouwen, waarin echter niemand mocht worden opgesloten tenzij hij eerst vier dagen in de vroente van de hertog gevangen had gezeten. In deze gevangenis werden schuldenaars opgesloten die geen borg konden stellen tegenover hun schuldeisers. Voor het onderhoud van deze gevangenis mocht de stad elke dag een derde van een oude gros tournois heffen op de inkomsten van het domein. Volgens hetzelfde charter moesten de burgemeester, de schepenen, de dienaren (vorsteren) van de stad, de dekens, de acht, de gezworenen en de knechten van het gilde, de ontvangers en de *coermeester* binnen de stadsmuren wonen, en de schepenen die de hertog jaarlijks benoemde, moesten zweren dat zij geen enkele functie zouden toewijzen aan iemand anders dan een Vilvoordenaar. Een derde van de opgelegde boetes werd bevestigd als recht voor de stad, behalve de banduynen (boetes voor misdrijven waarop de doodstraf of verminking stond) en boetes volgens het bosrecht.
Het was in Vilvoorde dat de vergadering van de Staten werd gehouden waarin Filips van Saint-Pol, als opvolger van zijn broer, op 23 mei 1427 zijn Blijde Intrede aflegde. Op 20 en 21 juni van het volgende jaar verbleef deze prins, samen met heer Jacques de Bourbon en de heer van Coucy, opnieuw in deze stad, 'waar de banerès (de bannerheren of edelen) en enkele raadsheren van Brabant waren opgeroepen om aanwezig te zijn, maar niet kwamen'; op de 22e dineerden enkele raadsheren met de prins. Op dat moment was er een ernstig geschil ontstaan tussen de steden Brussel en Lier over privileges die aan Lier waren toegekend, ten nadele van de rechten van Brussel, dat toen zijn oude bondgenootschappen met Antwerpen en Leuven verstevigde, en spoedig de bevestiging van zijn voorrechten verkreeg[32]. De eerder aangehaalde passage getuigt van de steun van de adel en het stadsbestuur aan de zaak van de belangrijkste stad van het hertogdom. Filips, wiens korte regering erg turbulent leek te zijn en vol onaangename gebeurtenissen voor hem, verbleef opnieuw in Vilvoorde en ditmaal met zijn hofhouding in herberg 'De Valk' in september, op de 1e, van de 3e tot 45e en van de 25e tot 29e; zijn dagelijkse uitgaven bedroegen, los van de levensmiddelen die door het domein werden verstrekt, ongeveer 30 pond per dag; op de 4e steeg dat tot 48 pond; op 21 juni was het bedrag meer dan 69 pond.[33] Men kan zich voorstellen hoe groot de voorspoed van Vilvoorde vroeger was, gezien het feit dat de stad bij de belastingen een bijdrage betaalde die gelijk was aan die van Lier, namelijk 4.000 oude ecu's; maar al in de eerste jaren van de vijftiende eeuw overtrof deze last haar draagkracht. In 1416 had de stad een aanzienlijke achterstand, waarvan het grootste deel voortkwam uit bedragen die verschuldigd waren voor haar aandeel in de steun die aan Anton van Bourgondië was verleend; op 7 april 1415-1416 kreeg de stad toestemming om lijfrenten te creëren, maar slechts tot een maximum van 8 oude grote ponden[34]. In 1427, toen er een grote belasting werd geheven, had Vilvoorde volgens de oude verdeelsleutel 1.350 kronen moeten betalen; maar door gebruik te maken van een recht dat eerder was opgeëist door de stad Leuven en andere minder belangrijke plaatsen, die zich benadeeld voelden door de toen aangenomen verdeling, verklaarde de stad dat zij de zweergelt (van zweren, zweren, het geld van de eed, vermoedelijk omdat de belasting werd gebaseerd op verklaringen van de belastingplichtigen) of de honderdste penning van het bezit van de inwoners wilde betalen; de op deze manier geheven belasting bracht 540 kronen op, wat een indicatie geeft van de totale rijkdom van de Vilvoordenaars in die tijd[35]. Een andere ramp drukte op de financiën van de gemeente, waarvan de inkomsten aanzienlijk verminderden als gevolg van een epidemie die Vilvoorde teisterde. De schulddienst, die uit lijfrenten bestond, vereiste enorme bedragen; de stad kon de schuldeisers niet meer betalen, en al snel durfden de inwoners, die het risico liepen te worden opgepakt als medeverantwoordelijken voor de door hun gemeenschap aangegane leningen, niet meer buiten de stadsmuren te komen, waardoor hun industrie en handel ernstige schade leden. Uiteindelijk, na talrijke vergaderingen en dankzij de steun en het advies van de hertog en de magistraten van Leuven en Brussel, werd een akkoord bereikt; de lijfrenten werden afgeschaft en vervangen door eeuwigdurende renten met een lagere rente, zodat een schuldeiser, in plaats van een lijfrente van 24 stuivers groot per jaar die hij gedurende zijn leven ontving, voortaan een rente van 10 stuivers per jaar kreeg, betaalbaar niet alleen aan hem, maar ook aan zijn erfgenamen (renteakte gedateerd op 1 januari 1427).
Deze hervormingen hadden slechts een beperkt effect: in 1436, gezien de grote sterfte die toen in Vilvoorde heerste, werd het aandeel van deze stad in de twee verleende steunmaatregelen, één aan Filips de Goede, de andere aan de hertogin, verminderd van 319 ½ philippus tot 230; in 1458 stierven de meeste inwoners aan de pest, en de armoede van de overlevenden was zo groot dat zij absoluut niet in staat waren belasting te betalen; het jaar daarop werd hun een nieuwe vermindering van 40 philippus toegekend; ten slotte, na een onderzoek naar de erbarmelijke toestand van de stad, werd bij brieven van patent van 12 augustus 1440 haar aanslag, die toen opliep tot 386 philippus per jaar, vastgesteld op slechts 216 philippus. De diepe vrede waarvan het land genoot, bracht

[32] Histoire de Bruxelles, I. c, 229
[33] Archieven van de Rekenkamer
[34] Livres noir, n° 2. F° 103 v,
[35] Remarquons que, dans le centième denier demande du temps du duc d'Albe, la cote de Vilvorde ne s'eleva qu'a 543 livres 13 sous 11 déniers

geen verbetering in deze trieste situatie. In 1468, wordt de neergang van Vilvoorde uitvoerig beschreven in de inleiding van het edict van Karel de Stoute, waarin een nieuwe regeling voor de scheepvaart op de Zenne werd ingevoerd.

"Deze stad," zo staat er, "telde vroeger onder haar inwoners grote kooplieden die wol, stenen, enzovoort verhandelden en daarmee werk verschaften aan ambachtslieden en armen; nu is ze echter vervallen en verarmd, als gevolg van de daling van de opbrengst van de accijnzen kan de gemeente haar lasten niet meer dragen, noch betalen wat zij verschuldigd is aan erfelijke en lijfrenten. De voorbije jaren heeft een grote sterfte enerzijds de middelen van de stad vernietigd, en anderzijds de uitgaven verhoogd, zodat de inwoners buiten de stad gevangen worden gezet voor de gemeenteschulden, wat hen ertoe aanzet te emigreren." De oplossing die werd ingevoerd en waar we later nog op terugkomen[36] bij de geschiedenis van het schippersgilde van Vilvoorde, had slechts matig succes. In 1475 betaalde Vilvoorde niets in de Brabantse belastingen vanwege de extreme armoede van haar bevolking, en in 1480 werd haar aanslag opnieuw verminderd, "wegens haar armoede en ellende."

Haar geschiedenis is in deze periode niet rijk aan gebeurtenissen; in 1431 veroorzaakten enkele Mechelaars er ernstige ordeverstoringen (hen zeer zassem maecte), waarop de burgemeester hen liet arresteren; een van hun stadsgenoten, Jean Geerts geheten, snelde hen te hulp en probeerde hen te bevrijden, maar de burgemeester liet de stadspoorten sluiten en riep de inwoners onder de wapenen. Geerts gaf zich over en beloofde bij de eerste oproep voor de rechtbank te verschijnen. Een waarheidsvinding of onderzoek werd in Brussel uitgevoerd door de magistraten van die stad, waarna de schepenen van Vilvoorde het bevel kregen om de zwaarst mogelijke geldboete op te leggen aan de schuldige, namelijk 60 realen. Na de dood van hertog Karel de Stoute werd Vilvoorde toneel van ongeregeldheden die grotendeels werden veroorzaakt door het proces tussen twee corporaties, de Begijnen en de Karmelieten; laatstgenoemden, aan wie Karel het Begijnhof Ten Troost had gegeven, konden blijkbaar op weinig sympathie rekenen bij de bevolking, maar werden gesteund door het oppergezag.

[36] Zie verder § IV

II.

Vervolg van de geschiedenis van Vilvoorde.

Zoals hierboven uiteengezet, was de toestand van de stad op alle vlakken erbarmelijk, wanneer een rampzalige gebeurtenis haar trof, waarvan ze nooit meer volledig herstelde. Hiermee bedoelen we de plundering in 1489. De voortdurend oplaaiende burgerlijke twisten die ons land in die tijd teisterden, dwongen Maximiliaan van Oostenrijk herhaaldelijk om Vilvoorde door zijn troepen te laten bezetten. Tijdens zijn eerste oorlog tegen de Vlamingen stuurde hij er een garnizoen naartoe; op 28 april 1485 werd aan Everard de Haze, boogschutter van de aartshertog, aan wie de bewaking van Vilvoorde was toevertrouwd, 86 pond, 12 stuivers en 6 deniers groot betaald. In 1488 verbleven er soldaten bij de inwoners en maakten aanzienlijke schulden, waarvan de algemene ontvanger van de financiën, Louis Quarré, hun betaling beloofde, via brieven gedateerd op 5 september 1488; toch kregen ze pas op 14 februari 1496-1497 een eerste terugbetaling van 278 pond; er stond toen nog 92 pond open. Toen bijna heel Brabant in opstand kwam tegen Maximiliaan, bleef Vilvoorde waarschijnlijk uit noodzaak, en niet uit volle overtuiging, trouw aan deze vorst. Als beloning voor deze loyaliteit verleende hij de stad kwijtschelding van alles wat zij verschuldigd was voor de betaling van lijfrenten aan de vijanden van de koning en zijn zoon, en voor voorschotten aan de stad Brussel; tegelijkertijd werd het ziekenhuis voor een periode van twee jaar vrijgesteld van alle herendiensten aan de vorst (octrooien van 29 oktober, 4 en 18 november 1488). Toen het nieuws van de intocht van Filips van Cleves in Brussel bekend werd, trok Corneille de Berghes met 100 gewapende mannen naar Vilvoorde, dat de dag ervoor door Duitse troepen was bezet, waar zij verschillende huizen plunderden en paarden meenamen. De koning zelf volgde hen spoedig, met een leger waarvan werd beweerd dat het uit 12.000 ruiters bestond, volgens een waarschijnlijk overdreven verslag. In januari van het volgende jaar werd in Vilvoorde een bijeenkomst van de Staten-Generaal gehouden, in aanwezigheid van hertog Albert van Saksen, luitenant-generaal van de koning, om de strijdende partijen te verzoenen, maar deze poging had geen resultaat. [37]

De stad Vilvoorde moest al snel, meer dan elke andere Belgische stad, de hervatting van de vijandelijkheden betreuren. Op de dag dat Yssche werd ingenomen door de troepen van Maximiliaan, vernamen de Brusselaars dat deze troepen net waren versterkt door het garnizoen uit Vilvoorde, en dat de Mechelse militie, die ter vervanging was gekomen, “het er samen goed van nam met eten en drinken, zonder zich om de inwoners van de stad te bekommeren”; ze besloten van deze nalatigheid te profiteren. Een grote groep, waarin enkele Franse kapiteins opvielen, arriveerde voor Vilvoorde, tussen drie en vier uur ’s ochtends.

De stad bood geen enkele weerstand en de Mechelaars, “die rustig hun bloed lieten rusten, werden ruw gewekt”; degenen die aan het bloedbad ontsnapten, zochten hun toevlucht in het kasteel. De overwinnaars leverden Vilvoorde over aan plundering en brandstichting, en enkele dagen later verlieten ze de stad weer, terwijl ze een groot aantal gevangenen en een enorme buit meenamen, “geladen op de huid, op karren en op paarden”[38]. [1]Onweerlegbare getuigenissen bevestigen de omvang van deze ramp, die Vilvoorde een zware slag toebracht. Zoals blijkt uit een charter van koning Maximiliaan, werden het stadhuis, de slagerij, de lakenhal, alle huizen rond de markt, kortom driekwart van de stad, volledig geplunderd en vervolgens in brand gestoken; de meeste inwoners raakten geruïneerd, en het was noodzakelijk de stad, de kerkmeesters, de meesters van de armen, de meesters van het ziekenhuis, de boogschutters, enzovoort, tijdelijk vrij te stellen van de betaling van de cijns aan het domein, dat daardoor een jaarlijkse opbrengst van ongeveer 500 florijnen verloor.

Toen Brabant zich weer onderwierp, haastte Maximiliaan zich om Vilvoorde privileges toe te kennen die haar belang moesten vergroten. In een charter erkent hij dat deze stad vaak de residentie was van de hertogen van Brabant, en dat deze er meer dan eens vandaan vertrokken om hun opstandige en ongehoorzame onderdanen te bestraffen. De instelling van het schippersgilde en de overname door het domein van het gebouw dat diende als waag, slagerij en hal, waren van weinig belang; maar een andere bepaling, van een heel andere orde, onttrok Vilvoorde aan de jurisdictie van de stad Brussel, kende haar schepenen de hoge rechtspraak toe binnen het hele gebied, en bepaalde dat voortaan de zeven banken die onder het stadsbestuur van Vilvoorde vielen (Erps, Tervuren, Duisburg, Leefdaal, Overijse, Zaventem en Huldenberg), hun rechtspraak enkel nog bij de Vilvoordse schepenen zouden

---

[37] M. GACHARD, Over de Nationale Vergaderingen van België, in de Revue de Bruxelles, november 1839 – Idem, Brief aan de heren questoren van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, enz. p. 37.

[38] MOLINET, Kroniek — TOURNEUR -- DE WAEL – PONTUS HONTERUS, I. III, c. 14 — Histoire de Bruxelles, I. c. p. 310.

halen; deze op hun beurt moesten als hogere instantie niet langer de schepenen van Brussel erkennen, maar de Raad van Brabant (charter gedateerd te Brussel, 20 juli 1489, en bevestigd door Filips de Schone op 9 oktober 1491).

De stad wilde ook acht jaar lang zetel zijn van de kanselarij en de rekenkamer; hoewel Maximiliaan haar deze gunst voor vijf jaar had beloofd, heeft hij deze belofte niet nagekomen. Vilvoorde had ook gevraagd om twaalf jaar belastingvrijstelling, en de toestemming om 5 stuivers per last te heffen op elk schip dat op de Zenne voer en van stroomopwaarts kwam; het heffen van deze laatste taks, verlaagd tot 2 stuivers, werd toegestaan op schepen van inwoners uit Leuven, Brussel, Nijvel en andere plaatsen die tegen de koning in opstand waren gekomen; wat de vrijstelling betreft, die werd maar voor drie jaar verleend. Een tweede charter, eveneens van 20 juli 1489, waarin deze laatste concessies waren opgenomen, werd niet correct geverifieerd en afgegeven, waarschijnlijk vanwege de clausule betreffende het verblijf en de verplaatsing van de kanselarij en de rekenkamer; de ontvanger van de belastingen maakte daarom enige moeilijkheden om de stad te laten genieten van de driejarige vrijstelling waarover sprake was; deze werd bevestigd door een bevel van de koning, gedateerd 21 november 1491. Op 7 maart 1493-1494 werd de inwoners kwijtschelding verleend van 2.500½ *andriesgulden* , die zij verschuldigd waren voor zes termijnen van hun aandeel in de bijdrage van 2 andriesgulden per haard, die in 1491 was vastgesteld; en op 2 juni daaropvolgend kregen zij de helft van hun aandeel in de gewone bijdragen voor vier jaar kwijtgescholden; deze helft bedroeg jaarlijks 19 pond.

Op 31 augustus 1492 verleende Maximiliaan Vilvoorde opnieuw andere gunsten, vooral om de toestand van de gemeentefinanciën en het bestuur te verbeteren. Dit charter, dat in 1494 werd bevestigd door aartshertog Filips, bevatte verschillende interessante bepalingen. Voortaan zouden de accijnzen op bier, wijn, vlees en brood niet langer verpacht worden, behalve die op het *rouwenblouck* (het terrein voor ruwe stoffen), het *verwenblouck* (het terrein voor het verven), en soortgelijke zaken. De magistraten hadden vroeger een deel of zelfs het geheel van de accijnsopbrengsten naar eigen voordeel geïnd, wat de stad ernstig benadeelde; voortaan werd het hun, hun klerk of secretaris, verboden zich te mengen in de ontvangst en het gebruik van de stadsinkomsten, die samen met de betaling van de renten en andere gemeentelijke lasten uitsluitend werden toevertrouwd aan twee ontvangers, bijgestaan door hun eigen klerk. Deze ontvangers moesten het geld van de stad bewaren in een kist waarvan ieder een sleutel had, en zij dienden maandelijks, op Sint-Jan de Doper, verantwoording af te leggen aan commissarissen die daartoe door de vorst waren aangewezen. Gedurende 10, 12 en zelfs 16 jaar hadden particulieren verschillende belastingen gepacht zonder daar ooit rekenschap van af te leggen, of ook maar iets te betalen; om deze achterstallige bedragen te innen, beval Maximiliaan dat iedereen die de afgelopen 14 jaar inkomsten van de gemeente had geïnd, of – als zij overleden waren – hun erfgenamen, verantwoording moesten afleggen, moesten betalen wat zij mogelijk schuldig waren, en zekerheid moesten stellen voor de bedragen die ze niet meteen konden voldoen. Om de lasten van de bevolking te verlichten, werd bepaald dat de salarissen en de vergoedingen voor kleding van de magistraten en ambtenaren van de stad zouden worden verlaagd, en om ervoor te zorgen dat de vorst zijn aandeel in de gerechtelijke boetes ontving, werd de burgemeester opgedragen bij zijn jaarlijkse rekeningen een kopie te voegen van elke nieuwe verordening die in Vilvoorde werd uitgevaardigd. Om een snellere afhandeling van rechtszaken te verzekeren, moesten de schepenen en hun klerk voortaan iedere maandag en woensdag zitting houden: vanaf 8 uur van maart tot eind augustus, en de rest van het jaar vanaf 9 uur; wie meer dan een uur te laat kwam, moest een stuiver betalen aan de collega's, die die samen zouden opmaken. "En omdat," zo vermeldt het charter, "er in onze stad weinig geleerde mannen of klerken zijn, en de meesten leken zijn, vooral zij die tot de magistratuur geroepen worden, willen wij voortaan dat de schepenbrieven niet langer in het Latijn, maar in goed plat Duits worden opgesteld, zodat onze magistraten ze kunnen begrijpen.[39]" De termijn voor het heffen van de *lastgelt* werd met drie jaar verlengd, met de uitdrukkelijke bepaling dat de opbrengst zou worden verdeeld onder degenen die in Vilvoorde huizen lieten bouwen en met dakpannen bedekken. Deze belangrijke akte werd gepubliceerd, en een kopie ervan werd op een plank zichtbaar opgehangen in het stadhuis.

Op 2 februari 1492-1493 grepen de inwoners van Leuven naar de wapens toen ze hoorden dat de Duitse soldaten die door Albert van Saksen waren ontslagen en zich in Vilvoorde hadden verzameld, zich richting Leuven bewogen; het bleek echter loos alarm, want de Duitsers trokken naar Aarschot[40]. De gebeurtenissen van 1489 hadden, zoals te verwachten valt, een desastreus effect op de financiële toestand van de Brabantse steden; ze voelden deze gevolgen nog lang. De strenge maatregelen die schuldeisers tegen burgers namen, belemmerden de handel aanzienlijk, waardoor beschermende maatregelen werden getroffen ten behoeve van deze handel, die niet kan

[39] Item overmidts dat in oser voirseide stadt luttel geleerden luyden oft clercken zyn ende meestdeel leecke, bezundere alle die tot onze wethouders aldaer genomen worden, willen wy dat men voirtaen alle scepene brieven maken sal in goeden platten duytschen, dat die zelve onse wethouderen verstaen zullen moghen ende nyet meer in latynen

[40] DIVAUS. Annales oppidi Lovaniensis, I. VIII. p. 66. T II

bestaan zonder zekerheid. Zo werd op 26 augustus 1496 een octrooi verleend dat drie jaar lang een vrijgeleide bood aan degenen die deelnamen aan de *ommegang* of gemeenschapsfeest van Vilvoorde; men mocht hen niet arresteren voor schulden, noch in de zes dagen ervoor, noch in de zes dagen erna. Op 10 oktober 1495 werd het *lastgelt* opnieuw met tien jaar verlengd, en deze termijn werd tweemaal verlengd met nog eens tien jaar: op 22 februari 1499-1500, en op 9 maart 1514-1515, en vervolgens met zes jaar op 28 november 1524, 10 maart 1529-1530, 10 december 1535, 23 februari 1542-1543, 11 maart 1549-1550, 27 september 1555 en 4 maart 1560-1561[41]. In 1495 werd er een extra belasting geheven op eigendommen binnen het rechtsgebied van Vilvoorde, naar verhouding van hun waarde (*te schote en te lote*) in de belastingen; de lenen waren vrijgesteld van deze belasting, die voortaan niet meer in het octrooi van 1499 werd opgenomen.

Door haar ligging tussen Brussel, Leuven en Mechelen bood Vilvoorde nauwelijks andere mogelijkheden dan de verkoop aan reizigers tussen deze steden; de lakenindustrie was er verdwenen; andere bronnen van inkomsten, behalve de handel in stenen, stelden nauwelijks iets voor; de gemeentelijke schuld bleef stijgen, totdat er op Sint-Jan in 1511 een brand uitbrak waarvan de oorzaak onbekend bleef, en die er drieëndertig huizen, ongeveer een kwart van de stad, verwoestte. Toen de inwoners werden aangeslagen voor hun aandeel in de belastingen, voerden zij hun grote armoede aan en verklaarden dat zij hun vaderland moesten verlaten als men hen niet te hulp kwam. De rekenkamer verleende hun kwijtschelding van twee derde van hun aanslag gedurende zes jaar, op voorwaarde dat zij het bedrag zouden besteden aan het herstellen of vernieuwen van de stadsmuren, poorten, sluizen en andere verdedigingswerken van de stad, en dat zij hiervan verantwoording zouden afleggen aan de rekenkamer (brieven van patent gedateerd te Antwerpen, 20 juli 1511). Op 27 juli 1534 werden ze opnieuw vrijgesteld van de helft van hun aanslag, die jaarlijks 647 pond bedroeg; op 3 juli 1537 van een kwart van hun aanslag; op 1 september 1540 van de helft van hun aanslag in de hulp van 1.200.000 pond die dat jaar was toegekend; op 4 december 1543 van de helft van hun aandeel in de hulp van 500.000 pond; op 7 maart 1549-1550, voor zes jaar, van 550 florijnen carolus per jaar. Aan deze laatste gunst werd de voorwaarde verbonden dat zij verviel indien er tijdens die zes jaar een nieuwe telling van de haarden (*hertellinghe*) zou worden uitgevoerd. Volgens de motivering van de vrijstelling die in 155... werd verkregen, waren er toen weinig ambachtslieden en rijke burgers in Vilvoorde; de helft van de bevolking leefde van de inkomsten van de armenzorg; de gemeentefinanciën moesten jaarlijks 900 tot 1.000 florijnen aan renten betalen; kortom, de stad ging steeds verder achteruit. Omdat de inwoners vaak door buiten de stad wonende gemeentelijke schuldeisers werden gearresteerd, stond Karel V toe dat de stad de renten aan hen mocht aflossen en vervangen door andere renten die ten gunste van burgers werden gevestigd. Verder schonk de keizer een groot aantal vervallen huizen of onbebouwde terreinen, die onbewoond bleven omdat ze met hypotheken waren belast, aan de eerste bezetter, op voorwaarde dat er gebouwd werd, en dat men de lasten, andere dan de grondcijnzen, waarmee deze huizen of percelen mogelijk belast waren, af te lossen tegen één twintigste (dat wil zeggen: afbetaling in twintig gelijke jaarlijkse termijnen) (17 februari 1521).

Rond het jaar 1550 ontstond er een nieuw geschil tussen de steden Brussel en Vilvoorde over het Willebroekse kanaal, dat eerstgenoemde toen liet aanleggen. De Vilvoordenaars beseften maar al te goed dat deze nieuwe vaarweg de scheepvaart op de Zenne, en de daaraan verbonden privileges voor hen, volledig zou vernietigen. Ze verzetten zich dan ook krachtig tegen het voortzetten van de werken. Hertog Wenceslas had hun bij diploma van 1 juni 1375 beloofd dat de rivier nooit uit haar oude bedding zou worden gehaald en dat er geen tol zou worden geheven; op deze bepaling beriepen zij zich tegenover de Brusselaars, toen er in juli 1555 commissarissen werden aangesteld om tot een minnelijke regeling te komen. In haar voorstel van 27 juli van datzelfde jaar verklaarde de stad Brussel dat het niet haar bedoeling was het verloop van de Zenne zo te veranderen dat deze niet langer bevaarbaar zou zijn; integendeel, zij beloofde alles zo in te richten dat de rivier net als voorheen bevaarbaar zou blijven. Daartoe stelde ze voor op haar kosten een sluis te bouwen stroomafwaarts van Vilvoorde, op de plek die *Blydenkeer* werd genoemd; daar zou men een verbindingsgeul graven van ongeveer 17 ellen lengte tussen Zenne en kanaal, waarbij men beide steeds op gelijke diepte zou houden door het waterpeil in het kanaal te regelen met behulp van die eerste sluis benedenstrooms.
Later, toen de Brusselaars koste wat kost een einde wilden maken aan het verzet, stelden ze voor “op een door hen geschikt geachte plaats” een schutsluis met drie spuiarmen te bouwen (*een sas van drye spuyen*), zodat men van de Zenne in het nieuwe kanaal kon overgaan en het water in het kanaal op zo’n hoogte kon houden dat bij het openen van de sluis er meer water vanuit het kanaal in de Zenne zou lopen dan omgekeerd (4 augustus 1555). Hoewel deze voorstellen redelijk waren, werden ze opnieuw door de Vilvoordenaars afgewezen. Daarop gaf Maria van Hongarije, landvoogdes der Nederlanden, de inwoners van Brussel toestemming het kanaal verder te graven en de genoemde sluizen en waterwerken aan te leggen, op voorwaarde dat ze het water van de Zenne niet

[41] M. GACHARD, Mémoire sur l’ancienne législation des octrois, p. 47.

"omleidden" (10 oktober 1555). Kroniekschrijvers uit de vorige eeuw beweren dat Vilvoorde weigerde een sluis binnen haar stadswallen toe te staan, waarna de Brusselaars het kanaal aanlegden over weiden die ze kochten van het ziekenhuis van Vilvoorde en de commanderij van Pitzenburg. Dat klopt niet, want het was nooit de bedoeling van het stadsbestuur van Brussel het kanaal dwars door een ommuurde stad te laten lopen, waar de scheepvaart eenvoudig kon worden belemmerd. Aanvankelijk wilde men dat het kanaal de Serine ten zuiden van Vilvoorde zou kruisen en richting Brussel zou lopen door de huidige Monplaisir-weiden; maar dat tracé werd in 155b* verlaten. De eerste sluis van het kanaal kwam ten zuidwesten van het kasteel van Vilvoorde, waar een gehucht ontstond onder de naam Fontaine of de Drie Fonteinen, waarover later meer.
Zodra het kanaal geopend was, zagen de Vilvoordenaars al snel de voordelen van deze nieuwe waterweg en vroegen ze om een kade waar goederen konden worden gelost, bij de Vlaamse Poort. Dat leidde tot een nieuw geschil, dat pas werd bijgelegd door een besluit van de hertog van Alva van 16 oktober 1571. De stad Brussel wees, tussen de brug tegenover de Vlaamse Poort en het kasteel, een plaats aan voor het lossen van hout en stenen, waar beide steden het *leggelt* hieven, net zoals dat vroeger gebeurde aan de oevers van de Zenne bij Ham. De inwoners van Vilvoorde mochten via het kanaal alle soorten goederen vervoeren, maar op voorwaarde dat ze sluisgeld betaalden en die goederen niet in het groot mochten doorverkopen.
Ooit was er bij de Vlaamse Poort een "werk met vleugeldeuren" (*een werck mette vlogelen*); dat was waarschijnlijk een waterkering om zo nodig het water van de afleidingsbeek (*leybeke*), die buiten en om de stad naar het westen liep, tegen te houden. Brussel beloofde op 31 augustus 1558 Vilvoorde te vergoeden voor de schade die dit werk zou kunnen veroorzaken, en op 11 april 1572 besloten beide steden gezamenlijk, op kosten van eerstgenoemde, "de tweede opening van de brug bij de Vlaamse Poort" te maken om het verzanden van de Zenne en de *leybeken*, dat de afgelopen jaren was opgetreden, te verhelpen. Recentelijk is de bedoelde afleidingsbeek verbreed, om bij overstromingen een groter deel van het water van de Zenne buiten Vilvoorde af te voeren.
Tijdens deze discussies brak er op 10 augustus 1557, 's avonds, brand uit in Vilvoorde, in het huis van een particulier die probeerde bommen (*viercloten*) te maken; bij die ramp kwamen drie of vier mensen om het leven. Datzelfde jaar werd de stad nog opgevrolijkt door een schitterende wedstrijd van rederijkers, terwijl Vilvoorde weldra zou wegkwijnen tijdens de rampzalige godsdienstoorlogen. In 1566 werd hier een begin gemaakt met deze oorlogen door een gewelddadig incident, waarover we slechts weinig details hebben. Op 15 augustus, terwijl Vlaanderen en Brabant werden geteisterd door de calvinisten, nieuwe beeldenstormers, kwamen driehonderd van hen, na een preek te Sempst trokken ze richting Vilvoorde, waar een van hun predikanten net was opgesloten. Nadat ze vergeefs het kasteel hadden aangevallen, dreigden ze de stad in brand te steken en wisten zo de vrijlating van hun gevangene af te dwingen. Volgens een andere bron werd deze predikant, terwijl hij na het preken voor 1.500 mensen in Sempst op weg was naar Brussel, vastgehouden in een herberg in Vilvoorde en op de 16de door een groep van ongeveer vijftien goedbewapende mannen bevrijd[42]. In de dagen erna probeerden de calvinisten tevergeefs toestemming te krijgen van het stadsbestuur van Brussel om samen te komen bij de Drie Fonteinen; ze hadden daar vroeger vergaderd, maar, zo lijkt het, "stiekem en in het geheim", in een weiland vlakbij Vilvoorde.

Toen Don Juan van Oostenrijk, nadat hij als gouverneur-generaal van onze gewesten was aangesteld, zijn plannen bekendmaakte door de citadel van Namen in te nemen, lieten de Staten-Generaal Vilvoorde en het kasteel militair bezetten. Nauwelijks had het nieuws over de nederlaag bij de slag van Gembloux zich verspreid, of een Spaans detachement verscheen voor Vilvoorde (14 februari 1578); maar de heer van Glymes, die het garnizoen leidde—bestaande uit zes compagnieën Walen en Fransen—was een dappere kapitein; door enkele krachtige uitvallen dwong hij de vijand tot terugtrekking. In datzelfde jaar woedde de pest fel in Vilvoorde, vanwaar veel zieken naar Brussel werden gebracht. De vestingwerken van deze stad werden uitgebreid[43], en het stadsbestuur probeerde de nijverheid nieuw leven in te blazen door vier lakenwevers uit Du (namelijk: Antoine Vandenbrande, Adrien Mominaert, Corneille Crels en Pierre Van Denier) aan te moedigen zich daar te vestigen. Elk van hen werd een premie van 100 Rijnlandse florijnen beloofd, plus jaarlijks 10 florijnen om hun huurlasten te betalen; ze zouden vrijstelling krijgen van het inkwartieren van soldaten, van wachtlopen behalve in absolute noodzaak, en van het betalen van accijns op het bier dat ze thuis zouden drinken. Een *pleyte* of een ander schip zou ter beschikking worden gesteld voor het transport van hun goederen, en telkens als ze een weefgetouw in werking stelden, kregen ze een extra 100 florijnen; daartegenover stond dat ze vier jaar onafgebroken in Vilvoorde moesten wonen en het ambacht van de lakenweverij moesten onderwijzen aan iedereen die het wilde leren (2 december 1578).

In het jaar 1573 drongen de Brusselse ambachten herhaaldelijk aan op het voortzetten van de versterkingswerken in Vilvoorde; ze eisten ook dat de Duitse soldaten uit de stad werden verwijderd en vervangen door boeren uit de

---

[42] ALPHONSE WAUTERS, Begin van de godsdiensttwisten, in het Nationaal Archief, jaar 1842, deel IV, p. 55.

[43] Op 24 juli gaf aartshertog Matthias toestemming om voor deze werken hout te halen uit het Zoniënwoud, maximaal van 12 bonniers.

omgeving; het kasteel, vonden zij, mocht alleen aan burgers worden toevertrouwd. Maar naarmate de spanningen tussen katholieken en calvinisten toenamen—waarbij de laatsten steeds meer de overhand kregen in Brussel—ging men steeds meer wantrouwen koesteren tegen het grootste deel van de bevolking, die trouw bleef aan het geloof van hun voorouders. De gouverneur van Leuven, Filips de Recourt, baron van Licques, probeerde het garnizoen om te kopen, maar de bevelhebber, kapitein Jean Ptlhyn, weigerde op zijn brieven te reageren en stuurde ze door naar de prins van Oranje in Antwerpen (24 juli)[44] . Op 29 en 30 augustus gaven de drie Brusselse leden de gouverneur van Brussel, Olivier Vandentympel, toestemming om vier veldstukken uit het gemeentelijk arsenaal naar kapitein Michel, toen gouverneur van Vilvoorde, te sturen.

In 1580 zaten enkele magistraten van Vilvoorde in de gevangenis, toen hun collega's werden opgeroepen voor de vergadering van de Staten-Generaal, die op 15 april in Antwerpen zou plaatsvinden; de overgebleven schepenen, ontvangers en raadsleden kozen samen met de deken van de gilden en de gezworenen van de ambachten als afgevaardigden de schepenen heer Henri de Dongelberghe en Adam Quyshoudt en de raadsheer Bartholomeus VanCoelpulte (11 april 1580); omdat de gemeentesecretaris eveneens gevangen zat, nam de schepen Pierre Vanderschueren tijdelijk zijn taken waar. Kort daarna, op de 10de, vond de eerste calvinistische preek plaats; de predikant die het woord voerde was meester David Arundel[45]. Rond deze tijd werd er een samenzwering beraamd om de stad aan de Spanjaarden over te leveren: het garnizoen, dat uit Schotten bestond, kwam in opstand omdat hun soldij niet werd betaald (maart 1581), maar deze muiterij werd hardhandig onderdrukt. Jean Cuby, een Engelsman, waarschijnlijk de leider, werd gearresteerd en door het stadsbestuur van Brussel op 9 mei 1581 ter dood veroordeeld door vierendeling, hetgeen werd uitgevoerd op de grote markt; twee lichaamsdelen van deze ongelukkige werden op de Brusselse stadswallen tentoongesteld, de andere twee en zijn hoofd op die van Vilvoorde[46].

De komst van de hertog van Anjou, Frans van Alençon, prins van Frankrijk, die door de Staten-Generaal als hertog van Brabant was erkend, betekende voor België het begin van nieuwe beroeringen. “Toen hij hoorde dat de wet (of het stadsbestuur) van Vilvoorde was veranderd door commissarissen die niet door hem waren benoemd, maar op initiatief van enkele afgevaardigden van Brussel—iets wat, zo zei hij, onder zijn voorgangers niet gebeurde—verklaarde de hertog in een brief van 4 juli 1582 dat hij die situatie opnieuw wilde veranderen; toch, gerustgesteld over de kwaliteit van de aangewezen personen om het bestuur te vormen, bevestigde hij hen in hun functie. Waarschijnlijk koesterde hij toen al het plan om in te grijpen in de rechten van onze provincies. In november sloten Franse troepen zich aan bij de katholieke burgers van Vilvoorde en verdreven de calvinisten, die zich terugtrokken naar Brussel.

Na de mislukte onderneming van de hertog van Anjou op Antwerpen, waarbij de heer van Saysseval, die door deze prins tot gouverneur van Vilvoorde was benoemd, om het leven kwam, trok de hertog op 23 januari 1583 bij Vilvoorde de Zenne over; enkele maanden later, bij zijn verzoening met de Staten, leverde hij deze stad evenals Termonde aan hen over. De positie van Saysseval werd toen begeerd door ridder Charles de Trello, kolonel van de burgerwacht en penningmeester in Brussel[47] .
In 1584, nadat Alexander van Parma vrijwel heel Vlaanderen had veroverd, stuurde hij de graaf van Mansfeld om de posities langs het Willebroekse kanaal in te nemen. Grimbergen, het fort van de Fontein (of de Drie Fonteinen) werden één voor één ingenomen, waarbij het garnizoen van Vilvoorde zich op 7 september zo haastig overgaf dat haar commandant van verraad werd beschuldigd[48]. Dit waren de voorwaarden die de stad aan de Spaanse generaal wist te bedingen:
"Punten en artikelen toegekend namens Zijne Majesteit door de graaf van Mansfeldt, ridder van de Orde van het Gulden Vlies, lid van de staatsraad van de koning en generaal-maarschalk van zijn leger, en de superintendent, sergeant-majoor, kapiteins, hun luitenants en andere officieren van de compagnieën die in garnizoen zijn in de stad en het kasteel van Vilvoorde, betreffende de overgave van genoemde plaatsen aan Zijne Majesteit."
"Ten eerste zullen ze de genoemde stad en het kasteel van Vilvoorde, samen met alle artillerie, oorlogsmunitie en uitrusting die zich in het kasteel of de stad bevinden en aan Zijne Majesteit toebehoren, overhandigen aan genoemde graaf namens Zijne Majesteit, zonder fraude of kwaadwilligheid."

---

[44] AZEVEDO, Cronycke van Mechelen. — Bog,
[45] DE POTTER
[46] Rekeningen van de ammanie van Brussel

[47] Zie, voor de voorafgaande gebeurtenissen, L’Histoire de Bruxelles, passim.
[48] VAN METEREN.

"De superintendent, sergeant-majoor, kapiteins met hun luitenants, vaandrigs, sergeanten, officieren en gewone soldaten die in garnizoen zijn in de genoemde stad en het kasteel, zullen onmiddellijk vertrekken met hun wapens, het lont gedoofd, zonder tromgeroffel, en zullen hun vlaggen in handen laten van genoemde graaf."
"Het is hen toegestaan al hun bagage mee te nemen; voor de bevelhebbers worden enkele wagens ter beschikking gesteld, en zij krijgen een escorte om hun reis tot aan hun eigen partij te verzekeren."
"De munitiebeheerder met zijn vrouw zal samen met de genoemde soldaten de stad verlaten, met hun bagage en bezittingen, evenals de kanonniers."
"Vanaf nu en bij hun vertrek zullen ze geen enkel kwaad doen aan de burgerij en inwoners van de genoemde stad en het kasteel, noch aan hun goederen."
"Zij laten alle gevangenen zonder onderscheid achter, ongeacht hun rang of status."
"Wat betreft de burgers, zij onderwerpen zich aan de genade van Zijne Majesteit, hun leven wordt gespaard, mits zij alles uit het verleden vergeten, en voortaan katholiek leven en zich gedragen als goede onderdanen van Zijne Majesteit. En alles zal van beide kanten worden nageleefd, zonder enige fraude."
"Gedaan in het koninklijk kamp, op 6 september 1584."
Op de 8ste, nadat de inwoners trouw aan de koning hadden gezworen, ontving de graaf van Mansfeld hen "in genade van Zijne Majesteit, krachtens zijn opdracht en onder het goede genoegen van Zijne Hoogheid" en gaf hun daarvan akte "om die te gebruiken indien nodig". De prins van Parma keurde vervolgens, op de volgende manier, goed wat zijn luitenant had gedaan:
"Zijne Hoogheid is tevreden dat de graaf van Mansfeld mildheid en genade heeft betracht tegenover de verzoekers, en als gevolg daarvan neemt hij hen onder de bescherming en het toezicht van Zijne Majesteit, waarbij hij alles wat genoemde graaf van Mansfeld hun heeft toegestaan, goedkeurt, aanvaardt en bekrachtigt, en hen daarvan een akte in de juiste vorm zal laten verstrekken. Gedaan te Beveren, op 13 september 1584[49]"
De terugkeer van de royalisten ging gepaard met nieuwe confiscaties. Zo nam de ontvanger van het domein in het district Vueren, Vilvoorde, enz. enkele goederen in beslag die meester Jean Bourgeois, schepen van de stad, onrechtmatig in bezit had gehad "tijdens deze oorlogen en onrust"; een decreet van 16 januari 1609 gaf opdracht tot deze inbeslagneming, vanwege de afwezigheid van de erfgenamen van Elisabeth Van Coninxloo. Bourgeois vocht het domein aan bij verschillende rechtbanken: bij de Rekenkamer van Vilvoorde, die hem niet-ontvankelijk verklaarde; bij die van Brussel, waar hij eveneens verloor; bij de raad van Brabant, waar hij eerst het onderspit dolf, maar later uitstel kreeg om bepaalde stukken te overleggen[50].
Op 15 december 1587 nam een troep vrijwillige plunderaars (*vrybuyters*) uit Bergen-op-Zoom Vilvoorde in door middel van een bestorming, plunderden en staken enkele huizen in brand, en namen verschillende gevangenen mee.[51] De burgemeester, Philippe de Dongelberghe, had de burgers bijeengeroepen en, op hun verzoek viel hij de vijanden aan bij herberg De Valk, maar hij werd teruggeslagen en verscheidene van zijn mannen werden gedood of gevangengenomen; hijzelf werd ook gevangen genomen, maar wist daarna te ontsnappen[52]. In 1604 staken de soldaten van Albrecht en Isabella, woedend omdat ze hun soldij niet ontvingen, de voorsteden van Vilvoorde in brand en begingen dezelfde wandaden in de dorpen die de door hen geëiste bijdragen niet betaalden. In 1622 deed de nadering van een vijandelijke partij even vrezen voor Vilvoorde, dat zijn redding toen te danken had aan de heer van Perk, Frédéric de Marselaer. Vijf compagnieën Schotse infanterie van het regiment van graaf van Argyle gingen deze stad bezetten; daarna vertrokken zij, op bevel van infante Isabella, op 10 december naar de oevers van de Dijle, waar zij zich verschansten bij Haacht en Thildonck (verklaring van het stadsbestuur van Vilvoorde, van 18 januari 1623). In die tijd werden de bruggen aan de poorten van Vlaanderen, Mechelen en Leuven herbouwd, en werd er een palissade opgetrokken voor die van Brussel; de timmerman Hans de Rhodo voerde deze werken uit voor 1.250 florijnen, overeenkomstig een op 24 mei 1622 gesloten overeenkomst met de algemene thesaurier van de Staten van Brabant, Vandencruyce, en de artilleriecontroleur François Van Zinnicq. In het jaar 1635 werd Vilvoorde opnieuw bedreigd.
Toch herstelde deze stad haar verliezen; op 2 december 1585 kreeg zij uitstel van betaling voor acht jaar, wat haar in staat stelde haar financiën te herstellen. De scheepvaart op de Zenne was vrijwel stilgevallen; maar de financiële raad verleende haar inwoners vrijstelling van het tonnagegeld van Rumst, “voorlopig en tot nadere beschikking, op dezelfde voet als de andere steden (22 juni 1614).” In het belang van de verfraaiing van de stad gaf het stadsbestuur opdracht de nog in puin liggende huizen te herbouwen en de openstaande kelderopeningen te herstellen; deze werkzaamheden moesten binnen drie weken worden uitgevoerd, tenzij de eigenaren verkochten (22 juni 1634); op 23 mei 1635 werd deze termijn verlengd tot zes weken. In de daaropvolgende jaren vestigden zich verschillende

[49] Archieven van het Audientie. doos nr. 1374, in het Rijksarchief.
[50] Rekeningen van de Confiscaties, in het Rijksarchief.
[51] Bor, III° deel, I. XXIII, fol. 100.
[52] COMPAIGNON, Histoire de Notre-Dame de Consolation. T. II.

nieuwe religieuze congregaties binnen de stadsmuren van Vilvoorde. De oorlog, die zo verraderlijk door Lodewijk XIV in 1667 aan Spanje werd verklaard en de Zuidelijke Nederlanden de fortenlijn ontnam die hen aan de Franse kant verdedigde, deed de noodzaak voelen om de vestingwerken van de steden in het hart van het land te versterken. Aan die van Vilvoorde werd in 1670 en de daaropvolgende jaren gewerkt, en graaf van Monterey inspecteerde ze in maart 1673; in 1694 werden zij nog versterkt. Het jaar daarop, op 31 mei, hield de keurvorst van Beieren, gouverneur-generaal, een krijgsraad “aan de Fontein, bij Vilvoorde” (dat wil zeggen, bij Drie Fonteinen), samen met de hertog van Holstein-Plauen en de Nederlandse generaals, en daar inspecteerde hij zijn regimenten kurassiers en dragonders, die uit zijn gebieden via Gelderland waren aangekomen[53].

Een verzoekschrift van de magistraten van Vilvoorde, gericht op het kwijtschelden van een bedrag van 1.386 florijnen dat de ontvanger-generaal van de domeinen in het district Antwerpen eiste voor het *nobel-gelt* , geeft ons een idee van de ellende die er toen in de stad heerste. Volgens het verzoekschrift was de handel verwoest door de aanleg van het kanaal van Willebroeck, en waren de inwoners geruïneerd door de zware lasten van de huisvesting van de garnizoenstroepen en het betalen van belastingen. De vrijstelling van belastingen in Antwerpen, waarvoor men het *nobel-gelt* betaalde, was voor Vilvoorde van geen betekenis, aangezien de stad geen scheepvaart en geen matrozen had. Van de 800 huizen die er ooit waren, waren er nog maar ongeveer 80 “armoedige” over, meestal bewoond door arme en ellendige mensen “waarvan men alleen maar hoeft te weten dat ze bestaan om medelijden te hebben.” De kwijtschelding werd toegekend op 7 december 1702, zoals ook dertig jaar eerder het geval was geweest, en dit was des te onredelijker omdat de kooplieden van Vilvoorde niet langer profiteerden van de vrijstelling van het tonlieu. Enige tijd daarvoor had zich een kans voorgedaan om Vilvoorde nieuw leven in te blazen. Joden uit Holland hadden tweemaal, eerst ten tijde van aartshertog Leopold, daarna in 1672, toestemming gevraagd om zich in die stad te vestigen en er vrij hun handel en hun religie te mogen uitoefenen; zij boden aan, voor deze gunst, een enorme jaarlijkse belasting te betalen en een gift van ongeveer vijf miljoen. De aartsbisschop van Mechelen, de bisschop van Antwerpen, de voornaamste heren en leden van de raden verzetten zich krachtig tegen dit voorstel, dat inderdaad werd afgewezen[54].

Tijdens de oorlog tussen de kronen van Frankrijk en Spanje enerzijds, en de geallieerde machten anderzijds, drongen op 15 juli 1705, tussen 9 en 10 uur 's ochtends, 35 vijandelijke huzaren onverwachts Vilvoorde binnen via de Leuvense poort; ze galoppeerden door de stad met het zwaard tussen de tanden en het pistool in de hand, en kwamen tot aan de herbergen *le Cerf en l’Empereur* ; daar hielden ze de postkoetsen of diligences uit Mechelen tegen, ze verwondden een apotheker die enige weerstand bood, en gingen daarna terug met de diligences. Maar inmiddels luidde men al de alarmklok en sloeg men op de trom; de gewapende burgers kwamen bijeen en vielen deze stoutmoedigen zo fel aan dat hun leider gevangen werd genomen en de andere huzaren, om te ontsnappen, de vestingmuren bij de Leuvense poort moesten beklimmen en vervolgens de grachten al zwemmend moesten oversteken.

Zes van hen, die in een geheel andere richting waren gevlucht, vielen in handen van de boeren van Grimbergen. Bedmar schonk deze boeren als beloning de uitrusting en wapens van de huzaren. Op 16 juli gaf hij de inwoners van Vilvoorde opdracht om de wacht te houden, een taak die op de 26e verplicht werd gesteld voor iedereen, zelfs voor de vrijgestelden.

Toen de Vrede van Utrecht het land weer enige rust had gebracht, stortte het stadsbestuur zich actief op het herstellen van de orde in de financiën, die destijds in zeer slechte staat verkeerden. De stad was als gevolg van de omstandigheden zwaar belast met leningen en had veel achterstallige betalingen; ze had uitstel van betaling gekregen, waarbij ze alleen de helft van de rente hoefde te betalen, maar met het einde van de oorlog zou dit voordeel weer ingetrokken worden. Omdat de schuldeisers bereid waren te schikken, kreeg men toestemming om 4.000 florijnen aan leningen uit te geven tegen 4 procent rente, om zo de achterstand weg te werken (31 juli 1719). Later werd, met twee nieuwe leningen van 15.000 florijnen (decreten van 10 september 1727 en 20 juni 1736), een deel van de schuld afgelost, en er werden andere obligaties uitgegeven met een rente van 5 of 4 procent. In 1731 werd er 5.725 florijnen opgehaald, tegen 4 procent rente, om een gelijke som terug te betalen waarvoor men op 1 december 1650, 1 april 1655 en 5 december 1664 de stadsmuren had verpand, die ongeveer 300 florijnen opleverden; tenslotte bracht men in 1732 de rente op lijfrentes terug tot 7 procent per jaar.

---

[53] Echte relaties, passim.

[54] Opéra dipl., t. IV, p. 699 — FOPPENS. Chronique de Bruxelles. - Brusschelsche antiquiteyten, ms. — VAN GESTEL geannoteerd door GOYERS.

In 1745 vestigde de hertog van Cumberland, zoon van de Engelse koning George II en opperbevelhebber van de geallieerde troepen, het hoofdkwartier van zijn hele leger in Vilvoorde, dat van 12 juli tot eind oktober achter het kanaal van Willebroek lag. De vestingwerken van de stad en het kasteel werden aanzienlijk uitgebreid, maar boden het jaar daarop toch weinig weerstand. Tijdens het beleg van Brussel verscheen de markies de Contades, aan het hoofd van een regiment dragonders en enkele compagnieën grenadiers, voor de muren van Vilvoorde. De stad gaf zich op de 2e over, en het kasteel op de 6e; het garnizoen, bestaande uit 256 Nederlandse soldaten, werd krijgsgevangen gemaakt. Korte tijd later bleek opnieuw dat de toegang tot Vilvoorde niet moeilijk was. Op 7 april trokken 700 à 800 man uit het Oostenrijkse garnizoen van Mechelen, geleid door de luitenant-kolonel van het Gysruch-regiment, onverwacht Vilvoorde binnen; de Fransen, ongeveer 500 man sterk, hadden nauwelijks tijd om zich in het kasteel terug te trekken. De Oostenrijkers doodden 5 of 6 man, namen 30 grassins gevangen en bemachtigden 2 kanonnen van 12 pond, waarmee ze om 8 uur 's ochtends weer naar Mechelen vertrokken. Een van hun leiders, graaf de Rechteren, adjudant van prins van Waldeck, raakte gewond aan zijn been en overleed acht dagen later. Graaf de Lowendahl, op de hoogte gebracht van deze aanval, stuurde een detachement vrijwilligers achter de Oostenrijkers aan, waarmee een schotenwisseling plaatsvond[55].

Sinds die tijd heeft Vilvoorde voortdurend van volledige rust genoten. In 1776 werd het kasteel gesloopt, dat werd vervangen door een huis van bewaring, waardoor het gevaar van een beleg voorgoed werd afgewend. Rond die tijd probeerde men de industrie nieuw leven in te blazen, en inderdaad vestigden zich er verschillende grote fabrieken. Onder het bewind van Jozef II, die de stad in 1781 bezocht op weg van Mechelen naar Leuven[56], vestigden zich enkele Hollandse vissers binnen de stadsmuren, die zich bij de burgerij voegden[57]. Niet lang daarna volgde de Franse inval, die Vilvoorde beroofde van zijn tolkamer, zijn kloosters en zijn status als hoofdplaats van het gemeentehuis. Toen werd het kanton Vilvoorde opgericht, dat aanvankelijk alleen de twee Heembeek, Haren, Diegem, Machelen, Peutie en Melsbroek omvatte; later, in jaar VIII, werd er een vredegerecht opgericht dat zich uitstrekte over dezelfde dorpen, behalve Diegem; en over de plaatsen die toen het kanton Sempst vormden, evenals Berchem, Beigem en Kampenhout, die bij het kanton Kampenhout hoorden. Onder het keizerrijk noemen we alleen de aanleg van een telegraaf op de parochiekerk in 1809, die verbonden was met die van Brussel en Mechelen; uit het bewind van koning Leopold stamt de aanleg van de spoorlijn van Brussel naar Antwerpen, waardoor Vilvoorde veranderde in een voorstad van de eerste stad, waarvan zij in feite nog maar een kwart mijl verwijderd is, maar wat vrijwel alle koetsdiensten die vroeger de straten deden bruisen, heeft doen verdwijnen. De landbouwcommissie en de boomgaardenschool zijn ook vrij recente instellingen, die al uitstekende resultaten hebben opgeleverd.

[55] Verslag van wat er is gebeurd tijdens het beleg van Brussel. manuscript — Verslag van de veldtocht van 1745
[56] GACHARD Reis van Jozef II in België (Revue de Bruxelles, maart 1839)
[57] DERIVAL, deel I, p. 136

III.

Gemeentelijke organisatie van Vilvoorde.

In de voorgaande bladzijden hebben we geprobeerd om kort de kronieken van de stad Vilvoorde te schetsen; we zagen hoe deze plaats, aanvankelijk weinig bekend, groeide onder de bescherming van de hertogen van Brabant, en dankzij de vrijheden waarvan zij
Ze werd met privileges bedeeld. In de dertiende eeuw kende de stad voorspoed en bereikte zij een hoogtepunt van pracht in 1339, toen koning Eduard III van Engeland hier verbleef. Maar de oorlog tegen Vlaanderen in 1350 werd haar noodlottig, en het verval van de lakenindustrie versnelde haar ondergang. Sindsdien leidde ze een kwijnend bestaan, herstelde zich na de plundering van 1489 slechts om opnieuw te vervallen door de godsdiensttroebelen; en telkens wanneer er weer wat voorspoed kwam, moest ze opnieuw vechten tegen nieuwe moeilijkheden, tot ze pas in de laatste jaren van het Oostenrijkse bewind weer tot leven kwam.

De functionaris die in Vilvoorde de vorst vertegenwoordigde, droeg de titel 'maire' (meier); de eerste vermelding die ik heb gevonden dateert uit het jaar 1239. Bij een akte die op de markt van deze stad werd verleden (in foro Vilvordiensi), in aanwezigheid van Hendrik van Levedale of Leefdael, meier van Vilvoorde (villieus Filfordiensis), voor Willem van Houthem, Godfried van Magla of Machelen, Garvin van Haren, Arnoul Falc, Godescale de Lange en andere schepenen, schonk Walter, zoon van Jan van Eversberg, vijf bunders beboste grond, die hij in leen hield van de hertog, aan de abdij van Ter Kameren, onder de verplichting van een jaarlijkse cijns, te betalen in curia Vilfordiensi, in het gemeentehuis van Vilvoorde. Wat later de hoofdmeierij van Vilvoorde werd genoemd, bestond uit zeventien parochies: Vilvoorde, Tervuren, Duisburg, Yssche of Overijse, Hoeilaart, Zaventem, Huldenberg, die elk hun eigen schepenbank hadden; Leefdael en Vossem, die samen één rechtsgebied vormden; Machelen, Diegem, Erps, Querbs, Nossegem, Sint-Stevens-Woluwe, Sint-Lambrechts-Woluwe en Wezembeek, die allemaal onder het gezag van de schepenen van Erps vielen. Overal, behalve in Huldenberg, had de vorst er de hoge justitie en inde hij, indien niet alles, dan toch een deel van de boeten. De rijksarchieven bezitten de volledige collectie van de rekeningen van de hoofdmeiers van Vilvoorde vanaf 1403, en bovendien de rollenrekeningen: van Walter Van Liere, van 4 juli 1389 tot 2 maart 1591, en van 7 juli 1593 tot 29 januari daaropvolgend; van Florent de Stalle, van 25 maart 1596-1597 tot Sint-Andreas 1397; van Arnoul Van Woelmont, van Sint-Andreas 1397 tot 50 oktober 1598, en van 11 januari 1400-1401 tot 15 september 1401; en van Gilles, zoon van Arnoul, van 14 september 1401 tot 25 januari 1402-1405. In 1415 werd de meier Jan Van Coele gevangengenomen tijdens de slag bij Azincourt, waar hij de hertog Anton volgde, en later, in 1424, raakte hij gewond bij het beleg van Braine-le-Comte, waarvoor hij een vergoeding kreeg van honderd gouden kronen (verklaring van 7 maart 1429-1450). Een van zijn opvolgers, Hendrik van Bourgondië, verkreeg van het stadsbestuur een volledige vrijstelling van accijnzen zolang hij in Vilvoorde woonde (10 oktober 1565).

In Vilvoorde bestonden twee functies van sergeanten of sergenterieën (*vorsterien, forestariœ*); hun instelling moet uit een zeer ver verleden stammen, want sinds onheuglijke tijden waren ze omgezet in lenen die van het hertogdom werden gehouden. Eén ervan werd in 1377-1378 gehouden door Jan, zoon van Waller van Oyenbrugge, en in 1387-1588 door diens zoon Walter van Oyenbrugge, en bestond uit vijf bonniers land te Coninxloo, bij de tiendenschuur van de abdij van Ter Kameren; de andere bestond uit landerijen, weiden en bezittingen, en behoorde lang toe aan de familie Longueville (1500-1551), daarna aan de Camdriesch (1551-1642); aan dit tweede leen was de *vrunte* of het huis van bewaring verbonden.

De gemeentelijke organisatie vertoonde grote gelijkenis met die van Brussel, die ongetwijfeld te allen tijde als voorbeeld diende. In het begin werden de meier en de schepenen slechts bijgestaan door een raad; later bestond de vertegenwoordiging van de gemeente uit drie leden. De zeven schepenen, die zowel strafrechtelijk als civiel recht spraken, en de twee ontvangers, die de financiën beheerden en het publieke werk aanstuurden, vormden het eerste lid, de wet, het magistraat; in de vorige eeuw, volgens Dérivai, benoemden de meier en een afgevaardigde van de kanselier van Brabant jaarlijks de burgemeester, schepenen en ontvangers. Er was in werkelijkheid geen burgemeester; die titel werd gegeven aan de eerste schepen. Het tweede lid bestond uit oud-schepenen, en het derde, dat men net als in Brussel de Naties noemde, uit de dekens van de ambachten. Volgens een overeenkomst van 7 juli 1649, voor de raad van Brabant, moesten drie afgevaardigden van de Naties aanwezig zijn bij de verantwoording van de stadsrekeningen en de verschillende heffingen ten behoeve van de stad, en omgekeerd werden de rekeningen van de gilden en ambachten gecontroleerd in aanwezigheid van twee schepenen. De meier, de schepenen en de raad genoten aanvankelijk enige vergoeding voor kleding, waarvan het tarief werd verlaagd op 7 februari 1472-1473 en in 1492; maar op 31 augustus 1616 werd het salaris dat zij per zaak ontvingen verhoogd.

Het huidige gemeentehuis wordt al eeuwen voor dit doel gebruikt; het hoofdgebouw, waarvan de gevel door een kleine binnenplaats van de markt is gescheiden, is modern; de achterste delen zijn ouder, maar niet bijzonder interessant. De stadswaag, die zich daar bevindt, stond vroeger op een andere plek, waar ook de slagerij en de lakenhal waren, en behoorde tot het domein, dat het aan de gemeente verpachtte voor 37 pond 6 schellingen Brabantse munt; deze locatie werd in 1489 door brand verwoest, waarna de stad zich wilde vrijstellen van de verplichting om er nieuwe gebouwen op te richten. Het domein nam het terrein terug en vestigde er de Rekenkamer van Vilvoorde, die toen werd opgericht.

De belangrijkste functionaris van het bestuur was de beëdigde klerk of secretaris. Toen heer Augustin Orts op 3 februari 1768 tot deze functie werd benoemd, kende de luitenant-burgemeester, de burgemeester, de schepenen en de drie gedeputeerden van de Naties hem een salaris van 150 florijnen toe. Van zijn kant beloofde hij alle taken van zijn ambt te vervullen en in het bijzonder twee registers bij te houden voor transcriptie: het eerste voor de schepenbrieven, reglementen, enzovoorts, die van de stad afkomstig waren; het tweede voor de plakkaten van de soeverein en de politieke verordeningen van de stad. De verzameling registers betreffende de nalatenschappen van Vilvoorde werd op 15 frimaire jaar XII in het archief van de rechtbank van eerste aanleg gedeponeerd; ze was toen volledig en bestond uit drieënzestig registers, van het jaar 1504 tot 16 pluviôse jaar IV (5 februari 1796), met uitzondering van de jaren 1749 tot 1752, die als bundels waren bewaard. Tot de overige archieven behoort een *Privilegie boeck der stad Vilvoirden* , een register in folio, op perkament geschreven, daterend uit de zestiende eeuw en voortgezet in de zeventiende; twee *Core boeck* , waarop we verderop terugkomen, en een reeks originele oorkonden; de oudste daarvan gaat niet verder terug dan het jaar 1557, en er zijn ook geen oudere te vinden in het *Privilegie boeck* .

Tot de functionarissen van wie de burgemeester en het magistraat van Vilvoorde de eed ontvingen, behoorden in de zeventiende eeuw de luitenant en de dienaren van de burgemeester, de messier (*pretere*), de poortwachters van de stad, de ontvanger van het ziekenhuis, de meesters van de liefdadigheid, de fabrieksmeesters van de kerk, de meesters van de Heilige Geest, de voogden van de wezen, de procureurs, de klerk van de ontvangers, de beëdigde schatters van de schepen, de beëdigde graanmeters, de annotator van het bier (*bierschrijver*), de biergeleider (*biervuerdere*), de lossers van steenkool (*hoylader*), de lossers aan het kanaal, de bode bij de sluis van Trois-Fon laines, de beëdigde vroedvrouwen, de bediende van de lakenhal. Volgens de rekening van het jaar 1764-1765 ontvingen de ontvangers van de stad toen jaarlijks 139 florijnen; de schoolmeester 50; de beëdigde vroedvrouw 32; de beëdigde schatter 12; de arts voor de armen 30; elk van de vier stadsdienaren 20; en de *anduyt* of nachtwaker 42.

Het oude gemeentelijke zegel, een sierlijke gravure waarbij de meeste zegels van onze administraties verbleken, toonde een gebouw in romaanse stijl; een rij rondboogvensters, gescheiden door een tweelobbige middenstijl, en een eveneens rondboogvormige deur sierden de gevel, die was voorzien van kantelen, geflankeerd door twee torentjes en bekroond met een hoog dak. Het opschrift luidde: SIGILL OPIDI ET SCABINORVM VILFORDENSIVM. In de zeventiende eeuw, hetzij omdat dit mooie zegel verloren was gegaan of beschadigd was, hetzij om op was te besparen, werd een tweede, kleiner zegel gegraveerd, veel minder kunstig uitgevoerd, en voorzien van de woorden: S. MAGISTRATS OPPIDI VILFORDIEN. 1602. Een diploma van de hoogste raad van adel, van 15 september 1819, en een koninklijk besluit van 6 mei 1859, bevestigden de gemeente in haar oude wapenschild, dat bestaat uit: rood met een gouden stadspoort, voorzien van een valhek, met schietgaten, gedekt door een dak met dakkapellen, geflankeerd door twee torentjes met windvanen, en vergezeld van twee kleine banieren.

De stad heeft tegenwoordig nauwelijks andere inkomsten dan het slachtrecht, dat is ingesteld bij koninklijk besluit van 22 februari 1832. Vroeger haalde men aanzienlijke opbrengsten uit de accijnzen, waarvan de hertogen van Brabant het product aan de stad afstonden. In 1769 werd er geheven: op elk aam of ton bruine of witte bier, gebrouwen voor

iedereen die niet het beroep van kastelein uitoefende: 30 stuivers als het sterk bier was; 12 stuivers als het gewoon bier was; 6 stuivers voor het lichte bier; 2 florijnen en 1 stuiver als het bier van buiten kwam; op elke ton bier verkocht in het café: 2 florijnen, 9 stuivers en 2 liards voor donker en sterk bier; 1 florijn, 7 stuivers en 2 liards voor het beste witte bier; 5 florijnen en 2 liards voor donker of wit bier van buiten de stad; op elke brouwsel bier, 3 florijnen 10 stuivers; op elke ton wijn, 5 florijnen, of wanneer de wijn in een herberg werd gedronken, 4 florijnen en 16 stuivers; op brandewijn, per ton,

4 florijnen en 16 stuivers; per brouwsel, 12, 8 of 7 stuivers, al naargelang de ketel groter of kleiner was; op elk pond tabak, 2 stuivers; op vee dat bij de slager werd verkocht: 30 stuivers voor elke os; 15 stuivers per jonge os; 1 florijn voor elke koe; 10 stuivers voor elke vaars; 5 stuivers voor elk kalf; 6 stuivers voor elk varken; 3 stuivers voor elk schaap en 1 stuiver voor elk lam; op elke bakkersoven, 6 liards; op elke schapenvacht, 1 liard als het schaap van een inwoner van Vilvoorde was, en 3 liards als het van een vreemdeling kwam. De winkeliers betaalden: voor elke honderd bundels takken die ze verkochten, 5 stuivers; voor elke honderd pond Hollandse kaas, 4 stuivers; voor elke honderd pond boter, 6 stuivers; voor elke honderd haringen, 1 stuiver; voor elke ton kabeljauw, 10 stuivers; voor elke steen kaarsen of talg, 1 stuiver; voor elk pond ruw ijzer, 1 stuiver; voor elke maat zout, 1 stuiver; voor elke ton *cloret* of *bellekens bier* , 3 florijnen, en 10 stuivers extra bij export; voor elke *gelte* of pot olie, 1 stuiver; voor elke ton azijn, 1 florijn 4 stuivers; voor elke ton teer, 10 stuivers. Al deze kleine belastingen, waarvan de inning veel moeite moet hebben gekost, brachten in 1769 een opbrengst op van 5.129 florijnen, waarvan alleen al de accijns op bier goed was voor 4.508 florijnen. Enkele jaren later bedroeg de opbrengst 6.926 florijnen, en de stad ontving bovendien 1.100 florijnen uit haar cijnzen, uit de verhuur van haar vijvers, de graslanden bij de vestingen, de stallen die in oorlogstijd dienden voor de paarden van de garnizoen; het aandeel van de stad in de rechten op het verkrijgen van het burgerrecht of een ambacht, en uit het overschot van de opbrengsten van belastingen geïnd ten behoeve van de Staten van Brabant (de twintigste penning, belasting op vlees, op meel, enz.).[58]

De uitgaven waren onder andere: de salarissen van de bestuursambtenaren, werkzaamheden aan gemeentelijke eigendommen, enzovoorts, voor 4.695 florijnen; de rente op oninbare cijnzen, voor 140 florijnen; de rente op erfelijke renten, voor 1.907 florijnen; de rente op lijfrenten, voor 1.098 florijnen. In die tijd schafte men de maaltijd af die op het stadhuis werd gehouden op de verjaardag van de vorst; de kosten van de maaltijd bij het afleggen van de rekeningen werden teruggebracht tot 25 florijnen; de gemeente gaf geen boeken meer als prijs aan de leerlingen van de Dominicanen; de overheid verbood gerechtelijke procedures namens de stad, tenzij met toestemming van de raadsheer van Brabant die de wet had vernieuwd, en verbood ook het creëren van lijfrenten tegen een hoger tarief dan 7 procent en ten gunste van personen jonger dan 50 jaar. Volgens een verslag opgesteld tijdens een vergadering waarbij het magistraat en de afgevaardigden van de Naties aanwezig waren, op 30 juli 1778, bedroeg de gemeentelijke schuld toen: aan erfelijke renten tegen 3 procent, 50.937 florijnen; aan lijfrenten tegen 7 of 7½ procent, 21.107 florijnen[59].

We zien uit een akte van 13 oktober 1563 dat op dat moment het recht op graan, of het recht van louche, nog ten voordele van de vorst werd geheven; het werd toen verpacht aan de stad voor achttien jaar, tegen een jaarlijkse vergoeding van vier pond was en vier mud graan, waarvan een derde tarwe, een derde rogge en een derde haver. In dit verband moet een overeenkomst worden vermeld die op 1 december 1564 tussen Vilvoorde en Grimbergen werd gesloten, waarin werd bepaald dat de inwoners van het ene dorp vrijgesteld waren van belasting in het andere, voor de gronden die zij daar bewerkten.

[58] T II

[59] Archieven van de gezamenlijke besturen en subsidies in het Rijksarchief.

GEWOONTEN EN GEBRUIKEN.

Volgens een verklaring van de magistraten van Vilvoorde, gedateerd uit het jaar 1546[60], kende deze stad geen eigen gebruiken; men volgde die van Brussel, behalve dat in bepaalde gevallen het salaris van de gerechtelijke ambtenaren verschilde. In het jaar 1451 werd hoger beroep aangetekend bij de schepenen van Brussel tegen een vonnis van die van Vilvoorde, waarbij deze laatste beweerden dat dit niet mocht gebeuren als hun vonnissen unaniem waren, en om hun standpunt kracht bij te zetten, verwezen ze naar het artikel in hun charter waarin Hendrik I bepaalt dat hun burgers alleen in Vilvoorde voor het gerecht mogen worden gedaagd. Die van Brussel antwoordden dat het hoofdgerechtshof altijd in hoger beroep mocht oordelen (*wie hoot hadde, dat hy beroep hadde*); de schepenen van Vilvoorde dienden klachten in bij de raad van de hertog; maar deze, na de tegenpartij te hebben gehoord, verklaarde de klachten ongegrond en bijgevolg begaven de zeven schepenen zich op 8 mei naar Brussel, waar op 15 mei een uitspraak in hoger beroep werd gedaan[61]. Sinds onheuglijke tijden vormden de schepenen van Vilvoorde op hun beurt een hof van beroep voor die van Kapelle-op-den-Bos en de cijnshoven die in Vilvoorde gevestigd waren. Hun rechtsgebied werd aanzienlijk uitgebreid door een charter van koning Maximiliaan, die hen enerzijds als hogere rechters, in plaats van de magistraten van Brussel, de raad van Brabant gaf, en anderzijds het recht toekende om het herzien van de vonnissen uitgesproken door de zeven oude schepenbanken van de hoofdmeierij van Vilvoorde, schepenbanken die voordien in beroep gingen naar Leuven. De twee steden, die door deze beslissing benadeeld werden, accepteerden dit slechts met tegenzin. Met Leuven ontstonden herhaaldelijk nieuwe geschillen. Een zekere Jean Stillemans had zich tot de magistraten van die stad gewend om herziening te verkrijgen van een vonnis dat op 15 september 1718 was uitgesproken door de schepenen van Overyssche; de magistraten van Vilvoorde vroegen de raad van Brabant om hun voorrechten te laten respecteren (10 oktober 1718). In Vilvoorde bestond een bijzonder recht voor de inwoners, voortvloeiend uit de gemeentelijke verordeningen die achtereenvolgens in deze stad werden uitgevaardigd. De oudste daarvan bevinden zich verspreid in het oorspronkelijke *Coreboeck* van de stad, en omdat ze vage of onduidelijke bepalingen bevatten, werden ze door de beëdigde klerk of gemeentesecretaris in betere orde overgeschreven, vervolgens voorgelezen en officieel goedgekeurd door de meier, de schepenen, de raad en de andere burgers tijdens de jaarlijkse vergadering (*jaergedinge*) van het jaar 1500. Ze werden op dezelfde manier bevestigd en uitgebreid op 12 december 1495.[62] Hier volgen de bepalingen betreffende de status van personen en de bestraffing van misdrijven en overtredingen: Een burger verliest zijn burgerrecht als hij Vilvoorde verlaat met schulden en zonder meubels in zijn woning achter te laten, en als hij niet ten overstaan van ten minste twee schepenen, of zijn vier naaste buren, deze formule heeft uitgesproken: Ik wil uit de stad vertrekken (*Ick wille ewech trecken*).

Een burger betaalt: 10 pond wanneer hij, op verzoek van de meier, niet komt getuigen; 20 pond als hij weigert te getuigen; een halve pond als hij, gesommeerd door de meier of een van diens bedienden of dienaren, weigert te helpen bij het arresteren van een vreemdeling die een burger wil mishandelen. Een vrij bijzondere bepaling verbiedt een burger om een getuigenis af te leggen dat ingaat tegen dat van een burger die langer in de stad is toegelaten, als het gaat om een feit dat heeft plaatsgevonden vóór diens toelating. Een burger mag geen andere burger laten arresteren of dagvaarden buiten Vilvoorde. Als hij vreemdelingen onderdak biedt die van plan zijn een burger kwaad te doen, wordt hij bestraft met een boete van 20 stuivers of wordt hem de duim afgesneden. Het *Coreboeck* verhoogt in sommige gevallen de straffen voor vreemdelingen met de helft. Het bepaalt het recht van toetreding tot het burgerrecht: op 3 kwartmaat wijn voor wie een jaar en een dag in de stad heeft gewoond, en op twee gelten wijn ten gunste van de dur, en een Rijnse florijn voor de stad, als men onmiddellijk wil worden toegelaten; er was bovendien een recht dat door de schepenen werd geheven. Een vreemdeling die een burger met scherpe wapens slaat, betaalt een boete van een halve pond; anders wordt hem een hand afgehakt. Slaat hij met een onscherp wapen, dan betaalt hij 5 oude stuivers of verliest zijn duim; de boete wordt gehalveerd als hij alleen een stok heeft gebruikt. Elke ruzie wordt eveneens bestraft met een boete van 5 stuivers. De boete bedraagt 12 pond als een van de vechters de ander slaat, hem bij de haren grijpt of hem met de voet trapt; 16 pond als hij hem doet vallen; 20 als hij hem doet bloeden; 40 als hij hem doet vallen en bloeden. De boete is 40 pond wanneer de dader zijn tegenstander slaat met een stok, stenen of een pot; deze wordt verhoogd tot 48 pond als het slachtoffer valt, en tot

---

[60] Zie de Brabantse gebruiken, deel I, p. 301. - Enkele artikelen die als gewoonte dienden werden in 1570 of 1571 naar de raad van Brabant gestuurd, en opnieuw op 29 maart en 1 april 1607.

[61] Het Roodt statuet boeck, in het Gemeentearchief van Brussel, f° 122.

[62] Zie hierover twee registers: het eerste, getiteld *Kuerboeck van Vilvoorde*, is op papier geschreven en omvat 123 artikelen en 62 bladen; het behoort tot de archieven van het Koninkrijk; het tweede bevindt zich in het gemeentearchief van Vilvoorde en telt niet minder dan 305 artikelen.

60 als hij bloedt; tot 3 Rijnse florijnen als hij valt en bloedt; als iemand verwond is of er botten uit zijn hoofd steken, is de boete 5 oude stuivers; bij verlies van een ledemaat ondergaat de dader de wet van vergelding. Is er geslagen met scherpe wapens, wordt de boete vastgesteld op anderhalve Rijnse florijn, en op 3 florijnen als er bloed is gevloeid; voor het louter trekken van een mes tijdens een gevecht betaalt men een Rijnse florijn. Het Coreboeck bepaalt dezelfde boete voor wie een ander in het water gooit of hem drab van drank over zich heen *gooit*; bedekt men iemand met modder of aarde, is de boete 10 pond.

De burger die een andere burger achtervolgt met het doel hem een gevecht op leven en dood te leveren (*met herten stryde),* betaalt voor elke dag dat hij in zijn voornemen volhardt 24 pond, en ieder van zijn medeplichtigen *16 pond; 's n*achts is de boete dubbel. Wie in zo'n geval met geweld een huis binnendringt, betaalt 10 oude stuivers, zijn medeplichtige 5; als de aanval 's nachts plaatsvindt, wordt de boete voor de hoofdschuldige verhoogd tot een pond, en voor de helper tot een halve pond. Als men zijn vijand uitdaagt en buiten de woning roept, betaalt men 5 oude stuivers, of, als men geen geld heeft, wordt de hand met een mes doorstoken. Voor een bedreiging geuit aan een burger is de boete 20 pond. In deze laatste twee gevallen wordt de boete verdubbeld als het delict 's nachts plaatsvindt. Wie zijn vijand achtervolgt in de velden, bossen, afgelegen wegen, kortom buiten de huizen, betaalt 2,5 oude stuivers; verwondt hij hem, dan betaalt hij 10 stuivers, en ieder van zijn medeplichtigen 5; gebeurt dit 's nachts, dan betaalt hij een pond en zijn medeplichtigen elk 10 stuivers. Wie projectielen afschiet, betaalt een pond oude stuivers; wie ongewild een ongeluk veroorzaakt, regelt dat in der minne met het slachtoffer.

In die tijd, waarin iedereen meende het recht te hebben om zelf wraak te nemen voor beledigingen aan hemzelf of zijn naasten, leidden moord of verwonding vaak tot eindeloze vetes. In zulke gevallen werd de schuldige burger uitdrukkelijk aangeraden om een wapenstilstand aan te vragen; wie deze formaliteit niet in acht nam, kreeg een boete van 2½ oude stuivers opgelegd, en als hij de wapenstilstand niet ten minste twee dagen vóór het aflopen ervan vernieuwde, moest hij een pond oude stuivers betalen. Degene die, na drie aanmaningen, weigerde zijn tegenstander een wapenstilstand te verlenen, werd veroordeeld tot een boete van 20 pond. Na het sluiten van de wapenstilstand, als men de ander toch bedreigde, moest men 5 eskalins oude stuivers betalen. Iedereen die geen medeplichtige was aan de daad van een familielid of vriend, had automatisch voor vierentwintig uur recht op wapenstilstand; "zo staat het," voegt het document waarop wij ons hier baseren toe, "in het verdrag tussen mijnheer en het land Brabant."
Om de kans op ruzies te verkleinen, was het burgers verboden, op straffe van een halve pond boete en inbeslagname van hun wapens, om wapens te dragen in de stad; de enige uitzonderingen golden voor wie door een doodsvete (*dootveede*) werd bedreigd, voor personen die deel uitmaakten of hadden uitgemaakt van het stadsbestuur, zoals schepenen of klerken, of voor wie van de burgemeester speciale toestemming had gekregen om wapens te dragen. Een harnas mocht men alleen overdag dragen, en dan uitsluitend als men gezworen had niemand kwaad te willen doen. Een speciaal artikel licht toe dat men onder scherpe wapens (*wedersyde wapenen*) onder andere verstond: gepunte staven (*epynde staeve*), knuppels (*tacken*), korte zwaarden (*cortoysen*), misériсordes, steekzwaarden (*steecksweerden*), alle soorten projectielen, bijlen (*hantaecx*), gisaarten (*gysartnen*), spietsen (*spafusen*), gepunte schilden die men op de arm draagt, loden hamers, brede messen (*breemessen*), enzovoorts.
Wie een ander uitschold voor 'jij liegt, jij bent slecht' (*Ghy liecht, ghy syt quaet*), moest 3 pond betalen; gebruikte je de uitdrukking 'jij liegt als een dief' (*Ghy liecht als een die*f), dan was de boete 5 eskalins Brabantse stuivers. Wie een valse eed aflegde, werd aan de schandpaal gezet en kreeg een ijzeren pin door zijn oor gestoken, tenzij hij liever 15 pond betaalde. Volgens een in de veertiende en vijftiende eeuw in heel België gebruikelijke praktijk, werden schuldigen vaak veroordeeld tot bedevaarten, die later tegen betaling konden worden afgekocht. Zo kon men zich in Vilvoorde vrijkopen van de pelgrimstocht naar Santiago de Compostela voor 20 kronen; die naar Rocamadour voor 10 kronen; naar Wilsenaken voor 6 kronen; naar Koblenz voor 5 kronen; naar Keulen voor 2 kronen; naar Aken voor 50 stuivers; naar 's-Hertogenbosch voor 20 stuivers, enzovoort.
Het was verboden de livrei van een vreemdeling te dragen of schuttersgilden (*schutterien*) of broederschappen (*geselscappe vanSanten en Santinnen*) op te richten, op straffe van een halve pond boete. Men mocht na het avondklokgelui niet dobbelen, kaarten of kloeten, en ook niet toestaan dat men bij zich thuis 's nachts speelde, noch buiten de stadsmuren gaan om te spelen; deed men dit toch, dan volgde een boete van 15 pond. Wie te arm was om te betalen, kreeg een ijzeren pin door het oor. De zeden in de middeleeuwen waren over het algemeen tamelijk losbandig; het bewijs daarvoor is onder meer dat er in een kleine stad als Vilvoorde bordelen waren[63]. De

[63] Rekening van de burgemeester, van 4 juli 1389 tot 20 juni 1390.

statuten van het weversgilde geven hierover ook interessante informatie. Toch lag het niet aan een gebrek aan strengheid van de overheid, want het was niet toegestaan publieke bals te organiseren[64].
We hebben al gezegd dat de vrunte van Vilvoorde was verbonden aan een van de sergenterieën; daar bevond zich de hertogelijke gevangenis. De stad liet, op basis van een charter uit 1424, een andere gevangenis bouwen, die gevestigd was in het gebouw bij de Leuvense poort. Vlakbij stond de *Pyntoren* (1612), ofwel de Marteltoren[65]. De galg werd niet ver daarvandaan opgericht, richting Peuthy, op het *Galgenlandt* , en soms stond hij tussen Trois-Fon laines en Ransbeek, op de plek die nu nog steeds Galgevelt heet.

[64] HENNEN CLAES *omdat hij een bal organiseerde in een huis waarover geklaagd werd, 2 moetoenen* . Id., van 12 juli tot 13 september 1401.

[65] Over deze toren gaan in Vilvoorde zeer opmerkelijke verhalen die eerder lijken te zijn overgenomen uit de geschiedenis van Venetië dan uit die van België. Er wordt gezegd dat mensen die men wilde laten verdwijnen, daar tot de dood toe werden gemarteld; hun bebloede resten verdwenen dan in de Woluwe, waarboven de toren was gebouwd.

IV.

De lakenindustrie te Vilvoorde.

Net als in bijna alle Belgische steden bood de lakenindustrie in Vilvoorde werk aan zeer veel mensen. Een lakengilde (*laken gulde*) bestond er al in 1357, en het was toen verboden om lakens die buiten het grondgebied waren gemaakt met het stadszegel te voorzien. Omdat de archieven van de gilde, waaronder het oude *Guldenboeck* , in 1489 verloren waren gegaan, besloot men een nieuw register op te stellen aan de hand van enkele documenten in particulier bezit en door het bijeenbrengen van herinneringen van stadsbewoners. Op 11 november 1494 werden de rechten en regels van het ambacht vastgelegd, met instemming van de burgemeester, de schepenen, vier oud-schepenen, de dekens en zeven tot acht lakeniers, de lakenwevers, de volders, de wevers, de *peertsers* of persers, kortom iedereen die zich met de lakenbewerking bezighield betaalde voor de lakenhandel, en de volgende dag werden deze regels voorgelezen in een *qougedinghe* of algemene vergadering[66]. Elk jaar, met Sint-Jan, midden in de zomer, kozen de schepenen twee knechten en twee dekens van het gilde (*guldekens*); daarna stuurden ze de twee nieuwe knechten om de twee nieuwe dekens op te halen, aan wie ze de eed lieten afleggen; vervolgens benoemden ze de acht gezworenen, oftewel de 'acht', en gaven hun namen door aan de dekens, die hen eveneens de eed lieten afleggen. De dekens en *de acht* erkenden het schepenbank als beroepsinstantie; de hoogste geldboete die zij mochten opleggen bedroeg 10 thoren van 20 Brabantse groten. In Vilvoorde was er een *raem* , dat wil zeggen een plek waar de lakens werden gedroogd (vandaar de naam *Achter Raem* voor de velden ten noordwesten van de Mechelse poort), en een *pertse* of pers. Men betaalde aan de meester van de Raem: voor elk heel laken 6 plak, voor een halve laken 'volgens de nieuwe manier' (*van der nuwer draperiën*), en voor elk groen, blauw of rood laken 4 plak; voor elk *gescorsten* laken 5 plak. Deze belasting moest meteen betaald worden *('t gelt altyt op 't laken*), op straffe van uitsluiting van het beroep voor een jaar en het opleggen van een pelgrimstocht naar Vendôme als straf. In 1578, toen men drapiers uit Duffel aanwierf om zich in Vilvoorde te vestigen, beloofde de stad voor hen een raem te laten bouwen van 60 ellen lang.
Het gilde hield toezicht op alles wat met de productie en verkoop van wollen stoffen te maken had. Deze industrie leed sterk onder de langdurige oorlogen die Frankrijk aan het begin van de vijftiende eeuw teisterden, en sindsdien slaagde men er niet meer in haar oude glorie te herstellen. De arbeiders woonden vooral, zo lijkt het, in de buitenwijken[67], met name richting Peuthy; in de stad zelf hebben de volders hun naam gegeven aan een steegje dat tegenwoordig de Vogelzangstraat[68] heet.

In het gemeentearchief van Vilvoorde is een zeer interessant origineel charter bewaard gebleven over de wevers. Dit werd op 21 april 1313 door de magistraten verleend aan de leden van het weversambacht (*van den weefambacht*), als beloning voor hun bewezen diensten, en met instemming van hertogin Johanna. Wie meester wilde worden, zo staat er, moest burger worden, een oude gouden ecu betalen en een *gelte* wijn schenken aan de gezworenen van het ambacht; buitenstaanders mochten alleen voor zichzelf werk laten uitvoeren. Wie een leerling in dienst nam, betaalde de gezworenen een fooi, en als de leerling knecht werd, schonk hij het ambacht een half schaap. De leertijd bedroeg vier jaar, met een loon dat per jaar opliep tot 2, 4, 6 en 8 eskalins per dag. Een meester kon zijn zoon zonder verdere rechten tot het ambacht toelaten, behalve een fooi voor de gezworenen, mits het kind na de vestiging van de vader in Vilvoorde was geboren. Wie als meester-wever op het platteland had gewerkt, mocht deze ambacht in de stad uitoefenen, mits hij een oude gouden ecu betaalde; een verbannen persoon kon niet opnieuw worden toegelaten, evenmin als een lid dat Vilvoorde verliet om op het platteland te gaan werken. Als de gezworenen het nodig achtten, konden ze, met instemming van de dekens van de lakenindustrie, het werk stilleggen; wie ondanks hun bevel doorging, betaalde 20 eskalins en werd bovendien van de lijst van burgers en meesters geschrapt; alleen als gezel mocht hij blijven werken. Wanneer een lid van het ambacht een kind verloor, betaalde hij als meester 8 pond, als knecht 5 pond, bestemd voor een gezamenlijke maaltijd. Bijzondere bepalingen bewaakten de goede zeden onder de leden: een wever mocht geen vriendin (*vriendinne*) in huis nemen met wie hij tafel en woning deelde; deed hij dit toch, dan kreeg hij een ecu boete; wie met lichte vrouwen at, dronk of sliep, betaalde 10 esterlingen; wie daar een gewoonte van maakte, werd uit het ambacht gezet. Om orde te houden werden elk jaar vier gezworenen gekozen, die na een jaar samen met de dekens en de acht drie meesters en een knecht of gezel als opvolgers kozen. Dit toont het democratische karakter van onze middeleeuwse ambachten:

---

[66] Zie, in het Archief van Vilvoorde, het register *De Guldenboeck* , dat is ondertekend door WESELER.
[67] In de buitenwijken waren huizen voor leprozen en werkplaatsen voor lakenmakers in groot aantal, nu is alles verdwenen. Ze hebben nauwelijks een spoor achtergelaten. GRAMAYE.
[68] De Votders straete, de goederen der Wilte Nonnekens aldaer.

terwijl later de functies van gezworene uitsluitend aan de meesters toekwamen, mochten toen gewone werklui meebeslissen; alle groepen binnen het ambacht hadden dus waarborgen voor hun rechten. De boetes werden in vijven verdeeld: de dekens van het gilde kregen er twee, de gezworenen twee, en de knecht het laatste vijfde deel.

De geschiedenis van het voldersambacht kent enkele opvallende voorvallen. In 1401-1402 liet de burgemeester van Vilvoorde twee volders arresteren, die burgers van Brussel waren en in Lier een boete van 60 royaux hadden opgelopen; de schepenen van Brussel eisten hun stadsgenoten op, waarop de burgemeester zelf de gerechtskosten moest betalen, die opliepen tot 3 schapen. In 1408 straften de dekens van het gilde, Michel Vandenhoricke en Jean Poelke, Haen Lanchals alias Vanderwolven, vanwege een diefstal van wol die hij had gepleegd, werden zij door de burgemeester zelf beboet, omdat hij vond dat ze zich op het voorrecht van de prins hadden begeven. Zij beweerden echter dat ze in hun recht stonden en verwezen naar soortgelijke gevallen uit het verleden; vervolgens verboden ze alle wevers en volders om te werken zolang het vonnis tegen Lanchals niet was voltrokken. Maar toen de baljuw hun had aangetoond dat alleen de prins of zijn ambtenaren over diefstallen mochten oordelen, vroegen ze om vergiffenis; die kregen ze, op voorwaarde dat ze 8 pond groot van Vlaanderen of 48 kronen, 5 stuivers en 5 deniers betaalden, mede omdat ze hadden aangeboden te bewijzen dat ze enkel het voorbeeld van hun voorgangers hadden gevolgd[69].
Enige tijd later kwam Henri Blanckaert, een vollersknecht uit Aalst, naar Vilvoorde met de bedoeling zich daar te vestigen. Degenen die het vak daar al uitoefenden, verzetten zich hiertegen, met als argument dat hij geen vrij-voller was; maar hij overhandigde een getuigschrift van de stad Aalst en werd daarop tot het vak toegelaten, mits hij de verschuldigde rechten aan het gilde betaalde. Toch bleven de andere volders weigeren hem op te nemen, en toen ze zagen dat hij aan het werk wilde gaan, legden ze allemaal het werk neer. Enkele dagen later, op een zondag of feestdag, kwamen zeven of acht volders uit Brussel en een dertigtal anderen uit Mechelen, bewapend met pieken, bogen en stokken, naar Vilvoorde. Daar voegden ze zich bij hun collega's uit de stad en vroegen de stadsdienaar om het stadsbestuur bijeen te roepen; na samenkomst vroegen ze de overheid om geen inbreuk op de privileges van het vak toe te laten. Daarna aten alle volders gezamenlijk; bij hun terugkeer passeerden de Mechelaars het huis van Blanckaert en vielen het aan, op zoek naar hem – ze zouden hem wellicht hebben mishandeld als hij niet gevlucht was; ze sloegen een andere burger die waarschijnlijk had geprobeerd zich tegen hun geweld te verzetten. Voor deze feiten werden Chrétien Paeu, Guillaume en Gilles Lobbe, Simon De Scheper en Jean De Moldere, volders uit Vilvoorde, door de Raad van Brabant veroordeeld wegens ernstige misstappen tegen de hertog en de stad; elk van hen kreeg als straf een pelgrimstocht naar Santiago de Compostela opgelegd, afkoopbaar voor 10 florijnen (10 december 1453). Op 30 januari daaropvolgend beloofden drie volders, Guillaume Lobbe, Scheper en Franc Vandenbreembossche, namens zichzelf en hun collega's 30 florijnen te betalen, wat werd aanvaard[70].

[69] Rekening van de ammanie, van Sint-Jan tot Kerstmis 1408.
[70] Register van vonnissen voor de jaren 1440 tot 1540. Folio 19 (Rijksarchief), Deel II.

DE HANDEL IN STENEN EN DE SCHEEPVAART.

We hebben al gezegd dat hertog Karel het scheepvaartregime op de Zenne wijzigde; enkele jaren daarvoor had het stadsbestuur van Vilvoorde bepaald dat schepen die stenen kwamen halen in Vilvoorde of in Ham, nabij de plek waar nu de Sint-Michielsmolen staat, hun lading moesten lossen en een andere meenemen, volgens beurtrol. Dit noemde men den Tourte; maar enkele mensen 'die het stadsbelang niet op het oog hadden' slaagden erin deze regeling te laten opheffen, waardoor de gunstige gevolgen teniet werden gedaan en de stad weer in armoede verviel, net toen ze daaruit begon te komen. Dit was voor de hertog reden om de Tourte op 16 september 1468 weer in te voeren.
Volgens zijn verordening moest eerst de lading van het schip dat het eerste aankwam gelost worden; kwamen er twee tegelijk, één uit Weerde en één uit Brussel, dan werd het lot bepaald door loting. Een klerk of speciaal medewerker noteerde de aankomsten en vertrekken. In geval van onenigheid over de lading, besliste het stadsbestuur van Vilvoorde samen met twee of drie leden van het schippersgilde; wie volgens hun oordeel ongelijk had, betaalde, als het een koopman was, de kosten van het onderzoek; als het een schipper was, 6 florijnen ridders, en hij werd achteraan op de lijst van ingeschreven schippers geplaatst. Men mocht niet tegelijk steenhandelaar en schipper zijn, noch openlijk, noch via kinderen of zaakwaarnemers. Een schipper die van de regeling wilde profiteren, moest in Vilvoorde wonen, met het grootste deel van zijn gezin. Elk schip dat niet meer dan anderhalf last vervoerde, mocht buiten de beurt gelost worden, mits het alleen stenen vervoerde. Het tarief voor het vervoer van stenen werd als volgt vastgesteld voor de verschillende havens van de Nederlanden:
In Brabant en in het land van Mechelen: naar Mechelen, Callebeke onder Doever (?), Heffen, Boom, Antwerpen, Lier, 8 moetoenen bij slechte stenen (quaden steen, dat wil zeggen gewone brokken of dijkstenen), en 9 moetoenen bij gehouwen stenen; naar Ossendrecht, Woensdrecht, Lillo, 10 moetoenen; naar Bergen op Zoom, 12 moetoenen; naar Steenbergen, 7 blauwe kronen; naar Breda, Roosendaal, Oudenbosch, 8 blauwe kronen; naar 's-Hertogenbosch, 55 Brabantse groten eskalins;
In Vlaanderen: naar Ten Duinen, 7 Vlaamse groten eskalins; naar Machoele (?), 40 eskalins, 6 deniers; naar Gent, benedengate (dat wil zeggen binnen een sluis van de oude wallen), 10 eskalins; bovengate (buiten die sluis), één eskalin meer; naar Ackerchem, 13 eskalins; naar Aalst, Terneuzen, 11 eskalins; naar Ten-Noote, 12 eskalins; naar Axel, Hulst, Biervliet, Coxien, 14 eskalins; naar Sluis, 16 eskalins; naar Brugge, een pond groten; naar Blankenberge, 20 eskalins; naar Damme, 22 eskalins; naar Nieuwpoort, 26 eskalins; naar Duinkerke, 28 eskalins; naar Calais, Gravelines, Sint-Omaars, 51 eskalins; naar Oostende, 42 eskalins.
In Holland, Zeeland, enz.: naar Middelburg, Vlissingen, Zierikzee, Veere, 16 eskalins; naar Goedereede en Brouwershaven, 17 eskalins; naar Dordrecht, 8 blauwe kronen; naar Delft, Gouda, Rotterdam, Schiedam, 20 eskalins; naar Leiden, 53 eskalins; naar Amsterdam, 25 eskalins; naar Utrecht, 28 eskalins.
En voor de andere plaatsen naar verhouding.
Aangezien deze prijzen over het algemeen te hoog werden bevonden, verlaagde hertog Karel ze voor Antwerpen tot 8 en 9; voor Bergen op Zoom tot 12; voor Gent tot 9 en 10 eskalins groot van Brabant, en hij gaf de meier, schepenen en raad van Vilvoorde toestemming om soortgelijke verminderingen toe te passen, nadat zij degenen die erom zouden vragen en ook de schippers hadden gehoord (8 maart 1472-1473). De magistraten van Brussel lijken ontevreden te zijn geweest over de invoering van de beurtrol van Vilvoorde; waarschijnlijk werd die op hun verzoek op 18 juni 1469 afgeschaft. Later veroorzaakte dit gebruik een proces tussen hen en de schippers van deze stad. Het bleef toen behouden voor half geladen boten; de stad waarvan wij de geschiedenis schetsen, kocht het behoud ervan bij de nieuwe sluis te Ham af door zich te verplichten jaarlijks een rente van 10 eskalins groot van Brabant te betalen aan de arme schippers van Brussel. De schipper die van stroomafwaarts kwam en schuldig was aan overtreding van het tariefreglement, moest voortaan als straf een maand voorbij de sluis van Weerde blijven liggen. Ten slotte werd bepaald dat men geen stenen zou lossen te Heffen, noch op enige naburige plaats aan de Zenne aan die kant, maar dat men de stenen rechtstreeks op een vlot naar hun bestemming zou sturen. De koopman die een boot nodig had, moest zich wenden tot de klerk, die hem de boot aanwees die als eerste vrij op de lijst stond. De Raad van Brabant bekrachtigde deze overeenkomst op 28 mei 1484, en aartshertog Filips keurde haar goed op 24 februari 1499-1500. In die laatste periode werd de handel in stenen uit de omgeving van Vilvoorde een zaak van groot belang, waarmee zich in het bijzonder vier afgevaardigden bezighielden, gekozen door deze stad, door Brussel, Antwerpen en Mechelen: Wesalia, Gort of Godefroid Roelants, Lodewycx en Leonis. Met instemming van de schippers van de eerste van deze steden beslisten zij op 11 september 1499 in beginsel dat het loon van de Brabantse en Mechelse trekkers zou worden verminderd en dat de klerk die belast was met de inschrijving van de boten te Vilvoorde van elke koopman een halve stuiver zou ontvangen. Later probeerde Wesalia, ditmaal samen met Jean Anderlecht, Voecht en Orssele, misbruiken te verhelpen die waren gemeld. Elke kalkbrander mocht zich in Vilvoorde of omgeving van stenen voorzien, op voorwaarde dat hij de naam liet inschrijven van de steenmeester die ze hem leverde, en hij mocht zoveel boten aanvragen als hij nodig had. Wat

de plaatsen betrof die gewoonlijk zelf stenen kochten, zoals Antwerpen, Mechelen, Lier, Gent enzovoort, zij kregen het recht een boot op hun naam te laten inschrijven, op voorwaarde dat de schipper een attest voorlegde waaruit bleek dat hij zijn lading aan een stad of kerk had geleverd. Wanneer het om bewerkte stenen ging, mochten meerdere personen zich verenigen om er een boot voor te nemen. De voorafgaande ordonnanties bepaalden dat elke schipper die stroomafwaarts had gevaren ook stroomopwaarts mocht varen; ditmaal liet men hem toe, na één reis stroomafwaarts, twee reizen naar Brussel te maken (overeenkomst gesloten te Mechelen, 16 juni 1542). Op 17 mei 1527 stelde men als volgt het tarief vast dat aan schippers moest worden betaald wanneer zij kalksteen, straatsteen of gewone steen laadden (*calcsteen, straetsteen en quadensteen*). Deze prijs bedroeg: te Vilvoorde 10 eskalins groot; te Ham 10 eskalins 6 deniers; en te Heembeek 11 eskalins 6 deniers. Wanneer het om gehouwen stenen ging, steeg de prijs: voor de eerste plaats tot 11 eskalins; voor de tweede tot 11 eskalins 6 deniers; voor de derde tot 12 eskalins.

Een gilde van de *Vier Gekroonden*, dat wil zeggen van de steenhandelaars, metselaars, steenhouwers en dakdekkers, bestond vroeger te Vilvoorde. De meerderheid van de meesters die er deel van uitmaakten, hervormde samen met enkele knechten of gezellen de reglementen op 13 november 1325. Men bepaalde toen de inning van een bijdrage die voor elke meester 18 eskalins per week bedroeg en voor elke gezel 9 eskalins per maand; zij diende voor het onderhoud van het altaar van het ambacht in de parochiekerk. In 1688 werd het ambacht gereorganiseerd op verzoek van de burgers Hendrik Verhoeven en Antoon Tyron, die aanvoerden dat alle huizen in Vilvoorde door tussenkomst van vreemdelingen werden gebouwd. Opdat zijn ordonnantie echter niet tot gevolg zou hebben dat er een monopolie ten voordele van enkelen ontstond, verklaarde de magistraat dat de leden van de nieuwe corporatie behoorlijk moesten werken, zoals die van de naburige steden; zo niet, dan stond het de inwoners vrij andere meesters te gebruiken (10 maart 1688).
Zolang de Zenne bevaarbaar was, bloeide het schippersambacht; toen de handel deze rivier verliet, bleef het nog slechts kwijnen. Volgens statuten die op 8 maart 1711 werden uitgevaardigd, moest men, om in deze corporatie te worden opgenomen, in Vilvoorde gedomicilieerd zijn en bewijzen dat men eigenaar was van een boot. Voor het laden en lossen mochten alleen beëdigde arbeiders worden gebruikt, benoemd door de stad, en het lossen mocht alleen volgens beurtrol gebeuren; de schipper die het eerst te Willebroek was gepasseerd, werd het eerst bediend. Op Sint-Stefanusdag werd een gezamenlijke mis opgedragen.
In Holland, Zeeland, enz.: naar Middelburg, Vlissingen, Zierikzee, Veere, 16 eskalins; naar Goedereede en Brouwershaven, 17 eskalins; naar Dordrecht, 8 blauwe kronen; naar Delft, Gouda, Rotterdam, Schiedam, 20 eskalins; naar Leiden, 53 eskalins; naar Amsterdam, 25 eskalins; naar Utrecht, 28 eskalins.
En voor de andere plaatsen, naar verhouding.
Aangezien deze prijzen over het algemeen te hoog werden bevonden, verlaagde hertog Karel ze voor Antwerpen tot 8 en 9; voor Bergen op Zoom tot 12; voor Gent tot 9 en 10 eskalins gros van Brabant, en hij gaf de burgemeester, schepenen en raad van Vilvoorde toestemming om na overleg met belanghebbenden en de schippers vergelijkbare verlagingen toe te passen (8 maart 1472/1473). De magistraten van Brussel lijken ontevreden te zijn geweest over de invoering van de beurtrol van Vilvoorde; waarschijnlijk is het op hun verzoek dat deze op 18 juni 1469 werd afgeschaft. Later leidde deze regeling tot een proces tussen hen en de schippers van deze stad. De regeling bleef toen van kracht voor schepen die halfvol geladen waren; de stad waarvan wij de geschiedenis schetsen, kocht het recht op voortbestaan bij de nieuwe sluis te Ham, door zich te verbinden tot het betalen van een jaarlijkse rente van 10 eskalins gros van Brabant aan de arme schippers van Brussel. Een schipper die van benedenstrooms kwam en het tariefreglement overtrad, moest voortaan als straf een maand lang voorbij de sluis van Weerde blijven liggen. Ten slotte werd bepaald dat er geen stenen mochten worden gelost in Heffen of enig ander nabijgelegen plaatsje aan de Zenne aan deze zijde, maar dat de stenen direct naar hun bestemming moesten worden vervoerd, op een vlot. De koopman die een schip nodig had, moest zich melden bij de klerk, die hem het eerst beschikbare schip op de lijst toewes. De Raad van Brabant bekrachtigde deze overeenkomst op 28 mei 1484 en aartshertog Filips keurde hem goed op 24 februari 1499/1500. In deze periode werd de handel in stenen uit de omgeving van Vilvoorde een belangrijke zaak, waar vier afgevaardigden uit deze stad, Brussel, Antwerpen en Mechelen zich speciaal mee bezighielden: Wesalia, Gort of Godefroid Roelants, Lodewycx en Leonis, die met instemming van de schippers van de eerste van deze steden op 11 september 1499 besloten het loon van de Brabantse en Mechelse[71] trekarbeiders te verlagen en dat de klerk die de schepen in Vilvoorde registreerde van elke koopman een halve stuiver zou ontvangen. Later probeerde Wesalia, ditmaal samen met Jean Anderlecht, Voecht en Orssele, misstanden aan te pakken die aan het licht waren gekomen. Elke kalkbrander mocht stenen kopen in Vilvoorde of omgeving, mits hij

[71] Reeds in het jaar 1456 werd er een overeenkomst gesloten over de trekarbeiders tussen de steden Mechelen en Vilvoorde. AZEVEDO.

de naam van de steenmeester van wie hij ze kreeg liet registreren, en hij mocht zoveel schepen aanvragen als hij nodig had. Wat betreft de plaatsen die gewoonlijk zelf stenen kochten, zoals Auvers, Mechelen, Lier, Gent, enz., mochten zij een schip op hun naam laten registreren, op voorwaarde dat de schipper een certificaat kon overleggen dat hij zijn lading aan een stad of kerk had geleverd. Als het om bewerkte stenen ging, mochten meerdere personen samen een schip huren. Volgens eerdere verordeningen mocht elke schipper die stroomafwaarts gevaren had, ook weer stroomopwaarts varen; nu stond men toe dat hij na één reis stroomafwaarts, twee reizen naar Brussel mocht maken (overeenkomst gesloten te Mechelen op 16 juni 1542). Op 17 mei 1527 werd het volgende tarief vastgesteld voor het vervoer van kalksteen, straatsteen of gewone steen: in Vilvoorde, 10 eskalins gros; in Ham, 10 eskalins en 6 deniers; in Heembeek, 11 eskalins en 6 deniers. Voor bewerkte stenen bedroeg de prijs: voor de eerste plaats 11 eskalins; voor de tweede 11 eskalins en 6 deniers; voor de derde 12 eskalins.
Een gilde van de *Vier Gekroonden* , dat wil zeggen de steenkopers, metselaars, steenhouwers en dakdekkers, bestond vroeger in Vilvoorde. De meerderheid van de meesters die daarvan lid waren, samen met enkele knechten, pasten de regels aan op 13 november 1325; toen werd bepaald dat er een belasting werd geheven, voor elke meester 18 eskalins per week, en voor elke knecht 9 eskalins per maand; deze diende voor het onderhoud van het altaar van het gilde in de parochiekerk. In 1688 werd het gilde opnieuw gereorganiseerd, op verzoek van de burgers Henri Verhoeven en Antoine Tyron, die erop wezen dat alle huizen in Vilvoorde via vreemdelingen werden gebouwd. Toch bepaalde de magistraat, om te voorkomen dat deze verordening een monopolie voor enkelen zou creëren, dat de leden van het nieuwe gilde goed moesten werken, net als die in naburige steden; zo niet, dan mochten de inwoners andere meesters inhuren (10 maart 1688).

Zolang de Zenne bevaarbaar was, bloeide het beroep van schipper; toen de handel deze rivier verliet, kwijnde het gilde langzaam weg. Volgens statuten van 8 maart 1711 moest men voor toetreding tot het gilde in Vilvoorde wonen en aantonen dat men een eigen schip bezat. Voor het laden en lossen mochten alleen beëdigde arbeiders, benoemd door de stad, worden ingezet, en het lossen gebeurde in beurtrol; de schipper die als eerste voorbij Willebroek kwam, werd het eerst geholpen.

Er werd een gezamenlijke mis opgedragen op de dag van Sint-Stefanus. Op de 2e werd door een nieuw reglement het entreegeld voor het vak op 75 florijnen vastgesteld, om de praktijken van de Brusselse schippers tegen te gaan. Zij lieten zich in Vilvoorde opnemen als het beurtrolsysteem in Brussel was afgeschaft, en keerden weer terug naar Brussel zodra daar het beurtrolsysteem opnieuw werd ingevoerd.

DIVERSE INDUSTRIEËN.

De beroepen die we nog moeten bespreken, hadden slechts een ondergeschikte betekenis. Hun aantal veranderde herhaaldelijk. Zo stonden in het jaar 1494 de linnenwevers, evenals de wolwevers, de brouwers, de timmerlieden, de vetverkopers, de schippers en de bakkers te boek als de grote beroepen, onderscheiden van andere gilden die als kleine beroepen werden aangeduid. In 1554 vermeldt een akte van de magistraten van Vilvoorde het bestaan van dertien beroepen in deze stad: die van de brouwers, slagers, timmerlieden, vetverkopers, schoenmakers, molenaars, bakkers, kleermakers, smeden, hoveniers (*coolhoveniers*), boeren (*lantluyden*), schippers en boottrekkers (*sciptreckers*); elk van deze gilden had twee gezworenen als hoofd, behalve de laatste twee: de schippers werden geleid door vier gezworenen, de trekkers door dekens en gezworenen. Het barbiersvak werd pas in 1688 ingesteld.
De statuten van al deze beroepen waren vrijwel identiek en we beperken ons tot het citeren van de meest opvallende bepalingen. Zoals bekend waren de oude gilden, die door Franse wetten werden afgeschaft, verdeeld in drie klassen: leerlingen, gezellen of knechten (werknemers die hun leertijd hadden voltooid), en meesters of ambachtslieden die voor eigen rekening werkten. De duur van de leertijd verschilde: zo duurde die bij de barbiers twee jaar, bij het gilde van de Vier Gekroonden drie jaar. Toelating tot het meesterschap werd alleen verleend aan iemand met een goede reputatie, die als burger was toegelaten en zijn leertijd had doorlopen, hetzij in Vilvoorde, hetzij in een stad waar men ook arbeiders toeliet die in Vilvoorde een werkplaats hadden bezocht. Soms werd van de kandidaat een bewijs van bekwaamheid verlangd, namelijk het maken van een zogenaamd meesterstuk.
Om tot een vak toe te treden betaalde men doorgaans twee kannen wijn aan de gezworenen, en bovendien een belasting die steeds hoger werd. In de veertiende en vijftiende eeuw bedroeg die niet meer dan vier Rijnlandse florijnen (verordening voor de brouwers uit 1369; een andere voor de marskramers uit 1526, enz.), of soms zes florijnen als de aspirant-meester een vreemdeling was. In de zeventiende eeuw verspreidde het egoïsme zich onder de leden van de gilden; iedereen probeerde zijn bedrijf tot monopolie te maken. De schoenmakers, die om nieuwe statuten vroegen, verklaarden dat ze met elf of twaalf man genoeg waren, gezien het geringe inwonertal van de stad, en dat ze zowat winst konden maken; daarom vroegen ze en kregen ze dat het entreegeld op 12 florijnen werd gezet (verordening van 8 november 1629). Dezelfde tendensen kwamen voor bij de marskramers en vetverkopers; op hun vergadering op Sint-Nicolaasdag 1652 klaagden verschillende oud-leden dat het aantal meesters te snel groeide en dat de handel daaronder leed. De voorgestelde oplossing was dezelfde: het entreegeld werd verhoogd tot 18 florijnen, plus 6 florijnen voor de stad (10 december 1652). Elf jaar later, na soortgelijke klachten, werd het bedrag op 49 florijnen vastgesteld, waarvan 12 voor de stad (10 december 1663). In 1665 wilden de timmerlieden het verhogen van 20 tot 60 florijnen, maar de magistraat wees dit buitensporige voorstel af en stemde er alleen mee in dat nieuwe meesters voortaan 50 florijnen moesten betalen, waarvan 10 (in plaats van 6) voor de stad. Volgens een algemeen gebruik trad één van de zonen, soms alle zonen van een meester, gratis toe tot het gilde van hun vader; ze betaalden alleen de wijn die verschuldigd was aan de gezworenen.
Op enkele uitzonderingen na mochten beroepen alleen uitgeoefend worden door personen die als meester tot een gilde waren toegelaten. De verkoop van allerlei goederen was echter vrij op de woensdag van elke week en tijdens de twee kermissen of stadsfeesten; buitenlandse handelaren die dan bijvoorbeeld textiel kwamen verkopen, betaalden aan het gilde van de marskramers jaarlijks 9 deniers gros van Brabant als standgeld (*staengelt*). Leden van een gilde moesten allemaal aanwezig zijn bij de vergaderingen van het corps, bij plechtige processies, bij de mis op de feestdag van hun patroonheilige, bij de begrafenis van hun medebroeders. Bij de bakkers betaalde de familie van de overledene 20 stuivers als het om een man ging, 16 stuivers voor een vrouw, 8 stuivers voor een kind, en alle leden waren op bevel van de gezworenen verplicht de uitvaart bij te wonen, op straffe van een boete van 2 stuivers (verordening van 15 januari 1654).
Elk beroepsgroep koos jaarlijks uit zijn midden een of meer gezworenen (*gesworene*) of dekens (*dekens*): schippers, barbiers en het gilde van de Vier Gekroonden kozen er één; timmerlieden, schoenmakers, marskramers en bakkers kozen er twee; brouwers vier, of sinds 1633 twee. Elke belediging richting deze gezworenen werd streng bestraft; bij de brouwers werd de overtreder uit het burgerrecht gezet tot hij van zijn straf was verlost en weer als goede knecht of gezel (*cnape*) werd erkend. Het gilde van timmerlieden kende aan elk van zijn twee gezworenen en zijn gezel jaarlijks een gratificatie toe van 20 stuivers. De verkiezing van de gezworenen vond plaats op Sint-Jan of rond Sacramentsdag (of Fête-Dieu); de burgemeester legde hen daarna de eed op, in aanwezigheid van de schepenen. Bij belangrijke zaken riepen ze een algemene vergadering bijeen; soms namen ze alleen advies van de oud-gezworenen, dat wil zeggen van zij die eerder gezworene waren geweest. Zij bepaalden ook naar behoefte van het vak het tarief van de verschillende belastingen die van de leden werden geheven, zoals de jaarlijkse belasting genaamd *Keersgelt*, de wekelijkse belasting voor leerlingen, het inschrijfgeld voor leerlingen (*boeck gett* of registerbelasting) dat de meesters betaalden bij het aannemen van een nieuwe

leerling, en dat bij de brouwers in 1369 een gouden munt bedroeg; in 1633 was dat 2 florijnen. Net als in Brussel mocht dezelfde meester gewoonlijk niet meer dan één leerling tegelijk in dienst nemen.
De *Core-boeck* van Vilvoorde geven enkele interessante inzichten in de productie en handel van dranken. Om bieren uit Haarlem, Hamburg, de landen rond de Oostzee (*oesterbier*), witbier, zwartbier en mede te mogen schenken, moest men die bij de brouwers kopen; het was niet toegestaan deze verschillende typen bier te mengen, noch om Delftse bier tegelijk met witbier of zwartbier te verkopen. Een caféhouder mocht niet meer dan één leverancier hebben, en het was brouwers verboden om draf of gist (*slym*) buiten de stad te verkopen. De prijs van een pot bier, uitgezonderd het bier van de Oostzee (*l'Oesterée*), dat niet was getarifeerd, werd vastgesteld op 20 stuivers, en die van lokale wijn op 6 plakken of 5 oude stuivers.
Als beloning voor de diensten die de brouwers hadden verleend aan hertog Wenceslas en hertogin Johanna, en gezien de diensten die ze nog konden leveren, verleenden de burgemeester, schepenen en raad van Vilvoorde hun op 12 augustus 1561 privileges die werden bevestigd door keizer Karel V op 16 december 1518 en door koning Filips IV op 16 december 1653. Iedereen die geen lid was van het gilde en minstens één brouwsel liet maken, betaalde aan de gilde 10 eskalins, en degene die bier, hopdrank (*hoppe*), ale of draf liet produceren om te verkopen, betaalde de helft van het *keersgelt*. De laatste bepaling van het statuut van 1569 stond het gilde toe om in Vilvoorde in oorlogstijd en wanneer de bewoners gewapend de stad verlieten (*en men buyten leeght*), vier leden naar keuze van de gezworenen achter te laten. Ten tijde van Karel V gold de brouwersindustrie als de belangrijkste van Vilvoorde. De Raad van Brabant verklaarde toen dat elke knecht die een jaar in deze stad het vak had geleerd, overal als volwaardig gezel werd erkend, en dat het buitenlander die zich in Vilvoorde vestigde voor zijn toelating een derde extra entreegeld moest betalen (16 december 1518). In 1635 werd het de inwoners die geen brouwer waren verboden om bier te verkopen, op straffe van 12 Rijnlandse florijnen; tappers en herbergiers mochten geen wijn en bier verkopen, op straffe van 15 Rijnlandse florijnen; brouwers die door hen werden ingehuurd mochten ook geen bier leveren voor eigen gebruik, op straffe van 25 Rijnlandse florijnen, en tenslotte werd het verboden om draf te produceren of te verkopen zonder lid te zijn van het gilde, op straffe van 12 Rijnlandse florijnen. Wie deze laatste industrie wilde uitoefenen kon lid worden door slechts 9 Rijnlandse florijnen te betalen. Op 28 augustus 1512 had de rekenkamer van Brabant besloten dat de pachter van de braiemolen in Vilvoorde verplicht was de brouwers van die stad de braie van *coyten* te leveren voor 15 plakken van Brabant, en de braie van klein bier voor 10 plakken; de pachter wilde voor de eerste 5 stuivers 16 mites ontvangen, voor de tweede 2 stuivers. Een uitspraak van de Raad van Brabant van 26 januari 1527-1528 verbood de bewoners van de gehuchten Houthem, Bossche, Peuthy, Streethem, Conincxloo en Voerde om bier buiten het grondgebied van de gemeente te halen, wegens het nadeel dat dit veroorzaakte voor de gemeentelijke accijnzen of belastingen.
Vilvoorde had een slachthuis en een vismarkt. Slachten was binnen deze stad slechts toegestaan 's nachts, vóór het luiden van de ochtendmis of na het luiden van de avondklok (*vore die beede clocke van der vroegmissen oft nae de beede cloche van den avonde*). Men mocht geen kalf jonger dan 16 dagen of een bedorven schaap verkopen, op straffe van een boete van 40 eskalins; het was ook verboden om vlees buiten de stad te kopen; wie deze verordening overtrad betaalde 5 oude stuivers. Elk jaar werden twee slagers en twee vishandelaren aangewezen om toezicht te houden op de naleving van de voorschriften op dit gebied.
Het gilde van timmerlieden, meubelmakers, kuipers, stoeldraaiers, wagenmakers, lattenhouders (*lathouders*) en zagers had op de markt een huis dat aan de achterkant uitkwam op de Coestraat, en grensde aan het zogenaamde Engelshuis, eigendom van de stad (akte van de laatste dag van februari 1565). Een verordening van 6 februari 1603 bepaalde de verplichtingen van de leden duidelijker dan voorheen.
Een buitenlandse timmerman mocht zijn beroep uitoefenen op het grondgebied van Vilvoorde, maar buiten de stad, mits hij aan het gilde 4 Carolusguldens betaalde voor zijn toelating, en zijn knecht 12 plakken *keersgelt*. De schoenmakers en de vetverkopers vormden oorspronkelijk één ambacht, waarvoor de magistraat op 18 juni 1493 een reglement had uitgevaardigd. Maar doordat het aantal leden aanzienlijk was toegenomen, ontstond er een splitsing tussen hen. Na lange twisten vormden de vetverkopers, marskramers, kruideniers, apothekers en kaarsenmakers een aparte corporatie, los van die van de schoenmakers, leerlooiers en zadelmakers. Het was verboden om op vrijdag boter of kaas uit Delft, Holland, Friesland, Engeland, Ierland, Vlaanderen of uit het land (dat wil zeggen Brabant) te verkopen, tenzij het daadwerkelijk uit die streek afkomstig was. De verkoop was verboden op zondagen en feestdagen, en op die dagen was het ook verboden, op straffe van een boete van 10 pond, de vensters te openen, behalve om naar buiten te kijken (ordonnantie van 29 mei 1526, goedgekeurd door de Raad van Brabant op 10 juni 1527). Ook de zadelmakers, schoenmakers en lappenschoenmakers kregen statuten op 11 februari 1526-1527; deze werden aangepast op 8 november 1629. Daarbij werd bepaald dat men voor het aanstellen van dekens twee schoenmakers kon kiezen, maar nooit twee lappenschoenmakers, en dat deze functies verboden waren voor wie nog geen zes jaar als meester was aangenomen of de leeftijd van vierentwintig jaar nog niet had bereikt. Nieuwe leden, ook alle zonen van meesters, werden in 1560 verplicht om 10 stuivers te betalen ten voordele van Pau. tel van het ambacht, in de parochiekerk, tot de volledige voltooiing van

de werken; sommige ontevredenen weigerden deze belasting te betalen, maar de magistraat keurde de heffing op 20 februari 1627 opnieuw goed. Aanvankelijk vielen de leerlooiers en leerbewerkers onder het schoenmakersgilde, maar na 1626 ging hun ambacht achteruit en verdween het zelfs geheel; in de achttiende eeuw bloeide het echter weer op. Toen enkele ambachtslieden van deze groep aan de magistraat statuten kwamen vragen, werd hun band met de schoenmakers opnieuw bevestigd en werd bepaald dat de magistraat jaarlijks voor beide groepen drie controleurs zou aanstellen (*ceurmeesters*), waarvan twee uit de schoenmakers en één uit de leerlooiers (20 september 1747). Meesters moesten aantonen dat zij hun leertijd hadden doorlopen, hetzij in Vilvoorde, hetzij in een andere vrije stad, en zij moesten voor het recht van toetreding 40 florijnen aan het ambacht betalen, in plaats van 24, en 12 florijnen aan de gemeente; de zonen van meesters hoefden alleen wijn te schenken (reglementen van 19 december 1705 en 11 april 1767). Op basis van een octrooi van 14 maart 1757 richtte ene Buchet een fabriek op voor maroquin en allerlei lederwaren, die zich sterk uitbreidde en tot 70 à 80 arbeiders telde; uit een rapport van de magistraat van 3 juni 1772 blijkt dat het bestaan ervan de opbrengst van de accijnzen jaarlijks met 1.571 florijnen deed stijgen. Ten tijde van het Keizerrijk was de leerlooierij van De Pauw te Vilvoorde bloeiend, en haar producten waren gewild, vooral in Duitsland. De watermolens op de Woluwe zijn met z'n vijven; ze liggen allemaal vlak bij de parochiekerk, drie stroomopwaarts en twee stroomafwaarts van de Groote Molenstraat. Die molens heten *Smoutmolen* (of *Moulins à braie*), en werden vroeger aangeduid als *Nedersten-molen* (benedenmolens). Ze waren omgeven door de landerijen van de heren van *Herlaer*, en waren al in de veertiende eeuw in twee delen gesplitst, elk een afzonderlijk leengoed onder het hertogdom Brabant. Othon van Eppeghem, Othon, zijn zoon; Margaretha van Oyenbrugge (of Oyenbrugge), zus van die tweede Othon; Jan van Oyenbrugge en Jan van Assche waren achtereenvolgens eigenaar van het eerste deel; Margaretha Pipenpoy, vrouw van Thierri van Oosterhout (1575-1578), haar zoon Willem van Oosterhout, Jan Vanden Assche, zoon van Hendrik; Gilles, zijn zoon, bezaten het tweede deel. De jaarlijkse opbrengst werd toen geschat op 31 mudden rogge. Toen de stad Brussel een sluis op de Zenne wilde bouwen bij het Ham, dienden Laurent T'Serclaes, bijgenaamd Violette, en René Wyflet, die deze molens bezaten, een klacht in omdat dit hen schade zou berokkenen, en inderdaad liggen deze twee molens niet ver van het punt waar de Zenne en de Woluwe samenkomen.[72] De eerste molen stroomafwaarts, de *Brugmolen* (ook wel *Benedenmolen* of *Kleynmolen* genoemd), behoorde vroeger aan het hospitaal, dat hem heeft verkocht, maar het recht behield om er zijn graan te laten malen; in 1544 wordt hij vermeld als gelegen tegenover de stadsbrouwerij (*Stadtcamme*). De tweede molen (*Middelste molen*, 1694, nu *Middelmolen* genoemd) heeft een veel kleiner rad dan de nabijgelegen molens; in de zestiende eeuw was het een vervallen gipsmolentje (*palyster moleken*), dat toen *Gommaringen molen* heette, en dat vroeger werd gebruikt om graan te malen en olie te persen. De Rekenkamer gaf hem op 17 februari 1557 in erfpacht, tegen een jaarlijkse pacht van 5 mudden rogge, aan Gaspar Pennens, die hem omvormde tot een braiemolen. Daarna kwam hij in handen van Jan, zoon van Hendrik Goivaerts, die er een blauwerij aan toevoegde en van het stadsbestuur werd vrijgesteld van de verplichting om soldaten in te kwartieren en wacht te lopen (november 1633 en 15 februari 1635). Later werd de molen gekocht door de Antwerpse koopman Jérôme Cock, die dezelfde industrie voortzette; maar omdat de opbrengst niet overeenkwam met het hoge pachtbedrag ten gunste van het domein — dat bedroeg 37 seters rogge, 16 Leuvense deniers en een stuiver —, veranderde Cock de molen in een papierfabriek en stemde ermee in jaarlijks één stuiver extra te betalen (octrooi van 26 mei 1636). Marie-Anne Valin, weduwe van Guillaume Goesin, papierhandelaar uit Antwerpen, kreeg hem in pacht op 3 augustus 1665, tegen 72 pond Artesië per jaar. Op 25 mei 1694 stond de Rekenkamer François Maillard toe om in de buurt een klein slijpmolentje (*slypmoleken*) op te richten voor de productie van kristallen flessen; misschien is dit octrooi echter nooit uitgevoerd. Wat de derde molen betreft, de molen van de proost van Herlaer — zoals men hem 500 jaar geleden noemde —, tegenwoordig de *Bovenste molen*, heette vroeger de *Gansemolen* (*molen van de Gans*). Op 7 september 1613 werd hij door heer Philippe de Dongelberg voor 20 jaar en tegen 125 Rijnlandse florijnen verhuurd aan Hendrik Goyvaerts, koopman uit Antwerpen, die er een blauwerij (*blauwsel molen*) vestigde. Tegenwoordig is er het Engelse systeem ingevoerd. De gebouwen van deze molen zijn heel oud en dateren uiterlijk uit de zestiende eeuw. De bouw van de molens op de Zenne gaat niet zo ver terug in de tijd. De mooie molen van de heer Houwaert Rey werd gebouwd in 1802; een drievoudige krachtbron drijft de molen aan; het water van de Woluwe kan indien nodig dat van de Zenne vervangen, en beide worden bovendien aangevuld met stoomkracht. De windmolen die staat op de plaats van een oude sluis bij het begin van de rivier (vandaar de naam *Spuymolen*), was aanvankelijk een zaagmolen. Norbert Scoene, koopman uit Mechelen, kreeg van de vorst toestemming om in Vilvoorde zo'n fabriek op te richten; omdat de maatschappij voor de bouw en exploitatie van zaagmolens in Vlaanderen jaarlijks 8.000 florijnen aan de vorst betaalde, werd hij verplicht naar verhouding van het aantal molens dat hij bouwde en van de hoeveelheid hout die hij invoerde bij te dragen aan deze belasting. De magistraat verleende hem het burgerrecht, vrijstelling van enkele consumptie-, wacht- en bewakingsrechten, en gaf hem toestemming om de plaats te kiezen die hij het meest

[72] T. II

geschikt achtte en deze met deskundigen te kopen (28 juni 1763). De twee windmolens die men ten oosten van het station ziet, zijn pas enkele jaren oud. Tijdens de plundering van Vilvoorde in 1489 werden de gildecharters van de bakkers (*de beckers ambachte*) verbrand, waardoor de gezworenen nieuwe moesten aanvragen. In die tijd was het herbergiers verboden brood te verkopen aan anderen dan hun gasten (ordonnantie van de magistraat van 20 augustus 1499). Nadat bakkers hadden geklaagd dat sommige collega's klanten van herbergiers probeerden te winnen door gratis het tiende of twintigste brood te geven, werd het verboden aan iedereen die niet tot het ambacht behoorde om "bruin, wit of gemengd brood, *mastellen, cyercoecken*, enzovoort" te verkopen, behalve op marktdagen, tijdens de twee kermissen en op de dag van de ommegang van Ten-Troost. Omdat anderen hun brood slecht bakten, werd besloten dat elke bakker bij zijn toelating tot het meesterschap een examen moest afleggen en drie broden moest bakken: een wit brood, een tarwebrood gebakken in de as, en een gemengd brood (*middelbroot*, 29 januari 1613). Tegen de regels die op 21 juni 1538 waren vastgelegd voor de kleermakers, kousenmakers, pelsers en bontwerkers in, begonnen particulieren kousen, linnengoed, broeken, hemden enzovoorts te verkopen. Nadat de dekens en oudsten van het ambacht hierover hadden geklaagd en bovendien hadden aangegeven dat het aantal leden te snel toenam door het lage entreegeld, besloten de burgemeester, schepenen, het stadsbestuur en de ontvanger het entreegeld te verhogen naar 24 Rijnlandse florijnen, plus 6 florijnen voor de stad, en het inschrijfgeld voor leerlingen naar 2 florijnen en 8 stuivers (11 november 1651); later werd dit bedrag opgetrokken tot 50 florijnen, waarvan 10 voor de stad (11 februari 1701). Uit een ordonnantie van 16 december 1700 blijkt dat de voddenhandelaars, kousenmakers, bontwerkers en pelsers slechts de helft van het bedrag hoefden te betalen.
Tot de smeden rekende men de hoefsmidsen, meubelmakers (*witwerckers*), kachelmakers, spoormakers, tuigmakers, koperslagers, wapenmakers, tinpottenbakkers en messenmakers. Maar zoals men zich wel kan voorstellen, hadden deze ambachten in Vilvoorde nooit veel betekenis; hun oude archieven gingen verloren tijdens de onrusten in de zestiende eeuw. De hoveniers en landbouwers vormden altijd talrijke corporaties; in de vorige eeuw hadden de landbouwers het recht om drie afgevaardigden van de Naties te benoemen. Het *Core-boeck* bevat weinig bepalingen met betrekking tot landbouw en veeteelt. Het was alleen toegestaan te aren lezen (*oixsten*) voor mensen ouder dan 60 jaar of jonger dan 15; de boete voor overtreders bedroeg een Franse kroon. Een mannelijke varken (*for*) dat zwervend werd aangetroffen in de straten, werd in beslag genomen ten voordele van de gemeente. Bij ordonnantie van 5 mei 1688 organiseerde de magistraat van Vilvoorde het ambacht van barbiers of chirurgen, op verzoek van vier meesters die het beroep uitoefenden: Adam Van Gestele, Frédéric Quislhoudl, Jean De Lellio en Jean De Coninck. Om toegelaten te worden, moest men in Vilvoorde burgerrecht hebben verworven en betalen: aan de stad 6 florijnen; aan de parochiekerk 3 florijnen; aan de tafel van de Heilige Geest 3 florijnen; aan de corporatie 24 florijnen; voor het onthaalmaal 3 florijnen; aan de zittende deken 2 florijnen; aan de voormalige deken 1 florijn. Omdat er diverse ongelukken waren gebeurd door onkundigen die zich met operaties bezighielden, werd besloten dat men voor het uitoefenen van het beroep een leertijd moest hebben gevolgd in een Brabantse stad met een vrij ambacht waar Vilvoorde bevriend mee was (*aldaer dese stadt is vryende*), moest aantonen voldoende chirurgische kennis te bezitten, en drie aderlatingen uitvoeren: twee aan de arm, één aan de voet; de examencommissie bestond uit de oudste arts die in Vilvoorde woonde, de zittende deken en de voormalige deken. Elk jaar werd door het ambacht een mis georganiseerd op de feestdag van de heiligen Cosmas en Damianus. Als overgangsmaatregel verklaarde de magistraat het ambacht gedurende zes weken open voor iedereen die zich wilde aanmelden; zij hoefden geen kosten te maken en werden toegelaten op voorwaarde dat ze een examen aflegden.

In de afgelopen honderd jaar zijn er in Vilvoorde verschillende industrieën ontstaan, met wisselend succes. Rond 1755 stond keizerin Maria Theresia de oprichting toe van een fabriek voor zogenaamd Spaanse zeep; deze fabriek, geleid door een zekere Gillot, kwam echter nauwelijks van de grond en werd na twee jaar overgebracht naar Brussel, waar ze beter gedijde. In 1778, na afloop van het octrooi van de Antwerpse maatschappij voor katoenfabricage, werd er door François Lepper en Pierre Schavye een bedrukkerij voor katoenen stoffen in Vilvoorde opgericht[73]. De fabriek voor zwartsel en andere chemische producten die H. Del fosse in 1826 in het gehucht Trois-Fontaines opzette, was slechts enkele jaren actief, en de glazenfabriek van Trois-Fontaines, die in 1836 met veel tamtam werd aangekondigd en waarvoor een miljoen kapitaal was voorzien, is nooit verder gekomen dan een plan. De huidige burgemeester, de heer Hanssens-Hap, was de eerste in België die op grote schaal begon met de productie en bedrukking van paardenhaarstoffen. Hij begon iets voor 1830. Tegenwoordig mengt men paardenhaar met aloëvezel, waardoor de stof mooier en beter wordt [74]. De industriële statistiek van Vilvoorde omvat, naast deze mooie fabriek waar men ook passementen, ongebleekte linnen en damast maakt: zeven molens, waarvan vier op waterkracht en drie op wind; een fabriek voor het conserveren van voedingsmiddelen, opgericht

[73] M. GACHARD, Rapport sur les produits de l'industrie belge p. 126 (1835)
[74] M. BRIAVOINE De l'industrie en Belgique, t. Ier, p. 36 (1839)

door de heer Audînet, die vooral werkt voor Brussel; drie brouwerijen, vijf distilleerderijen, een aardappelzetmeelfabriek, een vermicellifabriek, twee olieslagerijen, een zoutziederij, twee kaarsenfabrieken, een tabaksfabriek, een chemische fabriek, een zeepziederij, een touwslagerij, een vetfabriek, een leerlooierij, een ververij, een paardenhaarstoffenfabriek, drie blekerijen (waarvan twee voor linnen), en een drukkerij die in 1852 door de heer Demat is opgericht.

De belangrijkste handel van Vilvoorde draait om de verkoop van graan, stenen, bouwmaterialen en brandstoffen; hij is niet zo omvangrijk als men zou verwachten van een stad die tussen twee grote verkeersaders ligt, maar de laatste jaren begint hij te groeien. Behalve granen worden rond Vilvoorde ook vlas, hennep, koolzaad en papaver verbouwd; vroeger vond men er ook enkele wijngaarden, vooral buiten de Vlaamse poort, maar in het jaar 1530 waren die al verdwenen. De weilanden van het gehucht Houthem en die langs de Woluwe leverden volop turf[75], waarvan de winning inmiddels gestopt is. Enkele jaren geleden was er richting Peuthy nog een kalkoven; die is inmiddels uitgedoofd. Vilvoorde telt momenteel twee boomkwekerijen, waarvan vooral die van de heer De Bavay bijzonder mooi is.

Op 12 februari 1848 werd in Vilvoorde een landbouwvereniging opgericht, die op 24 mei daaropvolgend werd erkend als landbouwcomité voor de kantons Vilvoorde en Woluwe-Saint-Étienne (of Sint-Joost-ten-Node); inmiddels heeft zij al verschillende tentoonstellingen georganiseerd. Op 30 april 1849 werd, na een overeenkomst met de heer De Bavay, een praktische school voor tuinbouw en boomteelt ingericht bij de kwekerij van deze teler, nabij het station; deze school is vooral bedoeld voor jongeren uit de lagere klasse, waaruit de hoveniers doorgaans worden gerekruteerd. De heer De Bavay heeft al verschillende openbare snoeicursussen gegeven die door veel liefhebbers werden gevolgd, en het is zonder overdrijven te voorspellen dat deze instelling zal bijdragen aan de verspreiding van geavanceerde methoden uit de buurlanden, vooral uit Engeland.

De archieven van de voormalige collegiale kerk van Aken bewijzen dat Vilvoorde al rond de tiende eeuw een markt had. Na de plundering van 1489 vroeg de stad om een charter dat het recht op een vrije markt op woensdag bevestigde (28 juni 1541), en nadat dat document tijdens de godsdiensttroebelen verloren ging, kreeg men een nieuwe bevestiging op 5 december 1624. In jaar IV was er ook een zaterdagmarkt. Bij besluit van 13 januari 1829 verleenden de provinciale staten van Brabant Vilvoorde drie marktdagen per week: maandag, woensdag en zaterdag; daarnaast werd bij koninklijke besluiten een graanmarkt op zaterdag ingesteld (29 juli 1843) en een paarden- en veemarkt op de vierde maandag na Paaszondag (16 augustus 1852).

Vilvoorde had vroeger een lombard, dat wil zeggen een pandhuis dat werd uitgebaat door kooplieden, meestal afkomstig uit Italië en vooral uit Lombardije. Op 3 maart 1448–1419 stond hertog Filips de Goede aan Dimanche de Villa, Pierre en Philippe de Villa en Nicolas Macet toe “een pandhuis te houden in Vilvoorde” voor een termijn van 16 jaar, op voorwaarde dat ze hem jaarlijks 20 Rijnlandse florijnen betaalden. Vergunningen om dergelijke pandhuizen te exploiteren in Brussel en Vilvoorde werden nog verleend: aan François Billiotti en Antonio Pallio voor vijf jaar op 16 oktober 1585; aan eerstgenoemde alleen voor zeven jaar op 22 april 1590; aan Prospero Brunius op 21 oktober 1614, enzovoort. De oprichting van de monts de piété (armenbanken) maakte een einde aan de lombards, waar de rentevoet vaak buitensporig hoog was. Het pandhuis van Vilvoorde bevond zich aanvankelijk in de *Ridderstraat*[76]; later lijkt het te zijn verhuisd naar een straat bij de Grote Markt, die nu nog steeds Lombaardestraat heet en waar een oud stenen gebouw staat dat mogelijk ooit een tempel van de woeker was.

[1] Achter het Sint-Niklaasgasthuis, in de straat waar men naar de lombarden ging, recht tegenover de Kattenstraat, 1441. — Tegenover de lombard, komend aan één zijde richting Kattenstraat …. 1530

[75] In 1308 wordt “unum bonarium paludit turbonum” vermeld, zoals het ligt bij een perceel in het Vilvoords gebied, naast de dierenweide van Hendrik genaamd Eustaes van Melsbroech.
Een goed stuk moerasland werd omgeploegd, zoals het bij een perceel in het Vilvoords gebied ligt, dicht bij de dierenweide van Hendrik genaamd Eustaes van Melsbroech.

[76] In de Kattenstraat, tegenover de hof van de voetboogschutters, 1561. – In een akte uit 1563 wordt deze tuin naast de Kattenstraat en de Koestraat gesitueerd.

DE SCHUTTERSGILDEN.

De traditie van verenigingen, die in België altijd levendig is geweest, zorgde ervoor dat zelfs in de kleinste dorpen gezelschappen werden opgericht die zich toelegden op het hanteren van verschillende schietwapens en die vaak belangrijke diensten bewezen aan het vaderland. Zo had Vilvoorde zijn gildes van kruisboogschutters, boogschutters en handboogschutters, waarvan de tuinen respectievelijk gelegen waren in de *Ridderstraat* [1] , *Achterstraat* en bij het *Mierenest* .

De grote kruisbooggilde had nog geen statuten, dus gaven de magistraat die op 12 december 1416. Op Hemelvaartsdag schoten de broeders op de vogel en kozen daarna een hoofdman (*hoofdman*) en twee gezworenen; deze drie bestuurden de gilde en beslechtten geschillen tussen de leden, zolang er geen bloed vloeide. De koning, dat wil zeggen de winnaar van het schieten, kreeg een gouden denier; als dezelfde schutter drie keer op rij het concours won, werd hij tot keizer uitgeroepen en kreeg hij twee pond groten. Twee keer per jaar was er een schietwedstrijd tussen de koning en andere broeders enerzijds, en de hoofdman en de gezworenen anderzijds; van de zondag na Sint-Joris tot de zondag vóór de grote kermis van de stad organiseerde de gilde elke maand een schieting (*maandschiet*). Men mocht geen vreemden uitdagen of een wedstrijd tussen kruisboogschutters en boogschutters beginnen zonder toestemming van de hoofdman en de gezworenen, op straffe van een pelgrimstocht naar Den Bosch, af te kopen met een Franse kroon; de broeders mochten niet voor meer dan één Brabantse groot tegelijk wedden, behalve als ze met vreemden waren, dan mocht het dubbele ingezet worden. Elk jaar, op Sint-Jorisdag, kwam de gilde samen in haar kamer (*op ter Schutters kamer*) in het stadhuis en trok vervolgens naar de kerk om daar de mis bij te wonen. Wanneer een broeder dat wenste, gingen alle leden van de gilde op zijn huwelijksdag naar de mis en deden een offerande. Ook gingen ze allemaal naar de begrafenis en de uitvaart van een broeder of diens kind; in ruil daarvoor moest hij zijn beste kruisboog of een pistool nalaten aan de vereniging, of, als hij een kind verloor, twee kannen wijn schenken. Tijdens de grote processie of ommegang, op de dag van de geboorte van de Maagd Maria, verschenen 24 kruisboogschutters goed bewapend en fraai gekleed (*schutterlijk en eerbaar gekleed*). Verder diende elke broeder een kruisboog en verdedigingswapens te bezitten en die in goede staat te houden, wat de hoofdman tweemaal per jaar controleerde. Indien nodig koos de hoofdman samen met de gezworenen en andere broeders er twaalf uit voor militaire dienst, met een loon gelijk aan dat van de gezworen schutters van Brussel. Bij oorlog of onrust in Brabant mocht niemand de gilde verlaten. Deze kreeg van de stad een jaarlijkse subsidie van één pond oude groten of 25 eskalins Brabantse groten. Omdat toetreding tot deze vereniging vrij zware verplichtingen met zich meebracht, voerde men het gebruik in om leden af te dwingen. Wanneer de burgemeester en schepenen door de koning, hoofdman en gezworenen werden gevraagd nieuwe broeders aan te leveren, kozen zij uit de inwoners, en die moesten dan de eed afleggen om de statuten van de gilde te respecteren; anders markeerde de stadsdienaar hun huis met een rood kruis, dat bleef staan tot ze aan die verplichting voldeden. Hertog Jan IV keurde deze statuten op 3 december 1419 goed en verklaarde vooraf schutters te vrijwaren die tijdens een schieting per ongeluk iemand doden. Op 5 april 1440 bekrachtigden de burgemeester en schepenen het reglement van de gilde opnieuw, en Karel V keurde het op 18 januari daaropvolgend goed[77]. Door een octrooi van 20 september 1451 mocht Filips de Goede de boogschutters van Vilvoorde toestaan kledij te dragen waarvan de mouwen waren versierd met het embleem van het geweer (*van den stale*); hij stond hen toe om gewapend te gaan met lange messen, ondanks het verbod dat kort daarvoor was afgekondigd, en verklaarde dat als een van hen bij het schieten iemand zou doden of verwonden zonder opzet, hij niet vervolgd zou worden. Ook een kleine targilde heeft in Vilvoorde bestaan en kreeg statuten op 6 oktober 1490.

De schutters uit Vilvoorde deden mee aan de meeste grote wedstrijden in het land, vooral in Mechelen in 1395 en 1404; in Doornik, waar zeven kruisboogschutters uit Vilvoorde heengingen in 1394; in Brussel in 1405, 1505, enzovoort. Ze organiseerden zelf schietwedstrijden in 1442, 1457, enzovoort. Het feest van 1442 werd gekenmerkt door een heftige vechtpartij; het huis waar de schutters uit Waelhem verbleven werd aangevallen en men probeerde het in brand te steken. De magistraat van Brussel veroordeelde verschillende van hun stadsgenoten die hadden meegedaan aan deze ruzie tot een pelgrimstocht naar Avignon, naar Santiago de Compostela of naar Sint-Niklaas *ten Oosten in Baren* . Ridder Nicolas De Swaef, onder anderen, kreeg het bevel zich naar de eerste van deze steden te begeven of 27 florijnen te betalen (24 december 1442).

Ook in Vilvoorde vond in 1547 een wedstrijd met de kolvenier of haakbus plaats. Zestien kolveniers stonden op de loonlijst van de stad en ontvingen elk een toelage om buskruit en lood te kopen, welke de schepenen en de gemeenteraad op 1 oktober 1577 met vier stuivers verhoogden vanwege de gestegen prijzen. Sint-Jacob was hun patroonheilige.

77] In Vilvoorde wordt nog een register van de kruisboogschuttersgilde bewaard, dat in 1714 door kapitein Pierre Tordeur aan deze vereniging is geschonken.

DE REDERIJKERSKAMER. – [78]

Geestelijke ontspanning werd niet over het hoofd gezien door onze voorouders. Op een onbekend tijdstip werd in Vilvoorde een rederijkerskamer opgericht onder de naam *de Goude Bloem* . Als devies koos men de woorden: niet zonder God, *in liefde groeyende* (niets zonder God, groeiend in vriendschap); het wapenschild toonde de beeltenis van haar patrones: de heilige Anna en de heilige Elisabeth. Op 22 juni 1558 stonden de schepenen en ontvangers de gilde, tot nader order en “om gewichtige redenen”, toe om een kleine hof nabij de raadszaal, tussen de markt, een afsluitingsmuur en de eigendommen van Gaspar Huysmans, om te vormen tot een fraaie tuin (*eenen treffelijken hof*). De rederijkers mochten zich hier alleen verzamelen als er geen vergadering in het stadhuis was, en alleen binnenkomen via een deur in de eerdergenoemde muur; de plek was destijds verlaten “en zo vuil, dat het een schande voor de stad was.” Kort daarna organiseerde de gilde een wedstrijd, waarbij op 2 juni 1560 de volgende rederijkerskamers deelnamen: *de Roos uit Leuven* , *het Boek en de Tarwebloem* uit Brussel, *de Pioen* uit Mechelen, *de Druiventros* (van *WijnAerdDranken*) uit Berchem, *het Bonenbloempje* uit Neckerspoel, en de Groeiende Boom (*den Groeyenden boom*) uit Lier. De Roos won de prijs voor het beste proloog en die voor de beste nar; de Pioen sleepte de prijzen voor de mooiste entree, het beste spel en de beste triomf in de wacht; het Boek kreeg de tweede prijs voor de entree, de derde voor het spel, en de eerste prijs voor kluchten en liederen; de Tarwebloem ontving de tweede prijs voor het spel, en de Druiventros won de prijs voor het beste blazoen. Op het moment dat een tijdperk van onrust en tegenspoed aanbrak, leek België zich uitbundig in het feestgedruis te storten; de eerste jaren van het sombere bewind van Filips II werden gekenmerkt door de meest schitterende wedstrijden die men ooit had gezien. Volgens de kronieken was er lange tijd geen zo grote bijeenkomst van rederijkers geweest, en nooit eerder een gelijksoortige in Vilvoorde. Men herinnerde zich niet ooit zo plezierig vermaakt te zijn, zelfs niet in zes eeuwen. Maar te midden van al het feestgedruis werden ernstige zaken besproken, spot werd gedreven met de ondeugden en fouten van de machthebbers; toen de rederijkers uit Antwerpen daarop een octrooi vroegen om een soortgelijk concours te organiseren, kregen ze dat maar met moeite, want men vond dat zulke feesten tot te veel uitgaven leidden[79]. De Vilvoordse rederijkers namen in 1561 deel aan de wedstrijd te Antwerpen, en in 1620 aan die te Mechelen[80]. Tijdens de Franse bezetting werd de vereniging ontbonden, maar enkele jaren later weer opgericht en kende toen een korte periode van bloei. Tegenwoordig bestaat ze nog steeds en heeft ze haar theater behouden, hoewel er geen voorstellingen meer worden gegeven. Een deel van het archief van de kamer is nog in het bezit van een van de leden, de heer Jean De Crée; helaas vonden we daarin slechts weinig belangrijke stukken: de boekhouding vanaf ongeveer 1670, en enkele documenten betreffende de koning van Spanje (*den Coninck van Spangnien*), een huis gelegen aan de Markt, richting het Meer, en eigendom van de rederijkers, dat diende als vergaderplaats.

[78] T. II

[79] Die nieuwe Chronycke van Brabant, bl. 408 — WILLEMS, Belgisch Museum, Iste deel,bl. 60 (1838) — SERRURE, Nederduytsche oeffeimgen, n° 3, bl. 246. — Pior, Histoire de Louvain.(1839) t. Ier, p.238.

[80] La Coestrale se trouvaiit près du marché et près de la Hellincstrate et devait être a peu près parallèle au Meer

HET WEGENNET

De gemeentelijke ontvangers van Vilvoorde hadden vroeger vrijwel alle taken die tegenwoordig door het college van burgemeester en schepenen worden uitgevoerd, en in het bijzonder het toezicht op de openbare weg.

Vanaf Pasen tot 1 oktober mocht geen enkele wagen geladen met stenen het Meer oversteken, tenzij het weer te nat was om via de *Coestrate* te rijden. Het was ook verboden om dieren achter te laten op de stadsmuren, of om tuinen (*eusele*) naast deze muren onomheind te laten. Iedere inwoner moest op zaterdag, op straffe van een boete van drie pond, het deel van de straat langs zijn eigendom schoonmaken en het vuil of de modder in hopen verzamelen voor gemakkelijke verwijdering. Andere maatregelen laten zien hoe men bang was voor besmettelijke ziekten. In het belang van de volksgezondheid werd bevolen het stro te verbranden van huizen waar iemand was overleden, en het was verboden dat stro, evenals dode dieren of slachtafval, in de Woluwe te werpen, meer dan zeven varkens te houden en dieren op de markt te laten rondlopen. Men probeerde ook branden te voorkomen of minder schadelijk te maken. Wie zijn huis niet liet bepleisteren en niet voorzag van plafonds en schoorstenen, veertien nachten (de nacht gold hier als dag, volgens oud Germaans gebruik) nadat hij daartoe opdracht had gekregen van de burgemeester en schepenen, betaalde een boete van vijf stuivers. Wanneer men een dak herbouwde, moest dat bedekt worden met dakpannen of leien. De eigenaar van een pand ter waarde van 100 *peeters* moest een ladder van minstens 20 voet hebben, en wie een pand bezat ter waarde van slechts 50 florijnen, moest een ladder van 15 voet bezitten. Daarnaast had elk klein ambacht één ladder, en elk groot ambacht twee ladders van 36 voet hoog.

Een oud register van cijnzen en renten toebehorend aan de armenkas, een register uit het jaar 1441 dat we terugvonden in het gemeentehuis, vermeldt de meeste huidige straten: *het Meer, de Ridderstraat, de Kattenstraat, de Hellincstraat*, waarvan men ten onrechte denkt dat ze genoemd is naar de beroemde Van Helmont; *de Spiegelstraat, de Molenstraat, de Vissersstraat*, enzovoort. Het Meer, dat al in 1535 wordt genoemd en tegenwoordig ook wel de Leuvense straat heet, lijkt identiek aan het meer dat Mersch of het Moeras heette en dat Hendrik I in 1192 aan de stad gaf, waarvan de locatie waarschijnlijk toen al was volgebouwd. Wat men nu *Achterstraat* en de *Nieuwstraat* noemt, die min of meer een verlenging ervan vormen, lijken vroeger de naam *Coestraat* of 'Koeienstraat' te hebben gedragen[81]. Ooit stond de Brusselse straat alleen bekend als Steenweg, de Chaussée, waarschijnlijk omdat ze deel uitmaakte van een oude Romeinse weg; haar moderne naam verwees naar de straat die uitkwam bij de Brusselse poort en die, sinds de vestiging van de ongeschoeide karmelieten, de naam *Theresianenstraat* kreeg. Het bovengenoemde document noemt ook nog de *Volderiestraat* of *Volderstraat* (de Lakenweversstraat), waarschijnlijk wat later de *Vogelensank* of *Vogelzangstraat* werd genoemd; *de Crommen Elleboog* of 'de Bocht', tegenwoordig *de Groene Straat*; *de Steeg*, in de buurt waarvan in 1561 de straat lag die leidde naar de tuin van de schutters, de straat die nu *Kolveniersstraat* heet; *'t Wermoesbroek* (moeras van keukenkruiden), waarvan de locatie onbekend is, maar die we geneigd zijn te plaatsen bij de Brusselse poort. Ook de belangrijkste wegen buiten de stad werden met zorg onderhouden. Dat blijkt onder meer uit een overeenkomst van 14 oktober 4636. De lokale overheid betaalde toen 450 florijnen, plus 16 florijnen en 10 stuivers *drinckbier* of fooi, en beloofde 100 florijnen per jaar aan meester-stratenmaker Pierre Van Walewyck, die zich ertoe verplichtte om gedurende negen jaar de straten van de stad, de weg naar Peuthy, die van de Vlaamse poort naar de brug over de Leybeke, die van de Mechelse poort naar *Oude Sponnen* in goede staat te houden en te onderhouden; hij moest daarnaast de weg bestraten van de brug over de Leybeke naar het kasteel. Om de kosten van het onderhoud van de openbare weg te dekken, hief de stad sinds onheuglijke tijden een *wechgelt* of tol, bestaande uit een halve stuiver per aangespannen paard en een *oort* per pakpaard. De inning hiervan werd op 26 maart 1672 voor het laatst in het oosten, richting Peulhy, onderhield de stad een weg die uitkwam bij een stal genaamd *van den Quaden plas of de Slechte Mare* , onder Melsbroek, op een plek waar de grenzen van dat dorp aansluiten op die van Vilvoorde en Perck. Ten tijde van hertogin Johanna besloot het domein om een weg aan te leggen tot aan Leuven, via Melsbroek, Humelghem, Erps, Querbs, Berchem of Beyssem, Winxel. Op Sint-Andreasdag in 1581 stond René Hollant, ontvanger van Brabant, deze weg voor een periode van 52 jaar af aan Walter Vanderbeke; die moest de weg vier jaar lang in goede staat houden en vervolgens ieder jaar vier roeden aan weg bijbouwen. René kende hem het recht toe om tol te heffen: 4 eskalins op iedere geladen wagen, elke honderd schapen of ganzen, en op elke groep van vier beladen paarden, en 2 eskalins op iedere kar. Elke *cossete* of dagloner, wonend in de zeven hierboven genoemde dorpen, gaf hem bovendien jaarlijks een brood, en de kloosters van Parcq, Vlierbeek, Cortenberg en Parck-les-Dames, een mud rogge. Deze weg, waarvan de oorsprong ons het oudste bekende document over het uitbesteden van wegonderhoud biedt, geeft ons ook het eerste voorbeeld van het opzetten van een dienst voor reizigersvervoer. Enkele jaren na de aanleg van het kanaal van Willebroeck besloot George Rinaldi,

[81] La SERNA-SANTANDER, Mémoire sur la bibliothèque de Bourgogne, p. 198.(1809)

die de openbare boten tussen Brussel en Antwerpen in pacht had, om voor het vervoer van reizigers dagelijks koetsen of wagens te laten rijden tussen Leuven en Vilvoorde en omgekeerd. Aangezien zijn plan de verbindingen van Leuven zou vergemakkelijken en Vilvoorde belangrijker zou maken, beloofden de schepenen en de raad van Vilvoorde, in aanwezigheid en op advies van de burgemeester, aan Rinaldi dat hij, als hij zich in hun stad zou vestigen, vrijgesteld zou worden van accijns op wijn en bier en van de *wechgelt* , en dat hij een jaarlijkse gratificatie van 20 florijnen zou ontvangen (1 september 1571). Burgeroorlogen zorgden er waarschijnlijk voor dat deze dienst werd afgeschaft en dat men minder aandacht had voor de weg[82]. Toch werd het nut van deze weg al snel weer opgemerkt, en toen in 1714 de Staten van Brabant toestemming kregen om de weg van Brussel naar Leuven tot aan de grenzen van het land van Luik te verlengen, kregen zij ook toestemming om een route tussen Vilvoorde en Nosseghem aan te leggen. In 1778 drong de magistraat van Vilvoorde er bij de overheid sterk op aan om dit project uit te voeren; hij benadrukte het voordeel dat de domeingroeven van Dieghem ervan zouden hebben, en wenste dat de stad betere verbindingen met Vlaanderen zou krijgen door de aanleg van een andere weg, die via Grimberghe en Wemmel zou aansluiten op die van Brussel naar Gent. Pas vijftig jaar later werd deze wens vervuld. In 1826 werden door de provinciale staten fondsen vrijgemaakt voor de aanleg van verschillende nieuwe verbindingswegen, en in 1828 begon men met de weg van Vilvoorde naar Aalst, die pas in 4835 werd voltooid; de weg van Schaarbeek werd verlengd tot voorbij Dieghem, en rond 1830 werden deze twee wegen verbonden door het oude geplaveide pad richting Peuthy in de richting van Dieghem te verlengen. De verbindingen over land tussen Brussel en Vilvoorde werden vroeger verwaarloosd, waarschijnlijk omdat men tussen deze twee steden per boot kon reizen; toch lijkt Brussel enkele werkzaamheden te hebben uitgevoerd aan het pad dat door de weilanden langs de Zenne loopt: de *Postweg of Postpad* . In ieder geval was ze eigenaar ervan, want ze verkreeg het uit de leenrechtbank van Brabant op 14 oktober 1552. Door de aantrekkelijkheid van de openbare boten op het kanaal van Willebroeck, en later de aanleg van de mooie weg van Brussel naar Mechelen, werd deze verbinding helemaal vergeten. De zusters van Ten-Troost kregen op 25 oktober 1597 toestemming om de loop van het pad naar Mechelen te wijzigen, vlak bij de leprozerie van Vilvoorde, waar de voermannen zonder scrupules twee of drie parallelle wegen dwars door de velden trokken. Verderop, in de dorpen Eppeghem, Sempse en Hofstade, was dit pad al heel lang bestraat, maar pas in 1698 kreeg het zijn huidige richting en afmetingen. De toen aangelegde weg stopte bij de kanaalbrug bij de Vlaamse poort in Vilvoorde. Op 8 maart 1701 gaven de magistraten van Brussel die van Mechelen toestemming om het pad langs het kanaal te verlengen tot aan de sluis van Ransbeke of de Drie Fonteinen; hierover werd op 27 augustus een definitief akkoord gesloten tussen het kanaalbestuur en die van de stad Mechelen. Van daar tot aan Drie Fonteinen vindt men nog kleine grenspalen met wapenschilden met drie palen, het oude wapen van de kerkelijke metropool van België.

De noodzaak om de Kempen rechtstreeks te verbinden met de centrale delen van België en de toestand van het bed van de Demer te verbeteren, leidde in 1830 tot het besluit om een groot kanaal van 46.000 meter lengte te graven, dat 940.000 florijnen zou kosten. Volgens het plan dat op 1 mei 1828 door hoofdingenieur Teichmann aan de provinciale staten werd gepresenteerd, moest het kanaal de Demer bij Diest verlaten, die rivier volgen tot aan Aarschot, vervolgens haar bedding en die van de Dijle volgen, het kanaal van Leuven bij de sluis van Kampenhout bereiken, en tenslotte het Willebroekkanaal bij Drie Fonteinen. De werken werden op 24 juni 1830 toegewezen aan de heer Édouard de Saint-Mars uit Saint-Ghislain, die volgens het bestek het eerste deel, dat van Vilvoorde tot Kampenhout, voor 1 mei 1832 moest voltooien, en in ruil daarvoor honderd jaar lang de opbrengsten van de heffing op de scheepvaart mocht innen. De gebeurtenissen die kort daarna plaatsvonden, legden het project stil; in 1836 kwam het opnieuw ter sprake, maar het werd al snel weer vergeten[83].

[82] in 1648 spreekt men nog van de Steenweg of herbaene die loopt van Vilvoorde naar Leuven.

[83] Zie het grote werk van hoofdinspecteur van bruggen en wegen J.B. Vifquain, getiteld: 'Over de bevaarbare waterwegen in België' (Brussel, Devroye, 1842), p. 187. (frans 'VOIES NAVIGABLES En Belgique .)

V.

DE ONTVANGERS DER DOMEINEN EN DE REKENKAMER VAN VILVOORDE.

De vrijheden die de hertogen van Brabant aan Vilvoorde verleenden, hadden onvermijdelijk tot gevolg dat het belang van het schepencollege in deze stad toenam; maar omdat de vorst zich het recht voorbehield om deze functies toe te wijzen, behield zijn gezag steeds dezelfde uitstraling. De stad bleef hem trouw, en onze prinsen betoonden haar op hun beurt veel voorkeursbehandelingen. De verplichting voor de stad om een roedel van zeven à acht koppels lopende honden te onderhouden, herinnert aan de frequente bezoeken die de hertogen vroeger aan haar trouwe bevolking brachten[84]. Een domeinontvanger, die de titel ontvanger van het kwartier Vueren en Vilvoorde droeg, inde de cijnzen en renten die aan de hertog van Brabant verschuldigd waren binnen het gebied van de heerlijkheid Vilvoorde, met uitzondering van Overyssche en Hoylaert, die samen met La Hulpe een afzonderlijke administratie vormden. Die van Oversinne of Overzenne, die de heerlijkheden van Assche en Kapelle-op-den-Bos en een deel van de heerlijkheid Merchtem omvatte, werd er later aan toegevoegd, maar toen waren de domeininkomsten grotendeels in verpachting gegeven. In Vilvoorde zelf bezat de vorst: watermolens, vijf banken in de vleeshal, het visrecht op de Zenne, het recht van louche op de granen; het recht op *gruyte* of het recht om brouwafval te maken, het recht van de publieke weegschaal, belastingen. In het Rijksarchief worden de rekeningen bewaard van de domeinontvangers van het kwartier Vilvoorde, vanaf het jaar 1405. Eén van deze ambtenaren, Jean Huenens, kreeg van het stadsbestuur vrijstelling van accijns op wijn en bier (20 november 1567).

Elke domeinontvanger zat doorgaans voor aan een cijnshof bestaande uit leenmannen. Die onder leiding van de ontvanger van Vilvoorde droeg de naam Rekenkamer van het kwartier Vueren, Vilvoorde en La Hulpe; zij erkende de Rekenkamer van Brussel als hof van beroep of hogere rechtbank[85]. De griffie van Brussel ontving op 15 frimaire jaar XII de registers van de erven van de kamer van Vilvoorde voor de jaren 1600 tot 1619, 1624, 1647 tot 1694, en 1700 tot 1792; een ander deel van haar archief, voornamelijk bestaande uit dossiers van rechtszaken en een register van erven voor de jaren 1563 tot 1585, is onlangs door het gemeentebestuur overgedragen aan het Rijksarchief. De kamer werd voorgezeten door de domeinontvanger en bestond uit zeven gezworene leenmannen; zij had tot taak de rechten van de vorst te beschermen, erop toe te zien dat de wegen en waterlopen goed werden onderhouden; zij adviseerde bij het verlenen van vergunningen voor de bouw van molens, bruggen, enz.; zij beslechtte geschillen die ontstonden over goederen die in leen van de vorst werden gehouden of over die cijnzen zelf; alleen bij verkoop of verpanding van zo'n goed in Vilvoorde moest de akte worden verleden voor de lokale schepenen. De kamer vergaderde elke veertien dagen; onder haar vergoedingen ontving zij jaarlijks 140 bundels takken en 14 maten hout, op grond van een besluit van de kamer van rekeningen van 4 maart 1616. Het lokaal waar men bijeenkwam en waarvan de begane grond als vleeshal diende, bevond zich in het zuidoostelijke deel van de grote markt, en werd afgebroken om dit plein te vergroten.

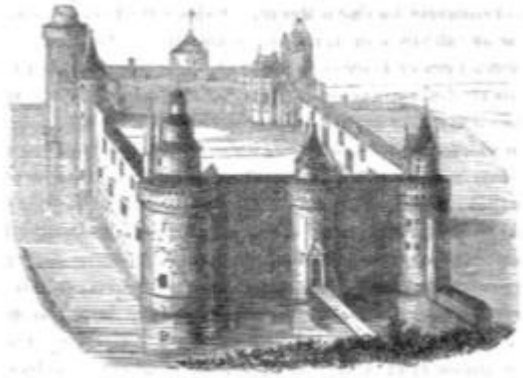
---

[84] Edict van Maria van Hongarije, uit het jaar in de kasten van Brabant, deel III, p. 508 (Het eerste Eeuwig Edict is een in 1531 onder keizer Karel V en zijn zuster regentes Maria van Hongarije opgestelde regeling die gold voor al de Habsburgse Nederlanden. Het vormde het uitgangspunt voor de gemeenschappelijke wetgeving van de gewesten)

[85] Zie F. Martinez, Recht Domaniael van Brabant (1729)

HET OUDE KASTEEL VAN VILVOORDE.

Geen enkel getuigenis laat vermoeden dat de eerste hertogen van Brabant in Vilvoorde een woning bezaten die hun toebehoorde[86]. Zelfs nadat Wenceslas en Johanna er een versterkt kasteel hadden laten bouwen, verkozen hun opvolgers meestal te logeren bij een aanzienlijke burger. Vroeger waren verschillende lenen hun diensten verschuldigd die de lasten van hun gastheren verlichtten. Zo was Willem Die Kempeneer in 1374, uit hoofde van een leen bestaande uit een huis gelegen aan de *Steege* en een halve bunder te Coninxloo, verplicht tafels te leveren aan het verblijf waar de hertog logeerde; en Walter Van Liere, bezitter van zes dagwanden grond op de plaats genaamd *den Prike*, leverde er bedden. Ook de sergeanterieën (een leen waarvan de houder verplicht was heldendaden te verrichten ten behoeve van de heer des huizes) van de stad vormden feodale bezittingen, en Willem Van Bomale was uit hoofde van een leen bestaande uit verspreide landerijen op verschillende plaatsen verplicht om, persoonlijk of via een plaatsvervanger, de tot de galg veroordeelde misdadigers terecht te stellen[87].
De droevige eer om in Brabant een nieuwe staatsgevangenis te hebben opgericht komt toe aan hertog Wenceslas, die zwakke, verkwistende vorst wiens regering slechts een lange aaneenschakeling van ongelukkige oorlogen en nutteloze beroeringen bood. Rijk geworden door de enorme boetes die hij aan de Leuvenaars had opgelegd om hen te straffen voor hun voortdurende opstanden, wilde hij zich in de nabijheid van die stad en van Brussel verzekeren van een veilige toevlucht[88]. De koning van Frankrijk had pas bij Parijs die gehate Bastille laten bouwen, waarvan het volk de vernietiging in 1789 met zoveel vreugde begroette; Wenceslas, die er prat op ging in alles de modes van onze zuiderburen na te volgen, Wenceslas, wellustig, spilziek en onderdrukkend vorst, haastte zich om zo'n fraai voorbeeld te volgen. In 1375[89], of volgens anderen in 1374[90], liet hij in Vilvoorde een vesting oprichten die opvallend veel gelijkenis vertoonde met de Bastille, zoals men kan vaststellen op de bijgevoegde tekening. Zij bestond uit zeven torens die een vierkant vormden en onderling verbonden waren door minder oude woonvleugels; zij was omgeven door een brede met water gevulde gracht en stond slechts met de buitenwereld in verbinding via drie bruggen. Omdat de Zenne er dwars doorheen liep, en opdat de commandanten van de vesting de scheepvaart nooit zouden kunnen hinderen, beloofde Wenceslas dat daar geen tol zou worden geheven, dat de kasteelheer verplicht zou zijn de sluis op de rivier te laten openen of sluiten op verzoek van de schepenen, of van één schepen en één burger, en dat de gemeentelijke magistraten altijd toegang zouden hebben tot de muren die de Zenne van de stadsgrachten scheidden (4 juni 1375)[91].

Bij akte van 14 mei 1380 droegen Otto, heer van Trazegnies en Silly, en zijn broer Ansaulx of Anselmus van Trazegnies, heer van Heppignies, aan hertogin Johanna, tegen betaling van 44.000 pond oude groten, de erfgoederen over die zij in Vilvoorde bezaten, "om er het kasteel te stichten[92]". Een rente van 3 pond en het recht op de vierde schoof op bepaalde goederen werden bovendien afgestaan aan heer Anseal of Ansaulx, die ze verkocht aan Jan, zoon van Gosuin de Hertoge (leenverhef van 1403-1404); na hem gingen deze inkomsten over op de Enghien-Kestergat, vervolgens op de Hinckaert van Lille, en ten slotte op de Van Steelant van Perk.
De eerste gebouwen werden niet met alle gewenste zorg opgetrokken, want in 1390 werd hun toestand onderwerp van een onderzoek[93]. Zeventig jaar later verkeerde het gebouw, bij gebrek aan onderhoud, in vervallen staat. Hertog Filips liet er aanzienlijke werken uitvoeren, die volgens de rekening die op 27 januari 1468-1469 werd afgesloten 8.480 pond van 40 groten Vlaams kostten. Alleen al het metselwerk bracht een uitgave van 6.937 pond mee. Jan Vandenberge, meester van de werken of architect van de hertog in Brabant, werd op 8 maart 1459-1460 als aannemer aangesteld, onder borgstelling van zijn zoon Willem, van Willem van Oyenbrugge, timmerman, en van Gosuin Van Malder, een andere Brusselse timmerman die in de Voldersstraat (of Lombardstraat) woonde.

---

[86] Een akte van hertog Jan III, gedateerd 4 augustus 1319, is opgesteld *"in onsen borch van Vilvoirden" (Selecta),* maar zeer waarschijnlijk wordt het woord *borch* hier gebruikt in de betekenis van burcht of kleine stad. — Dezelfde hertog bevond zich nog te Vilvoorde op de woensdag na Sint-Matteüs van datzelfde jaar. *Van Mieris, Charterboek van Holland*, d*eel II, blz. 210.*
[87] En dit leen is sculdigh 't gericht van der galghen te doen te Vilvorde, also geuseert is.
[88] Brabantsche Yeesten. liv. VI. c. 45 — DIVAES. Annales Lovan., liv. lit. p. 27. — FOPPENS. Chronique manuscrite de Bruxelles.
[89] SANDERUS.AULAE, pp. 40 et 41. — VAN GESTEL. t. Ier p. 130. — FOPPENS
[90] Annedota Bruxellensia. — DIVAES, Annales Lovan., I. III, p. 27.
[91] Zie SANDERUS, I. c. — SCHAYES, Histoire de i architecture en Belgique, t. II, p 355.
[92] Inventaire n° 1 des chartes de brabant, in het Rijksarchief.
[93] Item, apud Filfordiam, ad videndum defectum édificationis castri ibidem. Compte de la recette générale de Brabant, in het Rijksarchief

De ordonnantie, of om het in moderne termen te zeggen, het bestek van de werken, was vastgesteld door meester Jehan Pinchon, meester van de werken van de hertog te Hesdin, Mahieu de Layens, meester van de werken van de stad Leuven, en Chrétien Van Audenhoven, beëdigd landmeter van de hertog. Aan deze architecten waren ook meester Gherart Le Drut, meester van de werken van de stad Rijsel, en Jehan Le Marchant, meester van de werken van de hertog te Gorinchem, toegevoegd om te oordelen over geschillen die tussen de ambtenaren van de vorst en Vandenberge konden ontstaan. Deze laatste ontving 10 peters van 38 groten Vlaams per roede, in totaal 6.937 pond van 40 groten Vlaams, behalve een bedrag van 342 pond dat pas op 12 augustus 1485 werd betaald, toen hij zeer oud, blind en wegens geheugenverlies onder voogdij was geplaatst, aan zijn kinderen: meester Jan de Jongere, meester-werkman van de koning van Frankrijk, Willem, en Beatrix, echtgenote van Engelbert Vliege[94]. De andere meester-werklieden die in die periode aan het kasteel van Vilvoorde werkten, waren Willem Van Oyenbroeck of Oyenbrugge, aan wie 400 pond werd betaald voor het timmerwerk; meester Jan de Helz de Jongere, die 571 pond ontving voor de dakbedekking (14 pond per roede), enzovoort.
In 1490 lieten Maximiliaan van Oostenrijk en de Raad van Financiën aan het kasteel herstellingen en uitbreidingen uitvoeren, die 555 pond 4 schellingen kostten; dat bedrag werd genomen uit de opbrengst van de beden van Brabant. In 1502 werd voor hetzelfde doel nog 80 pond van 40 groten Vlaams uitgegeven (kwijtingsakte van 28 september), toen men de grote toren bouwde[95]. In 1504-1505, toen deze toren nog niet overdekt was en zich in zeer slechte staat bevond, wees Filips de Schone een bedrag van 500 pond toe, te nemen uit de ontvangsten van het domein in het kwartier Vueren en Vilvoorde, voor de herstelling van zijn kastelen, molens en andere gebouwde eigendommen in dat kwartier. In 1538 werkte men aan de heropbouw van de Chartertoren, die kort tevoren door de bliksem was afgebrand. Meester Louis Van Bodegem, meester-metselaar van de vorst in Brabant, maakte het plan van de nieuwe toren en leidde de bouw ervan; bij twee besluiten, het ene van 15 maart 1538-1539 en het andere van de 20e van dezelfde maand, kende de Rekenkamer hem hiervoor 56 carolusgulden of 14 pond groten toe. Hij werd bij zijn werkzaamheden geholpen door Louis Van Ophem, Jan Van Loven en Simon Strote; en omdat hij vóór de voltooiing van de toren overleed, was het zijn opvolger Pieter Van Wynhoven die de laatste leveringen van de aannemers controleerde, tegen een loon dat voor de helft door hen en voor de helft door het domein werd betaald. Toen de werken werden aanbesteed, werden de metselaars van Brussel naar Vilvoorde ontboden en uitgenodigd om ze uit te voeren; omdat hun prijs te hoog werd bevonden, ontvingen zij 6 carolusgulden als reiskostenvergoeding (18 maart 1538-1539). Op 8 mei daarop bood Antoon Vandenputte uit Brussel aan de toren te herbouwen tegen 5 pond 10 eskalins van 40 groten Vlaams per roede. Volgens een opmeting die Pieter Van Wynhoven op 16 januari 1541-1542 uitvoerde, bouwden hij en Jan Elens, die hem verving, 170¼ roeden muurwerk en 24 inckelvoeten (losstaande voeten?). Van Wynhoven leverde ook enkele werken in steen en onder meer zes schietgaten voor artillerie (busgaten), waarvoor hem 7 florijnen 4 stuivers werden betaald (24 juni 1541). De bakstenen kostten 9 eskalins groten per duizend, en een mud kalk 3 stuivers groten. Twee Brusselse timmerlieden, Walter De Cock en Jan Bauwens, ontvingen 200 Rijnse florijnen of 50 pond groten voor het timmerwerk van de twee verdiepingen van de toren en om die van een nieuw dakgebint (ketele) te voorzien. De totale uitgave bedroeg 4,914 carolusgulden, waarvan er vier gelijkstonden aan één pond groten.
Sinds die tijd werd nog meermaals aan het kasteel van Vilvoorde gewerkt, in 1609, in 1694 en in 1698, maar zonder de architectuur ervan merkbaar te wijzigen. Op 27 juni 1609 stond de Rekenkamer toe 24 eiken te gebruiken om deze vesting te herstellen. Bastions en een contrescarp rond haar grachten versterkten haar verdedigingsmiddelen. In de achttiende eeuw werd het onderhoud ervan sterk verwaarloosd, en in 1742 moest men 40.000 florijnen

---

[94] Ziehier de volledige tekst van de kanttekening die ons deze passage heeft opgeleverd, zo merkwaardig voor de geschiedenis van een van onze oude kunstenaarsfamilies: Op den VII dach der maenl van augusti anno XIIII' LXXXV zyn alhier in der cameren gecompareert: meester Jan Vanderberge de jonge, meester wercman ds conics van vrancrycke, Willem Vandenberghe. wettige sonen. enec dair toe Ingelbrecht Vliege, als man ende mombour van jouffr. Kalelynen Vandenberge. wettige dochter meesters Jans Vandenberge den ouden, onlancs meester werckman myns genedigen heeren in zynen land van Brahant. ende hebben openbairlyc gekenl ende geleden dat zy samentlye hebben ontfangen in den name ende tot behœf des voirseidcn meesteren Jans Vandenberge den ouden, hairs vaders, by redenen dat hy zeer out bient ende van memorien beroeft is, ende mits dien oic by den wethouderen der stad van Brussel gestelt in momborien. Van mynen heer den cancellier van Brabant heeren Kaerlen De Grote. ridder, als man ende momboir van vrouwen Margrieten van Raveschote. van wegen wylen meesteren Henrics Stoop, huers yersten mans, in den name ende als wettich sone des voirseiden gceommitteerden wylen meester Jans Stoop. zyns vaders, die voorseide somme van drie hondert twee ende veertich ponden zeven scellingen zesse penningen van XL groten vlamsche tpont, seeldende dair af quite den voirseiden gecommitteerden wylen meesteren Janne en Henrix Stoop, heeren Kaerlen De Grole. cancelier, vrouwen Margrieten, ende alten anderen des quitancie behoevende, mitsgaders oiv van al tghene des die voirsoide meester Jan doude, meester Jan die jonge. Willen ende Ingel, in den name als voer, ten ocsuyne van dien of van enigen van der wercken verclairt in dese rekeninge hier voer of oic andersins, souden mogen heesschen nu of in toecomende tyden . in eniger manieren, bekinnende heu al van al wel ende wetlelye vernueght, voldaen en betaelt te zyne.ende altyt dair atf inne te slane ende warant te zyne tegen eenen yegelycken. Artum in de camere van den voirseide rekeninge te Brussel . op den XIIde dach van oexst XIIIIe vivendetachtentic jair. 'Complex des travaux exécuté au château de Vilvorde, de 1..9 à 1467' in het Rijksarchief.

[95] SANDERUS plaatst de voltooiing van deze toren in 1503

uitgeven om haar bewoonbaar te maken. Na de Vrede van Aken, in 1751, nam het stadsbestuur het kasteel in huur voor 140 florijnen per jaar, omdat er zich een vrije kantine bevond, om de accijnsfraude te verminderen. Rond die tijd vroegen verscheidene industriëlen, onder wie Murray en Norbert Coene, tevergeefs toestemming om zich daar te vestigen. Volgens een plaatsbeschrijving van 26 maart 1771 bestond het kasteel toen uit vijf torens, vijf halve torens, een grote zaal zonder dak, zes benedenkamers en zes bovenkamers; de muren waren in goede staat, behalve dat er enkele bressen in zaten. Voor 58.000 florijnen kon men het geheel weer in een behoorlijke staat brengen.

Elke toren van de vesting had zijn bijnaam. In 1459 vermeldt men de Grote Toren, de Kleine Toren, Monjou, dat wil zeggen Montjoie, die naast de vorige stond, de Poorttoren en de Cockentorre of Keukentoren, die aan deze laatste grensde. Op 16 maart 1494-1495 verkocht Jan van Bourgondië, heer van Herlaer, aan het domein achttien roeden weidegrond, gelegen bij de Kempeneer-torre, bij de stadsmuren en bij de Zenne. Sinds onheuglijke tijden diende de Chartertoren als archiefbewaarplaats. Kort na de overgave van Brussel, in 1585, beval de prins van Parma de charters van Brabant naar die stad over te brengen; maar al in maart 1587 werden deze kostbare documenten uit het gebouw van de Rekenkamer in Brussel weggehaald en naar Vilvoorde[96] gezonden; op 17 mei 1667 keerden zij terug naar de hoofdstad, en raadsheer Blanche stelde tevergeefs voor ze opnieuw over te brengen naar het door hertog Wenceslas gebouwde kasteel (19 augustus 1683). Op een van de hoeken van het gebouw bevond zich een kapel waaraan twee beneficies verbonden waren, dat van Sint-Antonius en dat van Sint-Salvator; nadat de kapel tijdens de godsdienstoorlogen was geplunderd, werden haar kapelanijen niet langer bediend, en pas omstreeks 1644, op dringend verzoek van de gevangenen, werd de viering van de eredienst er opnieuw georganiseerd.

De lijst van kasteelheren van Vilvoorde die bij Sanderus voorkomt, is onvolledig. Men noemt er noch Costin de Ranst, benoemd in 1380; noch Willem van Ophem; noch Hendrik, heer van Perwez, die op 24 juni 1406 werd aangewezen om hem te vervangen; noch Willem de Ranst, Jehan de le Dusche of Vanderdussen en ridder Jan Zvaef, wier benoemingen respectievelijk dateren van 5 maart 1406-1407, 29 oktober 1407 en 3 december 1412; evenmin Willem van Assche, aan wie Jan IV deze functies in 1419 toevertrouwde en wiens tegenslagen wij reeds hebben vermeld. Op 12 februari 1407-1408 gaf Vanderdussen, enige tijd na zijn benoeming, een ontvangstbewijs af voor de meubels, kanonnen en munitie die aan zijn bewaring waren toevertrouwd[97]. De vorsten uit het huis Bourgondië verkozen voor dit ambt edellieden uit de hoogste adel aan te stellen: Jan van Luxemburg, die de heer van Rotselaar opvolgde (1431); de heer van Croy (1440); Jan van Berghes, heer van Walhain (1477); Engelbert van Nassau, heer van Breda (1503); Charles de Poupet, heer van La Chaulx, een volmaakt ridder, even bekwaam in oorlog als in onderhandelingen, en bovendien een liefhebber en beoefenaar van de letteren (juni 1504); Jan van Berghes, ridder van het Gulden Vlies (1508); Antoon van Berghes, heer van Bergen op Zoom (1530); Filips van Lalaing, heer van Molembais (1541). Vanaf dan werden de kasteelheren uit de lagere adel gekozen. Het waren: ridder Jacques de Brégilles (6 april 1557), Antoon Van Os, heer van Heembeek (22 november 1567); messire Filips-René d'Oyenbrugge, drossaard van Grimbergen (27 mei 1578); opnieuw Van Os, in 1583; zijn zoon Charles-Philippe, in 1589; Hendrik de Bronckhorst (1600), die zijn nagedachtenis bestendigde door verschillende nuttige stichtingen; Charles-Louis Lecomte, kapitein van een compagnie Duitse infanterie (1629), en Charles-Philippe Lecomte (1655). In die tijd verloren hun functies al hun belang. Laten wij ons beperken tot de vermelding dat de plaats van gouverneur van Vilvoorde, vacant door het overlijden van de heer Le Fret, in 1695 met de kastelein werd verenigd ten gunste van cavaleriekapitein Vandernoot[98].

Lang zou de volledige lijst zijn van hen die in de kerkers van Vilvoorde hun politieke of religieuze dwalingen hebben uitgeboet. Het zou een merkwaardige mengeling zijn van namen uit alle landen en van alle overtuigingen. In 1421 boetten Thierry De Loose en Jan De Weert, Brusselse patriciërs, er hun gehechtheid aan hertog Jan IV. Onder Filips de Goede werd een zekere Philippe l'Escolatre er gedurende vijftien dagen opgesloten en daarna vrijgelaten, nadat hij "op zijn trouw, zijn eer en zijn eed" had beloofd zich opnieuw gevangen te stellen, indien hij daartoe doorde hertog of door een van zijn steden Leuven, Brussel of Antwerpen werd verzocht (akte gegeven te Vilvoorde, 28 april 1458).[99]

---

[96] Sanderus plaatst die overbrenging op 8 januari 1587 en zegt, ten onrechte, dat de charters toen uit Nijvel kwamen.

[97] Enen brouketel. enen metalenen horon dair mede dat de wachttr blaest ende twee mottalen scuren (?), item twee mottalen donderbussen in hout gebonden ende twelef loodbussen metten dreveleu dairtoe ende noch drie cleyn loodbuskene ende dairtoe seven donderbusgestellen, ende noch dairtoe omtrent een halve slerke loods, item eenen handboge metlen banc eu vier voetbogen al in stucken ende een wandaes, item seven tonnen gescuts met vol ende een cleyn tonneken gescuts ende een cleyn tonneken met vierpylen, item een tonneken dondercruyts omtrent half vol, een tonneken van twelef gelten grote omtrent half vol solfers ende een tonneken van X gelten grote half vol solpeters. Oorspronkelijk kwijtschrift in het Rijksarchief

[98] Relations véritables du 17 mai 1695

[99] Inventaris van de Brabantse Keuren, kant n° 2. In het Rijksarchief

In 1459 stuurde Jan van Bourgondië, bisschop van Kamerijk, er de bevelhebber van Amiens heen, die hij had laten arresteren omdat hij ervan verdacht werd deze belangrijke stad aan de koning van Frankrijk[100] te willen uitleveren. Enkele jaren later zag men er Adolf van Egmont aankomen, berucht om het vergiftigen van zijn vader, hertog Arnold van Gelre, en die later naar Kortrijk werd overgebracht, waar de Gentenaars hem in 1477[101] bevrijdden. Tijdens de troebelen onder het bewind van Maria en Maximiliaan volgden politieke gevangenen elkaar op en vervingen zij elkaar, naargelang de ene of de andere partij haar tegenstanders verpletterde. Bij de dood van hertog Karel kwamen bijna alle Belgische steden in opstand. Terwijl Hugonet en Himbercourt hun toewijding aan een verafschuwde vorst met hun hoofd betaalden, werden in Gent Jan Gros, lid van het parlement van Mechelen, in Bergen Antoine Hanneron, algemeen schatbewaarder, en in Brugge de proost van Sint-Donaas aangehouden; alle drie werden naar Vilvoorde gebracht, maar na enkele maanden schonk Maximiliaan hun de vrijheid[102]. Na de dood van zijn vrouw wilde deze Oostenrijkse aartshertog de oppositie breken die zich binnen de Staten van Brabant tegen hem vormde: Nicolas de Heetvelde, een van de belangrijkste magistraten van Brussel, en George T'Serclaes, secretaris van die stad, werden aangehouden en opgesloten in Vilvoorde, waar de eerste op 21 mei 1483 door de hand van de beul omkwam.

Spoedig kwamen er andere gevangenen aan: in 1485 liet Maximiliaan, na de onderwerping van Gent, Louis de la Gruuthuse, een van de leiders van de Vlaamse adel, naar Vilvoorde overbrengen; enige tijd later liet hij er Adrien Vilain, heer van Rassenghien, opsluiten, een andere leider van de volkspartij, die onrechtmatig in Rijsel was aangehouden. Maar Vlaanderen kwam weldra opnieuw in opstand, en op het moment dat de vijandelijkheden hervatten, drong de heer van Liedekerke onder het voorwendsel van een bezoek de citadel van Vilvoorde binnen, ontmoette er zijn verwant, nam hem mee, verwondde de bewaker die hun vlucht wilde verhinderen, en bracht Rassenghien naar Doornik (1487)[103].

Onder Karel V verschenen andere figuren: een ridder van de Orde van het Gulden Vlies, don Juan Emmanuel, beschuldigd van samenzwering om de jonge vorst der Nederlanden, hertog Karel — later keizer onder de naam Karel V — de opvolging van de koning van Aragón te ontnemen (1513)[104]; en een Friese afgevaardigde, Jenco Douma, die zijn achtjarige gevangenschap benutte om een geschiedenis van de Friese oorlog te schrijven (1523)[105];

een zekere Van Langenhaeghe uit Antwerpen, die beweerde via bastaardij verwant te zijn aan de koningin van Schotland (1550)[106]; vervolgens democraten en ketters. In 1539 werden twee Gentenaars, die werden beschouwd als behorend tot de leiders van de opstand van hun stadsgenoten, Pieter Huevinck, maarschalk, en Louis Jooris, bijgenaamd kapitein Talkein, in Brussel aangehouden en naar Vilvoorde gebracht, waar men hen terechtstelde[107].

De lijst van ketters is langer. Zij begint, vanaf de eerste tijden van het protestantisme, met William Tyndale. Nadat hij uit Engeland was gevlucht om te ontkomen aan de wraak van koning Hendrik VIII, die zich toen als kampioen van het katholicisme had opgeworpen, had Tyndale zich in Antwerpen gevestigd. Op basis van berichten uit zijn vaderland werd hij in die stad aangehouden en in 1536[108] in Vilvoorde levend verbrand "omdat hij verkeerde opvattingen had over het heilige katholieke geloof", tegelijk met Martin Vyer. Aan de luitenant van het kasteel, Adolf Van Wesele, werd 102 pond betaald omdat hij Tintalus een jaar en 135 dagen had bewaakt, tegen 40 stuivers per dag. De procureur-generaal stuurde in dezelfde periode drie andere lutheranen naar Van Wesele: Yserant le Curé, Michel de Chartreux en meester Cornelis de Cordelier.[109]

Op 6 januari 1547-1548 werden in Vilvoorde, binnen het kasteel, de vrouw van Bigard en haar zoon onthoofd, beschuldigd van ketterij. Op 2 januari 1549-1550 werd de heer van Fromont, eveneens beschuldigd van aanhang van de leer van de protestanten, vanuit Vilvoorde naar de abt van Liessies gezonden, "om daar bewaakt te worden, totdat de keizer anders zou hebben bevolen, met de opdracht hem behoorlijk te behandelen en verder toezicht te houden op zijn gedrag"[110]. In de tijd van Filips II maakten verschillende terechtstellingen het kasteel van Vilvoorde op droevige wijze beroemd. Op 1 juni 1568 kwamen de burgemeester van Antwerpen, Antoon Van Stralen, de heer van Beckerzeel Casembroot, secretaris van de graaf van Egmont, Alphonse de la Loo, secretaris van de graaf van

---

100 3 MEYER, Rerum flandrie. l. XVI, p. 373.
101 * DE NENY, Mémoires sur les Pays-Bas autrichiens. t. 1er, p. 8.
102 » HEUTERUS, Rerum Austrae l I, c 3.
103 » Idem, l. c , l II, c. 12.
104 DE REIFFENBERG. Histoire de la Toison d'or.
105 AZEVEDO.
106 FOPPENS
107 M. GACHARD. Sur les troubles de Gand en 1540, p. 185, note 2 (Mémoires de l'ttodéacadémie t X).
108 Message des arts et des sciences, année 1834, p 527. — M. TERWECOREN
109 Comptes des confiscations, registre n° 19,662, in het Rijksarchief
110 Archives de l'audience.

Horne, en de Fries Bouwena er op het schavot om[111]. Bij de afschaffing van de katholieke godsdienst in Brussel, in 1581, werden de pastoors van die stad en de dominicaan Ruyskenvelt, beschuldigd van het aanwakkeren van oproer, daarheen gestuurd en er lange tijd gevangen gehouden.
In de zeventiende eeuw volgden politieke gevangenen elkaar er minder vaak op, door de apathie die zich toen van onze provincies meester maakte, en omdat de regering er de voorkeur aan gaf haar werkelijke of vermeende vijanden in het kasteel van Antwerpen vast te houden. In 1610 stuurden Albrecht en Isabella er Henri De Coster uit Brussel heen, een geleerd en ijverig priester, maar naar men zegt met een zonderlinge aard en een bijtende stijl; hij stierf in gevangenschap in 1618[112]. Een vrouw die later beroemd werd door haar gedichten, Antoinette du Ligier de la Garde, echtgenote van een Franse edelman die toegewijd was aan de beroemde prins van Condé, Guillaume de Lafon de Boisguérin, heer van Les Houlières, werd in 1657 in Vilvoorde opgesloten omdat zij te nadrukkelijk enkele sommen had opgeëist die aan haar man verschuldigd waren. Acht maanden lang had zij er geen andere troost dan het lezen van de Heilige Schrift en van de kerkvaders; volgens de overlevering zou zij gevangen hebben gezeten in een donkere ruimte waarvan nog een deel bestaat en waarvan het kleine venster te zien is in de eerste boog van de brug die naar het huis van bewaring leidt. Omdat de heer de Boisguérin haar vrijlating niet kon verkrijgen, drong hij met enkele soldaten het kasteel binnen, ontvoerde zijn vrouw en keerde met haar terug naar Frankrijk, waar een amnestie was afgekondigd. Onrechtvaardigheden zoals die waarover mevrouw Deshoulières zich te beklagen had, waren onder het ancien régime niet zeldzaam. Een ongelukkige, beschuldigd van de moord op de hertog van Croy, werd tweeëndertig jaar in Vilvoorde vastgehouden; toen zijn onschuld dankzij de bekentenissen van de echte schuldige was erkend, vroeg hij er te mogen blijven[113]. Rond het jaar 1650 bevond zich in de vesting een Fransman die door een Belgische dame al veertien jaar gevangen werd gehouden, zonder dat zij een gerechtelijke vervolging tegen hem had ingesteld[114]. Later ging de hovenier Vanderhoeven uit Sint-Joost-ten-Node, schuldig bevonden aan het aanzetten van de Brusselse Naties om de belasting te weigeren, de Brabantse raadsheren De Man en Franquen voor in Vilvoorde (28 april 1681); hun werd verweten ongehoorzaam te zijn geweest aan de prins van Parma (30 augustus 1681). Spoedig volgde Prado, de gunsteling en secretaris van deze prins, een van de betreurenswaardigste bestuurders die Spanje ons heeft gezonden (1682). Nadat Vanderhoeven krachtig was opgeëist door zijn collega's, de andere dekens van de ambachten, werd hij weldra vrijgelaten[115]. Ten slotte werden in 1701 een van de eerste heren van het land, de graaf van Mérode-Westerloo, en de prins van Aquaviva er opgesloten op bevel van de keurvorst van Beieren; schijnbaar wegens een gebrek aan eerbied tegenover deze prins, maar in werkelijkheid vanwege hun gehechtheid aan het huis Oostenrijk.[116]

[111] MEYEREN
[112] ROMBAUT, Bruxelles illustrée, t. II, p 143.
[113] Histoire de Bruxelles, t. II, p. 42
[114] DUPLESSIS L'ESCUYER, Voyage dans les Pays-Bas espagnols (Revue de Bruxelles, octobre 1841, p.22.
[115] Histoire de Bruxelles passim — Relations véritables.
[116] Mémoires du Comte t. Ier p 186

HET TUCHTHUIS.

Tot de gelukkige hervormingen die in België het bewind van Maria Theresia kenmerkten, moeten ook die worden gerekend die in het gevangeniswezen werden ingevoerd. De bouw van het tuchthuis van Gent, het eerste waarin het systeem van afzondering in cellen in praktijk werd gebracht, wordt terecht beschouwd als het voorbeeld voor dergelijke instellingen die later door de Noord-Amerikanen werden opgericht; dat model, door hen veralgemeend en verbeterd, werd door Europa aanvaard als een van hun scheppingen. Maar nog vóór de Staten van Vlaanderen dit mooie voorbeeld van ware menslievendheid hadden gegeven, had Brabant geprobeerd dezelfde weg in te slaan. Reeds in 1766 wezen zijn Staten, toen zij de aandacht van de regering vroegen voor enkele hervormingen in het bestuur, erop dat het echte middel om het aantal misdadigers te verminderen erin bestond voor de provincie een tuchthuis te bouwen, waar alle criminelen en delinquenten zouden worden opgesloten die niet tot de doodstraf waren veroordeeld. De dreiging van opsluiting, zo stelden zij, zou deze ongelukkigen meer afschrikken dan geseling of verbanning, en de gerechtsofficieren zouden meer ijver tonen om misdadigers aan te houden wanneer zij zekerder waren dat zij hun beledigingen niet zouden hoeven te vrezen. Prins Karel van Lotharingen, gouverneur-generaal, ontving dit plan gunstig en legde het voor aan alle gerechtshoven. In een schrijven van 11 november 1771 kondigde deze prins aan dat de keizerin bereid was het kasteel van Vilvoorde aan de Staten van Brabant af te staan, op voorwaarde dat op die plaats een tuchthuis zou worden opgericht. Nadat dit lichaam had besloten deze uitgave op zich te nemen, werden op 24 juli 1773 te Wenen amortisatiebrieven uitgevaardigd voor de aankoop van het kasteel; bovendien kreeg het toestemming de andere terreinen te verwerven die nodig zouden zijn, 400.000 florijnen aan de bouwwerken te besteden, legaten ten voordele van de nieuwe gevangenis te ontvangen, er manufacturen op te richten, enzovoort (30 juli 1775). Het bestuur ervan zou aan de Staten worden overgelaten, met dien verstande dat de regering zou meewerken aan de regeling van het algemene beheer, en dat de gevangenis, evenals degenen die er verbleven, vrijgesteld zouden zijn van gemeentelijke accijnzen.

Verscheidene architecten dienden plannen in voor het nieuwe gebouw; onder anderen Guymard tekende ontwerpen die schitterend waren en in zeer grootse verhoudingen waren opgevat, maar men gaf de voorkeur aan die van Dewez, een bouwmeester die toen op het hoogtepunt van zijn roem stond[117]. Ook kwam Dewez met de afgevaardigden van de Staten overeen dat hij, tegen betaling van 500 pistolen, de leiding over de werken op zich zou nemen (8 november 1773). Men ging onmiddellijk aan het werk; de materialen van het oude kasteel werden voor 16.300 florijnen afgestaan aan Pierre Desoul, die beloofde de afbraak van het kasteel tegen het einde van mei 1774 te voltooien (7 december 1773).

Maar al spoedig rezen klachten over de slechte kwaliteit van de bakstenen die door de aannemers werden geleverd. Een zekere Gorgens, aan wie de Staten het toezicht op de bouwwerken hadden toevertrouwd, bracht dit ter kennis van hun afgevaardigden. Dewez, hetzij omdat hij met de schuldigen onder één hoedje speelde, hetzij omdat hij in Gorgens slechts een vijand zag, verbood hem de bouwplaats te betreden. Tevergeefs bevalen de afgevaardigden hem dit verbod op te heffen; uiteindelijk moest de hertog van Ursel zelf bij Dewez tussenbeide komen. Een memorandum van Gorgens leidde vervolgens tot een bezoek aan Vilvoorde door drie afgevaardigden van de Staten: de abt van Sint-Gertrudis van Leuven, de graaf van Rommerswael en de burgemeester van Brussel (9 december 1774). Deze afgevaardigden lieten zich vergezellen door deskundigen, die inderdaad gebreken vaststelden in de kwaliteit van de materialen. Om zich beter te vergewissen van de stevigheid van het gebouw, onderzocht men enkele delen van de funderingen, waarop niets viel aan te merken; en op 5 januari 1775 stond men op het punt het onderzoek voort te zetten, toen een notaris namens de aannemer van het metselwerk, Desoul, verzet kwam aantekenen. Daarop werden nieuwe deskundigen gekozen en werden hun namen voorgelegd aan Dewez en Desoul, die opnieuw moeilijkheden opwierpen. Ten slotte besloten de Staten, om deze zaak sneller te kunnen beëindigen, de gebouwen en de materialen waaruit zij bestonden door één enkele architect te laten onderzoeken. Dewez wraakte Simons uit Gent, omdat hij met hem een geschil had gehad over de heropbouw van de abdij van Ninove, die hij was begonnen en die Simons leidde; maar hij verklaarde geen enkel bezwaar te hebben tegen de benoeming van T'Kint, controleur van de werken van de stad Gent. Deze vervulde zijn delicate opdracht zonder uitstel en bevond het tuchthuis van Vilvoorde zeer goed gebouwd. Gorgens werd daarop onmiddellijk ontslagen (16 maart 1775). Weldra ontstonden nieuwe geschillen tussen de Staten en hun architect. Op 16 mei 1775 had men de aan hem beloofde som voor de leiding van de werken met 6.000 florijnen verhoogd, waarbij werd bepaald dat, bij een geschil tussen hem en de Staten, de Raad van Brabant daarvan kennis zou nemen. Toen de tussenkomst van deze rechtbank werd gevraagd, weigerde Dewez haar rechtsmacht te erkennen, met het argument dat hij daarvan was vrijgesteld omdat hij aan het hof verbonden was. Zijn aanspraken werden door de gouverneur-generaal zelf veroordeeld; maar na een nieuw onderzoek van de bouwwerken erkende men, naar het schijnt, hoe weinig grond er was voor de beschuldigingen tegen Dewez. In hun zitting van 8 mei 1778 besloten de

[117] De plannen van Dewez. van Guymard en van Pierreux bevinden zich in het Rijksarchief. — De tweede van deze architecten ontving van de Staten voor zijn tekeningen, reizen, presentiegelden enzovoort de som van 800 florijnen (29 april 1774); de derde ontving niets.

Staten niet tegen hem op te treden[118]. Het metselwerk, het dakwerk enzovoort van het gebouw waren al twee jaar voltooid, maar het gebouw was pas op 15 februari 1779 klaar om gevangenen te ontvangen. Dit was het laatste werk van Dewez; hij werd niet langer door de regering en de Staten tewerkgesteld, hetzij omdat men geen vertrouwen meer in hem had, hetzij omdat hij vrijwillig zijn beroep van architect had opgegeven[119].
Dérival, die enkele jaren later schreef, lijkt in een passage van zijn boek de verwijten te hebben weergegeven die de publieke opinie aan deze grote kunstenaar richtte. Hij bekritiseert de ongezonde ligging van het gebouw, een ligging die Dewez niet zelf had gekozen; volgens hem waren de hokjes of cellen van een bekrompenheid waarvoor niets verontschuldiging kan bieden, nauwelijks iets meer dan 6 voet lang en 4 voet breed; men kon er, zegt hij, niet rechtop staan en de brits van de gevangene nam er het beste deel van in. “Zij worden verlicht,” voegt hij eraan toe, “door schietgaten van 4 tot 6 duim hoog en 8 of 9 duim breed, en door een ongeveer gelijkaardige opening in een deur die uitkomt op de gang waarlangs 50 of 60 van die hokjes ontsloten worden. Deze gang, veel te laag, de werkplaatsen, de werkzalen, de kapel, de ziekenzaal, de bakkerij enzovoort: alles mist evenzeer harmonie; niets staat waar het zou moeten staan.[120]” Wat men Dewez werkelijk kan verwijten, is de geringe versiering van de gevangenis; zij vormt een regelmatige vierhoek, doorboord met verschillende rijen embrasures. Behalve aan de kant van de toegangspoort en de brug over de Zenne die eraan voorafgaat, biedt zij het somberste en eentonigste uitzicht.

De bedoeling van de Staten was de tijd van de gevangenen nuttig te besteden, naar het voorbeeld van wat in Gent gebeurde; maar particuliere belangen slaagden erin hun goede bedoelingen te neutraliseren, en zij beperkten zich ertoe in het tuchthuis het weefwerk in te voeren. Toen hun afgevaardigden in 1775 nieuwe fondsen vroegen om het gebouw te voltooien, weigerden de Naties van Brussel hardnekkig een gunstige stem uit te brengen, omdat de ambachtslieden de concurrentie van gevangenisarbeid vreesden; zij vroegen dat in de gevangenis geen enkele nijverheid zou worden uitgeoefend zonder hun toestemming, op straffe van een boete van 100 ecu’s, en dat er niemand zou worden toegelaten die per dag werkte, behalve dienstboden.
Maar tevergeefs liet men hen onophoudelijk bijeenroepen; tevergeefs liet prins Karel hen door de kanselier van Brabant geruststellen: allen, op twee na, bleven onwrikbaar, en de twee eerste standen moesten genoegen nemen met een onvolledige medewerking van de derde. Zij kregen toen toestemming om in drie jaar tijd 120.000 florijnen te heffen (octrooi van 23 oktober 1777)[121]. Na afloop van die termijn stemden de prelaten, de edelen en de steden Leuven en Antwerpen nog in met een lening van 471.428 florijnen om de kosten van de bouw van de gevangenis te betalen; in Brussel nam het eerste lid van de gemeente, dat wil zeggen het magistraat, dit voorstel eveneens aan; maar ditmaal brachten zowel de brede raad als de Naties een tegenstem uit, en het bleek vergeefs hen herhaaldelijk bijeen te roepen om hun verzet te breken; in 1785 bleven de Naties nog steeds bij hetzelfde standpunt.
Het eerste huishoudelijk reglement van de gevangenis dateert van 11 februari 1779. Men moest er opsluiten: veroordeelden tot straffen die als crimineel werden beschouwd, veroordeelden wegens diefstal of beschadigingen in bossen of andere eigendommen, veroordeelden tot geldboeten die zij niet konden betalen, veroordeelden wegens jacht- of visserijmisdrijven, personen met een losbandig gedrag, en ten slotte iedere bedelaar, man of vrouw, die in staat was te werken maar werk weigerde. Gevangenen die over middelen beschikten, moesten zichzelf onderhouden; alleen de onvermogenden bleven ten laste van de provincie. Het hoofd van het huis mocht de gevangenen in de boeien slaan, hen opsluiten in afzonderlijke kerkers, op water en brood zetten, hen aan een paal laten vastbinden en hun 25 slagen met een ossenpees laten toedienen. Tegenwoordig is van deze barbaarse tucht niets meer over; men beperkt zich ertoe de gevangenen in de cachot te plaatsen; het gebruik van boeien werd afgeschaft bij besluit van de voorlopige regering in 1830.
Volgens een verslag uit 1785 kostte het huis jaarlijks 43.506 florijnen, bovenop 7 à 8.000 florijnen die de gevangenen verdienden met het spinnen van vlas en katoen voor fabrikanten. Dit bedrag omvatte: 6.000 florijnen voor de lonen van de directeur, de bewakers enzovoort; 14.000 florijnen voor de voeding van het personeel van de instelling en van de gevangenen; 6.000 florijnen voor brandstoffen, geneesmiddelen, olie, zeep, gebruiksvoorwerpen en onderhoud van de gebouwen.

---

118 Archief van de Staten van Brabant, registres nrs 289 en volgende

119 Zie SCHAYES Notice sur l’architecte Dewez (Messager des Sciences et des Arts de la Belqique), t. ler p V50)

120 DERIVAL, Le voyageur dans les Pays-Bas autrichiens t. IV. p. 198

121 Zie meer bijzonderheden hierover in de *Histoire de Bruxelles*, deel II, blz. 305. De Naties voerden ter rechtvaardiging van hun verzet aan dat Dewez aanvankelijk had aangeboden de gevangenis te bouwen voor 300.000 florijnen, terwijl zij veel grotere sommen opslorpte. De werkwijze van de Staten leek hun onregelmatig, en zij eisten het recht op om afgevaardigden te benoemen die belast zouden worden met het controleren van de rekeningen van de uitgaven voor het tuchthuis. Raadpleeg voor deze debatten een manuscript uit de Koninklijke Bibliotheek, getiteld: Gedachtenisse aengaende de oprechtinge en opbouwinge van een correctie huys tot Vilvoorden, en dat wij menen te mogen toeschrijven aan de Brusselse kroniekschrijver. GOETVAL

5.000 florijnen voor kleding en andere uitgaven, enzovoort. Sinds 1779 waren er 270 personen opgesloten geweest, die gemiddeld 160 florijnen per jaar kostten, waarbij in deze berekening ook de rente op de kapitalen was opgenomen die door de bouw van het gebouw waren opgeslorpt. De kledingstukken en uitrusting van de gevangenen werden allemaal door henzelf vervaardigd. Zij kregen per dag anderhalf of twee pond roggebrood en een groentesoep; op zondag en donderdag werd aan hun rantsoen een half pond vlees toegevoegd; de vergoeding die hun voor hun arbeid werd toegekend, stelde hen in staat elke dag een pot bier te kopen[122].
Tegen het einde van 1795 kreeg de gevangenis een volledig andere bestemming. Omdat de hospitalen van het land overvol waren met zieken en gewonden van het Oostenrijkse leger, werd besloten een deel van het gebouw tot hospitaal om te vormen. Omdat beddengoed, geneesmiddelen en linnen nodig waren, deden de Staten van Brabant een oproep aan particulieren (20 november 1795), en in minder dan vijftien dagen waren alle noodzakelijke voorwerpen bijeengebracht, zodat de zieken vanaf 17 februari 1794 konden worden opgenomen. Vijf maanden later, op 10 juli, trokken de Franse troepen Vilvoorde binnen en namen zij de gevangenis in bezit, waar zij onmiddellijk hun zieken en gewonden onderbrachten. Op 30 september daarop liet men de talrijke gevangenen die zich in deze instelling bevonden naar Brussel overbrengen, en pas na een periode van vier jaar, op 8 frimaire jaar VII (oktober 1798), kreeg het gebouw zijn oorspronkelijke bestemming terug. Het kreeg toen de benaming, die het sindsdien heeft behouden, van Centrale Gevangenis. In de jaren X, XI en XII woedde er met grote hevigheid een epidemische ziekte; men telde er in jaar X 662, in jaar XI 628 en in jaar XII 556 sterfgevallen, terwijl er in jaar IX slechts 116 waren geweest.

Toen de Franse regering de bedelarij wilde afschaffen, werden op alle plaatsen van het Keizerrijk toevluchtsoorden opgericht waar bedelaars werden opgenomen die niet in staat werden geacht door arbeid in hun eigen onderhoud te voorzien. Dat van Vilvoorde werd, voor de bedelaars van Brussel, geopend krachtens een besluit van de prefect van de Dijle, Doulcet Pontécoulant, van 16 thermidor jaar IX (4 augustus 1801). Op bevel van deze ambtenaar, en om de middelen te verkrijgen voor het onderhoud van de bedelaars, riep de burgemeester van Brussel, Rouppe, de aanzienlijke inwoners bijeen en spoorde hij hen aan uit hun midden een schatbewaarder van de armen en een commissie van dertien leden te benoemen; deze laatsten zouden toezien op het gebruik van de voor dat doel ingezamelde gelden, terwijl de eerste ze zou innen en tegen mandaat uitbetalen.
Er werden driemaandelijkse inzamelingen georganiseerd (2 vendémiaire jaar X — 24 september 1802); zij brachten in jaar X 10.550 frank op en vonden plaats tot in 1811, toen het toevluchtsoord voor bedelaars werd overgebracht naar de voormalige abdij van Ter Kameren. In jaar XI hadden de inzamelaars tevergeefs gevraagd om het naar Brussel over te brengen, naar het voormalige ursulinenklooster, waar het volgens hen gemakkelijker te bewaken zou zijn.[123]
Het Franse Keizerrijk was snel teruggekeerd naar de meest betreurenswaardige dwalingen van voorbije eeuwen. De gevangenis van Vilvoorde bevatte in maart 1814 verscheidene slachtoffers van zijn onderdrukkende bestuur. Vijfentwintig personen werden er al sinds verscheidene jaren onwettig vastgehouden. Sommigen waren correctioneel of crimineel beschuldigd geweest en vrijgesproken, maar hun gevangenschap werd verlengd op bevel van de prefect; anderen werden vastgehouden als maatregel van hoge politie, maar zonder dat tegen hen enige aanklacht werd geformuleerd; bij de laatsten was de reden van opsluiting volledig onbekend en bestond zij slechts uit een bevel van de prefect, op verslag van de procureur-generaal bij het hoogste gerechtshof. De gouverneur-generaal beval, met goedkeuring van de commissarissen van de geallieerde mogendheden, deze gevangenen onverwijld in vrijheid te stellen.
De regering van de Nederlanden probeerde te herstellen wat vóór 1795 had bestaan en voerde enkele nuttige hervormingen door. In elke gevangenis werden bestuurscommissies aangesteld om de weldadige inzichten van het centrale gezag te ondersteunen, en het systeem van eigen beheer werd in de plaats gesteld van het aannemingssysteem. Toen in 1822 werd beslist dat de citadel van Antwerpen in staat van verdediging zou worden gebracht, vertrok een deel van de tot dwangarbeid veroordeelden, die zich in het tuchthuis van die vesting bevonden, naar Vilvoorde, waar zij bleven tot in 1853 of 1855, toen zij naar Gent werden overgebracht. Hun verblijf liet er een noodlottig spoor na. Op 25 juni 1825 zetelde de tweede kamer van de rechtbank van eerste aanleg van Brussel in Vilvoorde, in het gemeentehuis, om enkele gedetineerden te berechten die beschuldigd werden van opstandigheid en mishandelingen. Op 29 augustus 1827 brak om twee uur ’s nachts brand uit in de gevangenis; het vuur verteerde de daken van de westelijke en zuidelijke vleugels, het garenmagazijn en de opslagplaatsen voor doek en vlas. Dankzij snelle hulp uit Brussel kon men de uitbreiding ervan stoppen. De brand was aangestoken door twee gedetineerden, die op 11 februari 1829 op de Grote Markt van Vilvoorde werden geguillotineerd.

---

[122] Stadsarchief, karton Deughthuys

[123] Verzameling van stukken betreffende de oprichting van een weldadigheidsgesticht te Vilvoorde, enz., gedrukt op bevel van de prefect en de burgemeester. Brussel. De Boubers, an IX. in 4e de 16 pages.

Tot in 1823 werd het werk van de gevangenen aan aannemers uitbesteed; deze aannemers ontvingen 32 tot 54 centiem per gevangene en per dag. Zij maakten uitsluitend voor eigen rekening gebruik van de arbeidskracht van de gedetineerden, zonder dat de regering daarvoor enige vergoeding ontving. Onmachtig om het goede te bevorderen, was het bestuur evenmin in staat het kwade te verhinderen; het was volstrekt onmogelijk enige indeling onder de veroordeelden tot stand te brengen. Bovendien vormde hun arbeid een gevaarlijke concurrentie voor de fabrikanten. Sinds men aan deze rampzalige toestand een einde heeft gemaakt, worden de gevangenen ingezet voor het vervaardigen van voorwerpen bestemd voor de gevangenissen en het leger, wat de staat een aanzienlijke besparing oplevert.
Sinds 1830 zijn in België aanzienlijke verbeteringen aangebracht in het gevangeniswezen. Er werden nieuwe centrale gevangenissen opgericht en de oude werden gereorganiseerd, zodat militaire gevangenen, vrouwen, jonge delinquenten van beide geslachten en politieke veroordeelden volledig van de andere categorieën veroordeelden konden worden gescheiden. Die van Vilvoorde werd voorbehouden aan misdadigers die enkel tot opsluiting waren veroordeeld; krachtens een koninklijk besluit van 9 november 1832 werden er ook vrouwen geplaatst die tot dwangarbeid waren veroordeeld. Sinds 1840 worden echter alle vrouwen die correctioneel of crimineel veroordeeld zijn naar de nieuwe gevangenis van Namen overgebracht. In 1844 en 1851 werden bepaalde categorieën correctioneel veroordeelden in staat van recidive, die zich voordien in Sint-Bernard bevonden, naar Vilvoorde overgebracht; anderzijds werd in de citadel van Hoei een afdeling van de gevangenis van Vilvoorde ingericht, vooral bestemd voor politieke veroordeelden.

De nachtcellen waren afgeschaft; men voerde ze in 1835 opnieuw in, na een eerste proef in Gent. Iedere gevangene beschikt tegenwoordig over een afzonderlijke cel. Bovendien werd in 1848 een cellulaire afdeling ingericht, bestaande uit 78 cellen, overeenkomstig het Auburn-systeem, dat eerst in de Verenigde Staten in praktijk werd gebracht; de gedetineerden leven er volledig afgezonderd, dag en nacht, maar alleen de zwaarst schuldigen worden aan dit strenge regime onderworpen. De morele indeling in drie afdelingen — straf, proef en beloning — werd vastgelegd bij koninklijk besluit van 1 juli 1849, waarbij het nieuwe reglement van het huis werd goedgekeurd. Het industriële regime is tegenwoordig, zonder iets van zijn activiteit te verliezen, ondergeschikt gemaakt aan de eisen van verbetering en zedelijke hervorming van de gevangenen; het kantinestelsel werd volledig hervormd (1 maart 1850); het gebruik van sterke drank en tabak werd streng verboden, en de verkoop werd beperkt tot artikelen van eerste levensbehoefte. Tegenwoordig vormen de gratificaties die aan de gevangenen worden toegekend wegens hun bekwaamheid en goed gedrag een reservefonds dat wordt gestort in de spaarkas, waar het rente opbrengt. Bij zijn vrijlating ontvangt de gedetineerde het bedrag dat nodig is voor zijn reiskosten; het overschot wordt, via de gemeentebesturen, overgemaakt aan het kantonnale beschermingscomité van zijn woonplaats, dat het aan de vrijgelaten veroordeelde uitkeert naargelang zijn behoeften. Het verbod op het toesturen van geld en andere voorwerpen van buitenaf, de afschaffing van de afzonderlijke betalende kamers, en de oprichting in elke gevangenis van een school waarvan het bezoek verplicht is voor ongeletterde gedetineerden tot de leeftijd van 40 jaar, zijn stuk voor stuk uitstekende maatregelen die getuigen van de wijsheid van het bestuur en van zijn zorg voor de ongelukkigen die door het gerecht zijn getroffen. In plaats van hen, zoals vroeger, door onterende straffen te brandmerken, in plaats van hen te laten wegkwijnen in kerkers zonder lucht en zon, tracht men hun bestaansmiddelen en onderwijs te verschaffen. Helaas moet worden gezegd dat de pogingen die tot dusver zijn ondernomen om de zedelijke toestand van misdadigers te verbeteren niet met al het gewenste succes zijn bekroond, en dat recidive nog altijd talrijk voorkomt. Het aantal daarvan beperken: dat is het voornaamste doel waarop het bestuur en de toezichtscommissies van de gevangenissen zich voortaan moeten richten. Het is een moeilijke taak, maar haar verwezenlijking zal een onmetelijke weldaad voor de samenleving zijn.
In 1849 bedroeg de gemiddelde bevolking van de gevangenis van Vilvoorde 814 gedetineerden, die gemiddeld 65 centiem per dag kostten en jaarlijks 51 frank als gratificatie ontvingen. De gevangenis kan ongeveer 850 personen bevatten: 728 in nachtcellen, 78 in cellen voor volledige afzondering, en 52 in ziekennissen, die met ijzeren traliewerk zijn omgeven. Het aantal leerlingen van de school bedraagt gewoonlijk bijna 550. Het personeel van de gevangenis bestaat uit 66 personeelsleden, onder wie een directeur, een onderdirecteur, verscheidene aalmoezeniers, 12 broeders van Onze-Lieve-Vrouw van Barmhartigheid, die in het bijzonder belast zijn met de zorg voor de ziekenzaal, enzovoort.[124] Een koninklijk besluit van 20 november 1830 richtte sedentaire compagnieën fuseliers of veteranencompagnieën op voor de bewaking van de dwanggevangenissen van Gent, Vilvoorde en

[124] Het grootste deel van de voorgaande bijzonderheden is ontleend aan het *Exposé de la situation du royaume pendant la période décennale de 1841 à 1850*, derde deel, bladzijden 449 tot 492, onlangs gepubliceerd door het ministerie van Binnenlandse Zaken. — *La Belgique littéraire et industrielle* (deel I, blz. 104) bevat een beschrijving van het tuchthuis, ondertekend A.S.D.N. (Soudain de Niederwerth).

Sint-Bernard; tegenwoordig wordt deze dienst in Vilvoorde verricht door veteranen en door een detachement van het leger, gelegerd in een deel van het voormalige klooster van de karmelietessen.

DE KERK VAN VILVOORDE.

De religieuzen van Ter Kameren bleven niet altijd in ongestoord bezit van de goederen en voorrechten die zij in Vilvoorde hadden verworven in de dertiende eeuw. Na de dood van hertog Hendrik III probeerden verscheidene personen hen lastig te vallen; de bisschop beval de dekens van Brussel en Anderlecht deze pogingen te beteugelen, op maandag na Allerheiligen, 1262. In de vijftiende eeuw, krachtens privileges die zij van de pausen had verkregen, maakte de universiteit van Leuven aanspraak op de benoeming in een groot aantal parochies; een student, genaamd Jan Vanderbruggen, verkreeg zo de pastorie van Vilvoorde; maar de abdij van Ter Kameren vorderde het bezit ervan op en verkreeg van de vorst brieven tot handhaving. Vanderbruggen wendde zich tot de bewaarder van de privileges van de universiteit en, op zijn verzoek, richtte de official van het bisdom aan de abdis een aanmaning die haar bedreigde, indien zij bij haar aanspraken bleef, met excommunicatie en een boete van 40 mark zilver. Op verzoek van de tegenpartij bepaalde de Raad van Brabant dat de zaak eerst op basis van bezit zou worden beoordeeld, voordat men overging tot de beoordeling van de eigendomskwestie (3 februari 1484-1485).
Rond dezelfde tijd wilden de burgemeester, schepenen en gemeentelijke ontvangers de tiendheffers verplichten het door hen ingezamelde graan naar de markt te brengen, maar de official van Kamerijk vernietigde hun besluit (1 januari 1494-1495). Anderzijds, toen de Staten van Brabant instemden met de heffing van twee *andriesgulden* per haard en verklaarden dat deze belasting zou worden geheven naar verhouding van de rijkdom der eigenaars, op goederen van elke aard, met uitzondering van lenen en goederen in de dode hand, weigerde de abdij haar aandeel te betalen; zij liet door de official van het bisdom aan het stadsbestuur van Vilvoorde verbieden de waarde van haar eigendommen in deze stad te taxeren; maar reeds toen openbaarde zich bij de regering een zeer uitgesproken neiging om de vrijstellingen te miskennen waarop de geestelijken aanspraak maakten, en aan de official werd een strenge vermaning gericht (decreet opgesteld te Antwerpen op 30 januari 1493-1494)[125].
Nadat paus Innocentius IV de verwerving van de goederen van Vilvoorde door de religieuzen van Ter Kameren had goedgekeurd, bevestigde hij hun ook het bezit van de rechten van de bisschop in die plaats en machtigde hij hen om een deel van hun inkomsten te besteden aan het onderhoud van hun zieke zusters, wanneer de rector van de parochiekerk zou zijn overleden, op voorwaarde dat aan zijn opvolger een toereikende dotatie werd toegewezen (23 december 1252)[126]. Volgens een beslissing van de diocesane overheid bestond deze dotatie uit de helft van de offergaven en uit de tienden van het vlees, uit drie mud tarwe, twaalf mud rogge, zes mud gerst, zes mud haver en zestig bundels stro (mei 1257); later werd het inkomen van de pastoor vastgesteld op 800 gulden per jaar. De kerk bezat, naast andere inkomstenbronnen, een renteboek dat haar 66 gulden opbracht. Een van de pastoors, Paul de Pelsmaeckere, die deken van de parochies was geworden, werd door de schepenen, raadsleden en ontvangers van de stad, "om aanzienlijke redenen die hen daartoe bewogen*" (om merckelycke redenen den wethouderen daer toe porrende*), begunstigd: voor het eerste feestmaal dat hij gaf, met zes stopen wijn, en zij verklaarden dat, zolang hij deken zou zijn, de wijn en het bier die werden verbruikt tijdens de banketten die hij zou aanbieden aan leden van het vicariaat van het aartsbisdom of aan pastoors van het dekenaat, geen enkel accijnsrecht zouden betalen (4 november 1575).
Het college van kapelanen van de kerk was talrijk en rijk begiftigd. Krachtens een scheidsrechterlijke uitspraak, uitgesproken door kanunnik Thomas van Mechelen, op de maandag vóór zondag Laetare, in 1255-1256, en bevestigd door bisschop Nicolaas in oktober 1261, moesten de kapelanen aan de pastoor en aan de betrokken persoon de offergaven afdragen die aan het altaar werden gedaan, de metten, de hoogmis en de vespers bijwonen, en op zon- en feestdagen alle canonieke uren; zo nodig, naast de missen van hun kapelanie, de mis aan het hoogaltaar opdragen; de pastoor helpen bij het horen van biechten en het uitreiken van de communie, stervenden ertoe aanzetten een legaat aan de kerk te maken, en de pastoor vervangen als hij ziek of gebrekkig was. Wanneer dit laatste geval zich voordeed, werd een kwart van de offergaven hun afgestaan, en als de ziekte van de pastoor langer dan drie maanden duurde, werd in zijn vervanging voorzien. Bij zijn aantreden legde de pastoor van de parochie de eed af de kapelanen niet te bezwaren, en dezen zwoeren bij hun installatie dit statuut na te leven.
Er waren oorspronkelijk negentien beneficies; in 1787 telde men er nog negen. De goederen van de kapelanieën van Sint-Pieter, Sint-Nicolaas, van de Klacht van de Maagd en van het Heilig Kruis waren bestemd voor het onderhoud van twee vicarissen; de bezitter van de vijfde, die van de Zielen geheten, moest vijfmaal per week de mis celebreren, de mis lezen op zondag vóór de preek, en preken in het Vlaams en in het Duits. De overige waren die van Sint-Barbara, Sint-Catharina, Sint-Nicolaas, van de tweede stichting; Sint-Jacobus, Sint-Maria Magdalena, Sint-Elooi, Sint-Joris, de heiligen Gillis en Julianus, Sint-Jan de Doper, Sint-Barbara, van de tweede stichting; de heiligen Cornelius en Antonius, de Heilige Verlosser, de Heilige Naam van Jezus, en het cantatorium dat de naam

[125] Kaartboek ter Kameren (reeds geciteerd)
[126] Opera dipl. T. III p.112

droeg van de Elfde mis van de Maagd (*missa undecimae beatae Virginis*). Bijna al deze beneficies stonden ter begeving van de abdis van Ter Kameren. Dat van Sint-Joris dankte zijn dotatie aan Eduard, graaf van Bar, en aan andere ridders die met hem de stad Vilvoorde bezetten (diploma van hertog Jan III, gedateerd op de vooravond van de Kruisverheffing, in 1334)[127]. Het was de gravin van Lannoy, waarschijnlijk als vrouwe van Grimbergen, die de kapelanie van de heiligen Cornelius en Antonius begaf; die van de Heilige Verlosser erkende kennelijk als stichters Goswin, Michiel, Jan, Hendrik, Godfried, Christoffel en Catharina Van Heringhen, broers en zusters, en stond in 1787 ter begeving van Antoinette-Régine Wellens, wonende in de abdij van Marquette bij Rijsel; ten slotte stichtte Jeanne Smayers in 1456 het beneficie van de Heilige Naam van Jezus, dat in de achttiende eeuw werd begeven door de heer de Romrée. Claire de Mayere stelde de negentiende kapelanie in, waarvan de begeving in 1787 toebehoorde aan mevrouw de la Kethulle, gravin van Rupelmonde, en aan mevrouw Van Ockeren, uit Gent.
Op zon- en feestdagen werd om half twaalf, bij de aankomst van de boot uit Brussel[128], een mis gelezen, gesticht door kastelein Hendrik van Bronckhorst, en elke week: een mis ingesteld door ridder Jan van Fumal; op maandag het officie van de Drievuldigheid; op dinsdag dat van Sint-Anna; op donderdag dat van het Heilig Sacrament.
Op 15 februari 1568 schonk meester Guillaume de Camdriessche, zoon van Jan, licentiaat in de rechten, die de bepalingen van het testament van zijn ouders wilde uitvoeren, Guillaume de Camdriessche de oude en Catharina Scheltens, meerdere renten aan de kerk van Vilvoorde, en legateerde haar onder meer een rente van 7 Rijnse florijnen, op voorwaarde dat de kerkfabriek zou geven aan de Recolletten, Dominicanen en Karmelieten van Brussel, en aan de Augustijnen van Leuven of Mechelen, 4 stuivers voor elke preek gehouden door een van hen; als de prediker doctor of licentiaat in theologie was, moest hij 8 stuivers ontvangen; als hij lector van de Recolletten was, 3 stuivers. Elke donderdag, na de mis van het Heilig Sacrament, was de kerk verplicht zeven witte broden aan evenveel armen uit te delen. De noodzaak om de preken uit te breiden werd toen algemeen erkend: op 26 november 1573 stond het korps van priesters en kapelanen van de kerk aan de kerkfabriek de helft af van een jaarlijkse rente van 12 carolusflorijnen, om voor elke feestdag een preek te laten houden, overeenkomstig de laatste wil van Jeanne S'Keysers.
Het tarief van de rechten die in Vilvoorde werden betaald voor het luiden bij uitvaartdiensten werd door het kerkbestuur vastgesteld. Men betaalde: 2 plak voor een grote dienst, één uur vooraf geluid, wanneer de overledene in de kerk werd begraven; 12 plak wanneer de begrafenis op het kerkhof plaatsvond; 8 plak wanneer men de dienst een half uur vooraf luidde; 6, 4 of 2 plak wanneer het om een kind ging. De prijs van een uitvaartdienst, wanneer iemand in de kerk werd begraven, bedroeg 24 plak; wanneer de dode naar het kerkhof werd gedragen, lag het tarief hoger of lager naargelang men, bij het vertrek uit het sterfhuis met het lichaam, belletjes vóór de kist liet klinken.
De geschiedenis van de kerk is arm aan gebeurtenissen. De bisschop van Antwerpen, Torrentius, zou er op 10 september 1586 zijn gewijd door de aartsbisschop van Mechelen, Hauchin[129]. In de nacht van 22 op 23 juli 1685 werd er een heiligschennis gepleegd; ter genoegdoening voor die misdaad vond op zondag 6 augustus een plechtige processie plaats. De gouverneur-generaal, vergezeld van enkele heren van het hof en van ministers, woonde deze ceremonie bij; zij was, op bevel van de aartsbisschop, voorafgegaan door openbare gebeden en een driedaagse vasten in het hele bisdom. Bij deze gelegenheid werd in de kerk een broederschap van het Heilig Sacrament opgericht (2 augustus 1685)[130]. De Maagd werd in Vilvoorde vereerd onder de naam Onze-Lieve-Vrouw van Goede Hoop; haar feest werd op 2 juli gevierd met een processie die vergezeld ging van reuzen en andere voorstellingen die onze voorouders zo dierbaar waren.
De kerk van Vilvoorde hing oorspronkelijk af van het bisdom Kamerijk en van het dekenaat Brussel; volgens Gramaye was deze stad reeds ten tijde van hertog Wenceslas de verblijfplaats van een aartspriester. In de tijd van Filips II werd zij onderworpen aan het aartsbisdom en het dekenaat Mechelen; ten slotte is zij sinds enkele jaren de nominale hoofdplaats van een dekenaat dat twee parochies omvat: die van Steenokkerzeel en Sint-Stevens-Woluwe, en twintig hulpparochies, waarvan er twee in Vilvoorde liggen: de Onze-Lieve-Vrouwekerk en die van Houtem.
Hoewel Vilvoorde al meer dan elf eeuwen een kerk heeft, is de kerk die vandaag bestaat niet bijzonder oud. Haar schip, dat uit vier traveeën bestaat, is door cilindrische zuilen in drie delen verdeeld; een van de transepten, dat links, is groter dan dat rechts. Het koor eindigt in een veelhoekige apsis; links ervan bevindt zich een kapel

---

[127] Opera dipl. T. IV p. 273
[128] Ad medium dico decimae, ubi navis Bruxella appuleru.
[129] M. TERWECOREN t. c. p.218
[130] Idem— Authentieke stukken — De kerk van Vilvoorde bewaart een oud register met de bescheiden van de broederschap, voorzien van wapenschilden. Het is het enige document in dit archief dat van belang is. Een aanzienlijk aantal oorspronkelijke stukken met betrekking tot de kapelanies bevindt zich tegenwoordig in Brussel, in het Rijksarchief.

waarachter een vierkante toren oprijst, geflankeerd door een ronde traptoren en bekroond met een moderne bovenbouw; aan dezelfde kant ligt de sacristie, waarvan de buitengevel een geveltop met hogels vertoont.
Rechts van het koor merkt men twee andere kapellen op: het gewelf van de eerste draagt een achthoekige toren met twee verdiepingen, eveneens geflankeerd door een ronde toren; de tweede, waarvan een gedeelte tegenwoordig als sacristie dient, had vroeger een langgerekte vorm en omvat het deel van de kerk dat aan de buitenzijde het rijkst versierd is. Het dak is er omgeven door een balustrade met vierpassen en andere sierlijsten in secundaire stijl, en wordt op regelmatige afstanden onderbroken door pinakels. Deze bouw dateert ongetwijfeld uit de veertiende eeuw; elders werd de versiering van de kerk duidelijk vernieuwd of gewijzigd na de godsdiensttroebelen.
Op 27 augustus 1587 vroegen de burgemeester en schepenen aan het kapittel van Aken en aan de abdij van Ter Kameren om hun, uit de opbrengst van de tienden van de parochie, 584 florijnen terug te betalen die door de kerkfabriek waren uitgegeven voor de herstelling van het koor, de sacristie en de toren, en bovendien de prijs van het grote schilderij dat voor het hoofdaltaar was gekocht. Hierover ontstond een lang proces, dat de abdij beëindigde door ermee in te stemmen 800 Rijnse florijnen te betalen (8 april 1604). In die tijd stonden de tweede burgemeester en de thesauriers en ontvangers van de stad Brussel, op verzoek van hun collega, heer Hendrik de Dongelberghe, eerste burgemeester, aan de magistraten van Vilvoorde het tweede verdiep van een groot portiek af om in de kerk een portaal op te richten, op voorwaarde dat de herinnering aan dit feit door een inscriptie bewaard bleef (acte van 10 juni 1600).[131]
In de eindmuur van het rechtertransept, boven het grote venster, ziet men een nis in renaissancestijl, die waarschijnlijk bestemd was om een beeld van de Maagd te bevatten; het bovenste deel van de eindmuur aan de tegenoverliggende zijde vertoont twee consoles die op gebeeldhouwde hoofden rusten.
Langs de zijmuren van het koor staan prachtige koorbanken van eikenhout. Zij zijn 15 meter lang en 4 meter 50 centimeter hoog en bestaan uit twee rijen banken tegen een houten betimmering; de kroonlijst daarvan wordt gedragen door twaalf gedraaide zuilen, versierd met beeldhouwwerk. In medaillons tussen de zuilen ziet men de bustes van de apostelen. Details van de grootste verfijning versieren dit kunstwerk: hier engelen die de werktuigen van de Passie dragen; daar bas-reliëfs met onderwerpen uit het Oude Testament; verder koppen van goede geesten en demonen. Op een van de hoeken leest men: Anno 1663.
Vroeger werden deze koorbanken aangevuld met andere banken die loodrecht op de eerste stonden en die 70 of 80 jaar geleden zijn weggenomen, onder het voorwendsel dat zij het zicht op het koor belemmerden; Engeland heeft van deze daad van vandalisme geprofiteerd. De koorbanken bevonden zich aanvankelijk in de priorij van Groenendaal; zij werden in 1785, na de opheffing van dat klooster, verkocht en voor de kerk gekocht van de heer Deudon. Zij kostten 802 florijnen, met inbegrip van 175 florijnen voor het vervoer, 265 florijnen voor de plaatsing, 61 florijnen voor het schoonmaken en 59 florijnen betaald aan een beeldhouwer om ze aan te passen. Men heeft ze in 1840 gerestaureerd.
In het jaar XII gaf men aan de kerk van Vilvoorde de volgende schilderijen terug, waarvan zij door de republikeinse regering was beroofd: *De dood van een boeteling, De overspelige vrouw, De vrouw die de genezing van haar zoon vraagt, De Samaritaanse vrouw, De opwekking van Lazarus, Magdalena, De bekering van de heilige Paulus, De verloren zoon, Sint-Sebastiaan, Sint-Catharina aan de voeten van de Maagd en het Kind Jezus, Sint-Hiëronymus, De dode Christus op de knieën van zijn moeder, De Tenhemelopneming, Het huwelijk van de Maagd, Onze Heer en de honderdman, Jezus Christus die de heilige Matteüs tot zich roept, De Heer die predikt vanaf een schip, De Samaritaanse vrouw voor de Heer, De vier evangelisten*, door Maes; *De drie kerkvaders: Sint-Gregorius, Sint-Augustinus, Sint-Ambrosius; het portret van kardinaal Franckenberg*. De voornaamste doeken die men er tegenwoordig ziet, zijn: een *Visitatie*, door Portaels, en *Onze-Lieve-Vrouw van de Zeven Weeën*, door Verhaegen.
De glasramen die de hertogen van Bourgondië aan de kerk hadden geschonken en die de aartshertogen Albrecht en Isabella lieten restaureren, bestaan niet meer.
Aangezien de opmerkelijke opschriften van de kerk van Vilvoorde door Le Roy zijn gepubliceerd, zullen wij ons ertoe beperken er enkele in herinnering te brengen. Tegen de muren van de transepten heeft men, nadat men ze zorgvuldig had laten restaureren, twee grafstenen geplaatst: die van Karel van Bourgondië en zijn vrouw, en die van Filips de Dongelberghe en zijn vrouw Quentine Borluut; op deze laatste ziet men, in plaats van een voorstelling van personen, de dood afgebeeld. In een kapel rechts leest men het grafschrift van Hendrik van Bronckhorst, kastelein van Vilvoorde, overleden in 1629, die, naast de mis van half twaalf waarover wij hebben gesproken, aan de universiteit van Douai zeven beurzen stichtte voor evenveel jonge mannen afkomstig uit de patricische families van Brussel.
Dichtbij leert een in de muur aangebracht opschrift ons dat een kapelaan uit Antwerpen, Adam van Maldere, die pastoor van Vilvoorde was geweest, op 11 december 1587 een rente van 18 pond groten Brabants naliet, bedoeld

[131] Cleyn Swertboeck …69 Stadsarchief Brussel

om jaarlijks afwisselend dertien oude mannen en dertien oude vrouwen te kleden. Volgens een ander document van dezelfde aard stichtte Martin Vandezande, kanunnik van Sint-Gorik te Cambrai, die op bedevaart naar Jeruzalem was geweest en in 1612 overleed, een studiebeurs voor universitaire studies ten gunste van zijn verwanten of, bij ontstentenis daarvan, van jonge mannen uit Vilvoorde.
De religieuzen van Ter Kameren bezaten vroeger een uitgestrekt terrein ten noorden van de kerk, waarvan een deel het begijnhof werd en een ander deel de pastorie; een derde deel, dat een grote hoeve vormt en waarvan de ingang, gelegen aan het einde van een doodlopende steeg, versierd is met een kleine toren, bleef in handen van de religieuzen. Men noemt het nog steeds de Moninck hof, de hof of hoeve van de monniken, en zeer waarschijnlijk was het daar dat de kanunniken van Chèvremont of Aken verbleven wanneer zij naar Vilvoorde kwamen.
Er was een geschil gerezen tussen de abdis van Ter Kameren en priester Arnoud over hun respectieve rechten op deze goederen. De pastoor van Ukkel, die van Sint-Niklaas te Brussel, en Thomas van Mechelen, kanunnik van Kamerijk en vicaris van de bisschop, werden als scheidsrechters gekozen. Volgens het vonnis dat zij, met instemming van de koster, uitspraken, moest Arnoud op eigen kosten een schuur bouwen op het terrein dat afhing van het huis dat het personaat werd genoemd, op de plaats waar al een kleine constructie van dezelfde aard stond. De titularis van het personaat zag af van het recht om via de pastorie naar de kerk te gaan, en hij kreeg doorgang door de woning van de koster, tussen diens schuur en de toegangspoort van het huis van het personaat (zaterdag na Aswoensdag, in 1255-1256).
In Vilvoorde bevindt zich een kleine tempel van de evangelische of protestantse godsdienst.

HET BEGIJNHOF VAN VILVOORDE. [132]

De geschiedenis van het begijnhof van Vilvoorde is op zichzelf weinig merkwaardig, maar zij is interessant omdat men haar niet kan losmaken van de pogingen die in de zeventiende eeuw werden ondernomen om de heilige Begga als stichtster van het instituut der begijnen te doen erkennen. Oorspronkelijk bezette deze instelling, buiten de Leuvense poort, een deel van de terreinen tussen de Woluwe en de weg naar Peutie; zij heette toen het begijnhof van Steenvoort[133], naar een gehucht dat iets verder naar het oosten lag en tegenwoordig verdwenen is[134]. Zij droeg ook de mystieke naam *Solatium Sanctae Mariae juxta Filvordiam*, de Troost van Onze-Lieve-Vrouw bij Vilvoorde, of, zoals men in het Vlaams zei, Onze-Lieve-Vrouw ten Troost[135].

De oudste opvatting, die vroeger het meest algemeen werd aanvaard, schreef de stichting van de orde der begijnen toe aan Lambert le Bègue, een heilige priester uit Luik, die zijn hele leven wijdde aan het bekritiseren van de slechte zeden van de geestelijkheid van zijn tijd en aan het verspreiden onder het volk van de liefde voor de christelijke deugden. Gilles d'Orval, die minder dan een halve eeuw na de dood van Lambert leefde en die verschillende van zijn leerlingen moet hebben gekend, heeft ons het verhaal van zijn daden bewaard: "Van hem," zegt hij uitdrukkelijk, "komt de benaming begijnen, die werd aangenomen door de vrouwen en meisjes die, naar zijn voorbeeld en volgens zijn aansporingen, kuis willen leven."[136] Het is onmogelijk hier de ware oorsprong van de begijnhoven te miskennen: zij die er wonen zijn geen kloosterzusters, maar vrome vrouwen die, omdat zij de gevaren van de wereld willen vermijden, in afzondering leven zonder eeuwige geloften af te leggen en dus zonder afstand te doen van de mogelijkheid later echtgenote en moeder te worden.

Vanaf de vijftiende eeuw echter vervingen Brabantse kronieken Lambert door de heilige Begga, echtgenote van de hofmeier Ansegisus en stichtster van het kapittel van Andenne, die in de zevende eeuw leefde. De oude levensbeschrijvingen van deze vorstin, die trouwens vol onzekerheden staan, zeggen geen woord over de instelling waarvan men haar later de stichting toeschreef. Deze opvatting, eerst aangenomen maar spoedig weer verworpen door Molanus, won aanhang in de tijd van Isabella. In 1628 werd zij bestreden door pater Coens en zwak verdedigd door de Antwerpse kanunnik Siger Van Hontsum en de karmeliet pater Elias van Sint-Theresia, op wie Coens onmiddellijk een verpletterend antwoord gaf.

De strijd leek beëindigd, toen Puteanus drie documenten voorlegde die het bestaan van het begijnhof van Vilvoorde in 1065, in 1129 en in 1151 moesten aantonen, dus ouder dan Lambert le Bègue, die omstreeks het jaar 1187 stierf. Reeds Gramaye had beweerd dat de kanunnikessen van Nijvel vóór deze heilige persoon de naam begijnen droegen, zoals volgens hem bleek uit een bul van paus Urbanus; deze ongelukkige bewering leverde hem een weerlegging van de kanunnikessen op: de aangehaalde bul dateert in werkelijkheid van 13 juni 1262.

De poging van Puteanus bezorgde hem niet dezelfde onaangenaamheden, omdat hij van verscheidene vooraanstaande geestelijken de verklaring wist te verkrijgen dat in de akte van 1065 de datum ongeschonden was en de kopie met het origineel overeenstemde. Zonder de waarde van deze verklaring te onderzoeken, merken wij op dat, zelfs volgens degenen die haar belang benadrukken, zoals de heer Terwecoren, het oordeel van geleerden en van personen die bedreven zijn in de diplomatiek vandaag ongunstig is voor de echtheid van de drie voorgelegde akten. In plaats van hun vermeende ouderdom te erkennen, meent men algemeen dat zij slechts dateren uit de

---

[132] Voor een beschrijving van de kloosters in Vilvoorde, zie Le Roy, "Le grand théâtre du duché de Brabant", deel I, p. 13. De geschiedenis van het klooster Ten Troost werd opgetekend door pater Compaignon; zijn werk "Histoire de Notre-Dame de Consolation", Brussel, 1648, n_ 8) is gebrekkig geschreven, slecht opgezet en wemelt van de fouten met betrekking tot de beginperiode – wat echter niet verhinderde dat het meermaals in verkorte vorm werd herdrukt (Sommaire de l'histoire de l'ancienne image miraculeuse et renommée de Notre-Dame de la Consolation, Brussel, Pauwels, 1773, in-3?) en vertaald (Kort begryp van de historie van Onze Lieve Vrouwe van Troost, rustende tot Vilvoorden, Brussel, Pauwels, in 3?). Een werk van veel grotere waarde – rijk aan nieuwe feiten en gebaseerd op nauwgezet onderzoek – verscheen in 1843 in Berlijn. Het draagt de titel: Die geschichte des ursprungs der belgischen beghinen. De auteur, de heer Hallmann, putte uit de beste bronnen, met name de archieven van het klooster Ten Troost zelf. Pater Terwecoren, die we reeds meermaals hebben aangehaald, maakte veelvuldig gebruik van deze bron; wat ons betreft, wij hebben vrijwel alles wat volgt hieraan ontleend.

[133] Begginae de Steenvort juxia Vilvort 1265

[134] Begginoe et couventus lui qui decitur Ten Trooste, situm inter villam de Vilvordis et villam de Steenvorde. 1260- Kaartboek van Ter Kameren

[135] Conventui begginarum upu i Solatium Beata-Mariae, 1240. — Magistra et sororibus domus hospitalis de Solatio Sancta- Mariae, 1244 - Magistra et collegium Beginarum hospitalis de Solatio Sancta- Mariae juxta Filvorde, 1252 HALLMANN, 1. c. pp. 66 en volgende.

[136] … Cuusdam erdoti (?) vivi religiosi , qui l.ambertus le Regues, quia balbus erai .de S. Christophora dicebatur. a cujus cognomine mulieres et puellae quae caste vivere proponunl, béguines gallice cognominantur. quia ipse praemium castitatis verba et exempla praedicavit.
Gilles d' Orval, c. 52, dans CHAPEAUVILLE, tiesta pontificum Leodiensium, t. II, p. 126. — Een goede biografie de Lambert bevindt zich in 'les lectures relatives à l'histoire des sciences, etc., en Belgique'. par M. GOETHALS (t IV, p. 8)

jaren 1365, 1429 en 1451. Laten wij hierover enkele bijzonderheden geven. Hier volgt eerst de vertaling van de tekst van de twee eerste:[137]

"Aan allen die dit tegenwoordige geschrift zullen zien, maken de meesteres en heel het convent van de Troost van Onze-Lieve-Vrouw bij Vilvoorde de waarheid bekend. Door de inhoud van deze brieven laten wij aan allen weten dat ons begijnhof verplicht is aan de arme begijnen die in het begijnhof verblijven twee mud rogge te leveren, die eeuwigdurend op Kerstdag moeten worden verstrekt en afgeleverd. Degene aan wie de bijzondere zorg voor het tijdelijke beheer van het begijnhof is toevertrouwd, ziet erop toe dat degene die deze rogge verschuldigd is, haar ook levert; op die manier zal zij erover beschikken, volgens het advies van de priesters van de plaats en van de voornaamste meesteressen, zoals hun naar geweten het voordeligst lijkt voor de arme begijnen. Niettemin zal onze begijn Margareta, genaamd van Walmersele, gedurende haar leven het vruchtgebruik van deze rogge genieten; na haar dood zal dit graan, zoals gezegd, worden aangewend ten behoeve van de arme begijnen, en voortaan zal geen enkele man aanspraak kunnen maken op een deel van deze rente. Tot getuigenis en bevestiging hiervan hebben wij deze brieven laten voorzien van het zegel van het begijnhof. Gegeven in het jaar des Heren 1065, in de maand december."

"Aan allen die deze tegenwoordige brieven zullen zien, groeten Willem Wynen en Jan Conam, schepenen van Vilvoorde, en maken zij de waarheid bekend. Wij laten weten dat jonkvrouw Isabella, begijn, dochter van Lieven, namens de tafel van de Heilige Geest van het begijnhof, aan Laurens de Brug, voor een termijn van dertig jaar onmiddellijk volgend op de datum van deze brieven, ongeveer één bunder goede akkergrond, gelegen bij de Cayebrugge, op de plaats Loeshove genaamd, in huur heeft gegeven voor de som van vijftien penningen gangbare munt, jaarlijks met Kerstmis te betalen. Tot getuigenis hiervan hebben wij deze brieven gegeven, bezegeld met onze zegels. Gegeven in het jaar des Heren 1129, op de zondag waarop men *Cantate* zingt."

Van de derde akte kent men slechts een samenvatting: zij betrof de verhuur door de meesteressen en de provisoren van het begijnhof, aan een zekere Jan Vandersmissen, van een stuk grond gelegen te Zemst.

Alle redenen opsommen die de aan deze drie stukken gegeven data verdacht maken, zou een vervelende taak zijn. Laten wij echter zeggen dat de stijl waarin zij zijn opgesteld, die is waarvan de griffiers zich in de veertiende en vijftiende eeuw bedienden; dat het schrift van het oudste stuk, het enige waarvan men een facsimile[138] bezit, volstrekt verschilt van de lettervormen die men in de elfde eeuw gebruikte; dat de wijze van dateren, met vermelding van de maand en zelfs van de dag, op zichzelf al een voldoende reden tot verdenking is; dat de woorden *de consilio presbyterorum loci* het bestaan in het convent zouden aanduiden van een aanzienlijke geestelijkheid, wat onverenigbaar is met de kerkgeschiedenis in het algemeen en nog meer met de authentieke gegevens uit de archieven van het begijnhof zelf. En wat te zeggen van de vermelding van familienamen als de Walmersele, Wynen, Conam[139] en Vandersmissen; van die akte die in 1129 voor twee schepenen zou zijn verleden en door hen bezegeld; van de vermelding van een tafel van de Heilige Geest in 1065, terwijl instellingen van die aard zeer zeker pas omstreeks het jaar 1200 begonnen; van de uitdrukking *locare*, gebruikt in 1151, toen men alleen de formule *ad firmam dare* kende? Merkwaardig genoeg toont de derde akte ons het begijnhof in de twaalfde eeuw bestuurd door een pastoor, meesteressen en provisoren, terwijl uit betrouwbare documenten blijkt dat de pastorie van het begijnhof pas omstreeks 1265 dateert, dat het convent aanvankelijk slechts één meesteres had en niet meerdere, en dat pas zeer laat provisoren, dat wil zeggen lekenbestuurders, werden aangesteld om samen met de pastoor en de meesteressen de goederen van het convent te beheren.

Wanneer wij de authentieke geschiedenis raadplegen, toont zij ons de eerste begijnen van Brabant die zich omstreeks het jaar 1207 te Hemiksem verzamelden, op de plaats waar later de abdij van Sint-Bernardus zou verrijzen. Hun stichting ondervond veel moeilijkheden, en de steden lijken hun verboden te hebben binnen hun muren te wonen, aangezien alle begijnhoven vroeger in de voorsteden[140] lagen. In 1294 werd dat van Vilvoorde nog omschreven als een nieuwe instelling (*novella plantatio*), en inderdaad lijkt het naar alle waarschijnlijkheid niet verder terug te gaan dan omstreeks het jaar 1229. Een akte uit dat jaar bevestigt dit, evenals een aantekening in een *stockboeck* of register van de goederen van het convent, daterend uit 1427[141], en een traditie die lange tijd

---

[137] De heer Goethals — wiens enorme kennis buiten kijf staat —, onze geleerde academici de heren Bock en Marchal, de heren Bethmann en Pertz (die onvermoeibare medewerkers aan de *Monumenta Germanica*, een wetenschappelijke onderneming die zou uitgroeien tot een van de hoogtepunten van de negentiende eeuw) en de leden van de École des Chartes in Parijs zijn het hierover eens. De heer Terwecoren raadpleegde ook andere geleerden, maar vond er geen die zich uitspraken voor de authenticiteit van de oorkonden. Zie I. c. p. 66.

[138] Gepubliceerd door DE SMET, Acta sanctiorum Belgii, t. V. p 99 et gereproduceerd door de heren HALLMANN en TERWECOREN

[139] De schepen Jean Conam van 1127 is waarschijnlijk de schepen Jedan Coman van twee aktes van het jaar 1413. HALLMANN p. 87

[140] Circa annum domini 1207, mulieres in his partibus incipibant mundum relinquere et vocabantur Reghiae, quae in inultas multas habuerunt difficultates. Vetus chron. Grimberg. apud COENS et apud GRAMAYE (Hiitoria urbit et prov. Mechlin., 1. III) — PHALESIUS, et MENCO, Abt van Werum, geciteerd door M. GOETHALS, I. c.

[141] De gemeynte moet betalen den parochiaen van Poetye X s. Lovensch.alsoe een brief inhout. in de welken verklaert ex hoe de prochiaen van Potie vorscreve heeft den chyns op't hof voor aile syn recht dat hy hadde in t beghynhof als dat yerste begonste in 't jaer MCC ende XXXIX. HALLMANN, p. 74.

zonder tegenspraak werd aanvaard. Als men enkele kerkelijke auteurs mag geloven, was het Sophie, dochter van de heilige Elisabeth van Hongarije en echtgenote van hertog Hendrik II van Brabant, die het convent van Ten Troost stichtte, in 1228 volgens Wichmans[142]; deze prinses zou op die plaats zeven oude vrouwen hebben gevestigd, die de bisschop van Damiate, Godfried, op 10 november 1240 door begijnen zou hebben vervangen. Sophie, voegen de legenden eraan toe, moest haar echtgenoot gaan vervoegen, die de stad Keulen belegerde, en gaf hun daarom een wonderbaarlijk beeld dat zij van haar moeder had ontvangen, om hen over haar afwezigheid te troosten; vandaar de naam Ten Troost. Dat de hertogin het convent met weldaden overlaadde en het met muren omgaf, zoals een processtuk uit het einde van de zestiende eeuw zegt, is zeer waarschijnlijk; maar zij kan het niet in 1228 hebben gesticht, aangezien zij pas in 1225 geboren werd en op zijn vroegst pas in 1230 naar Brabant kwam; bovendien was de naam Ten Troost, of liever *Solatium Beatae Mariae*, reeds in 1239 bekend.

In die tijd waren er te Steenvoort vele begijnen die in kleine huisjes woonden; hun aantal was zo groot en hun woningen stonden zo dicht bij elkaar, dat zieken en zwakken er hinder van ondervonden. Toen liefdadige personen het plan opvatten het begijnhof met een hospitaal te begiftigen, verleende Guy, bisschop van Cambrai, hun daarvoor toestemming bij een oorkonde van oktober 1239, “om,” zo zei hij, “het begin van de stichting bij Vilvoorde[143] te bevorderen en op stevige grondslagen te vestigen wat nog, als het ware, wankel stond.”

De kerkelijke hoogwaardigheidsbeklederś haastten zich de jonge vereniging met gunsten te overladen. De legaat Jacobus, bisschop van Preneste, en paus Innocentius IV namen haar onder hun bescherming: de eerste op 25 januari 1240, de tweede op 10 februari 1244. De legaat Hugo verleende aflaten aan wie haar een gift zouden schenken (1 juni 1252), en paus Urbanus verklaarde haar vrijgesteld van elke belasting, subsidie of andere heffing op leken (15 mei 1262). De begijnen kregen spoedig een afgesloten verblijf; inderdaad worden zij reeds in 1240 als ingeslotenen (*inclusae*) aangeduid. Zij haastten zich ook een luisterrijke kerk te laten bouwen (*de novo opere sumptuoso*); omdat zij niet over voldoende middelen beschikten om dit werk te voltooien, verleende de legaat van de Heilige Stoel dertig dagen aflaat aan wie het zouden bevorderen (9 oktober 1251). Hendrik van Gelre, bisschop van Luik, die zich op 6 december 1263 in Vilvoorde bevond, schonk twintig dagen aflaat aan de personen die zouden helpen bij de voltooiing van de kerk, waaraan hij de bescheidener titel van kapel gaf. Nog eens veertig dagen aflaat werden door veertien prelaten, samengekomen te Avignon, verleend aan wie er zouden komen bidden (11 februari 1353-1354).

Hoewel het begijnhof onder Vilvoorde lag, viel het binnen de grenzen van de parochie Peutie. Later kreeg het een eigen pastoor of bedienaar, waarvan de eerste vermelding uit het jaar 1265 dateert. In 1292 begiftigde Elisabeth van Grimbergen, genaamd de Nova Curia (of Vanden Nieuwenhove), er het beneficie van de zielenmis met vier bunders grond, en omstreeks 1441 stichtte men aan het Sint-Antoniusaltaar een kapelanie van de Maagd. Krachtens een bul van paus Honorius IV uit 1286 en een diploma van bisschop Willem van 11 november 1297 behoorde de hoogste leiding van het convent toe aan de abt van Sint-Bernardus; volgens enkele handgeschreven aantekeningen bij een oud memoriaal gebruikte deze prelaat zijn bevoegdheden op een onbetamelijke en overdreven wijze. Zij werden niettemin bevestigd door een vonnis van de Raad van Brabant tegen Antoine Sancius, deken van het kapittel van Sint-Rombaud (5 februari 1443-1444). Soms benoemden de soevereine hertogen echter rechtstreeks een bestuurder; zo riep Filips de Goede Laurent Violet op 21 januari 1444-1445[144] tot deze functie. De kerk, de pastorie, de kapelanie, het ambt van koster, de zangeressen of leerlingen, de ziekenzaal en de tafel van de Heilige Geest — dat wil zeggen de arme begijnen — hadden elk hun eigen dotatie.

Toen het instituut van de begijnen door paus Clemens V in 1311 werd veroordeeld en afgeschaft, deelden de begijnen van Vilvoorde in deze veroordeling; maar zij bleven het habijt van hun orde dragen en hun statuten naleven, wat hen de banvloek van de excommunicatie opleverde. Enkele jaren later hernieuwde Johannes XXII het vonnis van zijn voorganger, maar verklaarde tegelijk dat het niet gold voor gemeenschappen waarvan de levenswijze niets laakbaars bood (13 augustus 1318). De begijnen van Vilvoorde behoorden tot deze categorie; zij vroegen vergiffenis voor de fout die zij hadden begaan door paus Clemens ongehoorzaam te zijn, en na deze stap werden zij door de deken van het christendom van Brussel vrijgesproken[145].

---

[142] GAZET, Histoire ecclesiastique du Pays-Bas. - GRAMMAYE. Bruxella. — JUSTE-LIPSE, Diva Virgo Hallensis, c. 3. — WICHMANS. p 919. — SANDERUS, Chorographia savra Brabantiae. t. II, p. 396. — COMPAIGNON. — Het lijkt erop dat de vervalste documenten over Vilvoorde al in 1606 bekend waren, aangezien Gramaye – die in die tijd schreef – het begijnhof van de stad beschouwde als het oudste van het land en er een bestaan van meer dan vijf eeuwen aan toeschreef. Wat Wichmans betreft: omdat hij er niet in slaagde het verhaal over de stichting door Sophia te rijmen met het bestaan van deze documenten, verklaart hij op naïeve wijze dat hij het aan anderen overlaat om deze tegenstrijdigheden op te helderen.

[143] I l igitur cujusdam principii diluculum incepti apud Solatium Beatae Mariae; prope Vilfordis crescere faciat. HALLMANN, p. 64.

[144] Hieruit komt ongetwijfeld de volkomen onjuiste opvatting voort dat het begijnhof Ten-Troost deel uitmaakte van het domein van de hertogen van Brabant.

[145] Zie de aan de deken verleende aanstelling van 2 november 1319.

In de vijftiende eeuw was de tucht in de meeste vrouwenkloosters in België merkbaar verslapt. De legaat Nicolaas van Cusa, die ons land doorkruiste om haar te herstellen, had gewild dat de begijnen van Vilvoorde de regel van Sint-Augustinus zouden aannemen; de brief die hij daartoe op 1 februari 1452-1453 aan pastoor Arnoud Soeneck richtte, had, naar het schijnt, geen enkel resultaat. De zusters van de gemeenschap toonden weinig eerbied voor hun geestelijke vader; de poort van het convent stond op ongepaste uren open; binnen de omheining liet men dansen, scherts en zotternij toe; onder het dak van de kerk speelde men bal, kegelspel, stokspel en het ganzenspel. In 1481 verbood bisschop Hendrik van Bergen deze vermaken. Bovendien beval hij de pastoor de begijnen aan hun plichten van gehoorzaamheid te herinneren, en hij wilde dat de pastoor en de meesteressen zich zouden richten naar de statuten van het begijnhof van Mechelen voor alles wat het geestelijke en het tijdelijke betrof (26 juni 1486)[146].

Deze verslapping van de oorspronkelijke ijver van de dochters van Lambert le Bègue was ongetwijfeld de voornaamste oorzaak die Karel de Stoute ertoe bracht hen van een deel van hun goederen te beroven ten voordele van een buitenlandse congregatie. Het Val-des-Trois-Maries, of klooster van Malbeeck bij Luik, was tijdens de plundering van die stad in het jaar 1468 geplunderd en verbrand. De karmelietessen die er woonden en die naar Maastricht waren gevlucht, verkregen van hertog Karel het begijnhof van Peutie, zijn kapel onder de aanroeping van Onze-Lieve-Vrouw van Troost, en al zijn afhankelijkheden, dankzij de steun van de legaat Onofrius en van pater Jan Soreth, generaal-overste van de orde van de Karmel.

De begijnen zouden, vrij van elke last, goederen behouden waarvan de jaarlijkse opbrengst 110 zakken rogge, 2 zakken tarwe en 80 florijnen bedroeg; men liet hun ook de dotatie die de tafel van de Heilige Geest werd genoemd. Anderzijds wees men aan de karmelietessen de goederen van de ziekenzaal, de rente, de bakkerij en de kerk toe, maar onder de voorwaarde dat zij voortdurend zeven oude en arme begijnen zouden onderhouden, de begijnen zouden toestaan hun brood in hun oven te bakken tegen een bescheiden vergoeding, en hun in de kerk de vrije beschikking over een altaar zouden laten (20 januari 1468-1469).

De karmelietessen kregen de bevoegdheid om een klooster op te richten in een deel van de omheining; dit gebeurde twee jaar later. Maar zij waren niet tevreden met deze onvolledige concessie: zij verkregen van de hertog andere open brieven, waarbij hun het hele begijnhof werd afgestaan. Zij traden er binnen op 6 februari 1469-1470 en werden er op de 11de van dezelfde maand plechtig geïnstalleerd door Godfried, bisschop van Dania.

De twee akten van hertog Karel veroorzaakten lange geschillen. De karmelietessen, die zich te bekrompen bevonden in een verblijf waar men hen slechts als indringsters ontving, splitsten zich op. Er bleven er slechts zeven in Ten Troost over. Op 30 april 1472 verkregen zij van het hof van Rome een bul die het rectoraat van het begijnhof ophief en de inkomsten ervan met de hunne verenigde. Maar de dood van de hertog was voor hen het begin van langdurige rampspoed.

Als men een akte uit 1481 mag geloven, waarin de vroegere gebeurtenissen overigens duidelijk verkeerd worden voorgesteld, riepen enkele begijnen, die zich tegen de opheffing van hun gemeenschap verzetten, de hulp in van de inwoners van Vilvoorde, van hun vrienden, verwanten en familieleden, en overlaadden zij de karmelietessen met beledigingen. Onder de deur van hun klooster werd een brief gestoken waarin men hen met brandstichting bedreigde als zij niet tot een vergelijk met de begijnen kwamen.

Hoe waar deze beweringen ook waren, beide gemeenschappen wendden zich tot bisschop Jan van Bourgondië, die commissarissen opdroeg de kwestie te laten onderzoeken. Deze gelastten, in aanwezigheid van de griffier Hanneron, de benoeming van scheidsrechters; hun beslissing werd op 6 juli 1477[147] door de bisschop goedgekeurd.

De karmelietessen werden vrijgesteld van de verplichting om het brood van de begijnen te bakken en zeven arme zieke begijnen te onderhouden. Daartegenover werden zij verplicht de begijnen, naast hun pastoor, van een kapelaan te voorzien en hun jaarlijks, voor de bouw van een nieuwe ziekenzaal, de som van drie pond groten Brabants te geven.

Het onafhankelijke bestaan van het begijnhof werd uitdrukkelijk bevestigd, en de grenzen van de aan beide gemeenschappen toegewezen gronden werden licht gewijzigd. De begijnen moesten onder meer het noordelijke deel van het oude begijnhof bezitten, vanaf het huis van de biechtvaders of priesters, dat bij het pad naar Leuven lag, tot aan de kerk; het aandeel van de karmelietessen grensde aan de Woluwe.

Deze overeenkomst stelde de religieuzen allerminst tevreden, want zij eisten het hele begijnhof op. Zij beweerden dat hun biechtvader zonder hun toestemming had gehandeld. Volgens een onderzoek dat toen werd ingesteld, rukten kwaadwillige personen — blijkbaar de karmelietessen of hun aanhangers — het diploma van de bisschop uit de handen van de genoemde biechtvader, wat deze geestelijke zeer bedroefde.

---

[146] M. TERWECOREN. l. c. p. 153

[147] En niet in 1470 zoals staat aangegeven in de Opera dipl. T.c. p. 626. Zie HALLMANN p.96

De karmelietessen gingen in beroep bij de Raad van Brabant, maar zonder succes; een vonnis van dit hof bekrachtigde de overeenkomst van het jaar 1477 op 9 oktober 1480. In overleg met de overste van hun orde wendden zij zich vervolgens tot het hof van Rome, dat de uitvoering van de schenking van hertog Karel — het tweede diploma van deze vorst — toevertrouwde aan de bisschop van Kamerijk, Hendrik van Bergen, op 5 mei 1481.
Deze prelaat beval op 2 augustus daarop de uitvoering van de wil van de paus, maar de Raad van Brabant verbood die uitvoering; bovendien verbood hij de religieuzen elke verdere procedure voort te zetten op 6 november 1487. In datzelfde jaar beval koning Maximiliaan echter aan de kanselier van de hertog van Brabant om, tot nader besluit, de uitvoering van het tegen de religieuzen gewezen vonnis op te schorten.
Toch bleven zij beroofd van het grootste deel van de goederen van het begijnhof. Dat blijkt uit twee belangrijke akten. In de eerste, waaraan kennelijk geen gevolg werd gegeven, deden de begijnen, die nog slechts met negen waren, afstand van al hun goederen en verklaarden zij dat zij niemand meer in hun gemeenschap zouden opnemen op 2 september 1552.
Toen men de tweede akte opstelde, was Ten Troost afgebrand; zowel de karmelietessen als de begijnen hadden hun toevlucht gezocht binnen Vilvoorde, waar zij opnieuw met elkaar twistten. De geestelijke leiding van de begijnen werd toen ontnomen aan de biechtvader van de karmelietessen en toevertrouwd aan de pastoor van de parochiekerk. Aan de religieuzen werd het bezit bevestigd van de goederen van de pastorie, de kerk, de kapelanie en de ziekenzaal van het oude begijnhof op 17 december 1597[148].
Sinds die tijd bood de geschiedenis van deze laatste instelling geen bijzonderheden meer. Zij werd in 1706 opgeheven. De laatste begijn, juffrouw Gotemans, stierf in 1840, en enige tijd later stelde de administratieve commissie van de godshuizen het begijnhof te koop. De stad kocht er een deel van om de gemeenteschool uit te breiden; de rest vormt een mooi vierkant gebouwencomplex rond een grote binnenplaats.
Daar wordt de zondagsschool gehouden en komt de Sint-Vincentius a Paulovereniging bijeen. Het gedeelte van de gebouwen dat aan de kant van de parochiekerk uitkijkt, wordt verlicht door vensters in renaissancestijl; men leest er de datum 1622.

[148] Wij menen de wendingen van dit grote debat – dat 129 jaar duurde (1468 tot 1597) en waarvan de bestudering niet eenvoudig is – onpartijdig te hebben weergegeven. Sinds de tijd van Compaignon is het steeds op een voor de Karmelieten gunstige wijze gepresenteerd.

DE KARMELIETESSEN VAN TEN-TROOST.

Aan de karmelietessen is de uitbreiding te danken van de verering die men te Vilvoorde betoont aan het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Troost. Op hun verzoek richtte bisschop Robert de Croÿ de broederschap met die naam op (31 augustus 1528), die later door aartsbisschop Vanhove werd verbonden met die van het scapulier en die nog altijd een groot aantal leden telt. De plechtige processie van deze broederschap wordt gevierd op de derde zondag na Pasen; zij vond voor het eerst plaats in 1575. Tot 1622 begeleidden de religieuzen haar met een kaars in de hand; toen ontstond het gebruik om kleine kinderen de emblemen van de mysteries uit het leven van de Maagd of de taferelen van mirakels verkregen door haar voorspraak te laten dragen. De gemeenschap telde onder haar voornaamste weldoeners verschillende leden van de families de Withem en Boisot. Ridder Hendrik de Withem, gezegd van Beersel, schonk 1.200 florijnen aan zijn nicht Marie, zesde priorin van de karmelietessen van Ten-Troost, die in 1534 overleed, om de kapel te herbouwen; deze werd voltooid door de zorgen van de zevende priorin, Anne Boisot. Philippine Boisot, verwante van deze laatste en weduwe van Nicolaas Van Arcle, raadsheer bij de Rekenkamer van Brabant, schonk het klooster een woning, waarvan zij het eigendom aan hen overdroeg op 2 januari 1570-1571.

Spoedig braken rampzalige tijden aan. Op 12 augustus 1578 staken de soldaten van het garnizoen van Vilvoorde het klooster in brand, omdat het bestaan ervan een aanval op de stad had kunnen vergemakkelijken. De religieuzen hadden zich teruggetrokken in het kasteel van Berlaer, waar zij achttien maanden verbleven en waar Anne Boisot en een van haar gezellinnen stierven van verdriet en ontbering. Uit vrees voor nieuwe aanvallen van de calvinisten, wier invloed voortdurend toenam, vluchtten de religieuzen naar Mechelen, naar ridder Karel Boisot en zijn vrouw Anne Van Royen; een van hen, zuster Catharina Vayders, verliet Vilvoorde vermomd als boerin en met op haar hoofd een bussel stro waarin het miraculeuze beeld verborgen was (17 juli 1579). De karmelietessen bleven niet lang rustig in hun nieuwe verblijf; Mechelen, dat zich aan de Spaanse heerschappij had onderworpen, werd in 1580 ingenomen en geplunderd door de garnizoenen van Brussel en Vilvoorde; als men de legenden mag geloven, deden de overwinnaars, plots door berouw getroffen, onze religieuzen echter geen kwaad.

Toen de stad Vilvoorde opnieuw het koninklijk gezag had erkend, verkreeg aartsbisschop Hauchin van de magistraat, ten behoeve van de karmelietessen, de afstand van een hospitaal waar pelgrims en arme reizigers werden opgenomen: het Sint-Nicolaashospitaal, dat gelegen was in de straat die men de Molenstraat noemde. Van hun kant zagen de religieuzen af van elke aanspraak op de som van 825 florijnen die de stad had ontvangen uit de verkoop van de resten van het klooster. De magistraten namen op zich om met de overblijvende goederen de stichting van het hospitaal te onderhouden en zes carolusflorijnen te geven voor de mis van de kapelaan, zolang de kerk door een wereldlijk priester zou worden bediend. Zij stelden de religieuzen vrij van accijnzen op bier en wijn (12 augustus 1586). Op 21 oktober daaropvolgend stond de Spaanse regering aan de karmelietessen, om hen te helpen een nieuwe kapel te bouwen, een braakliggend terrein af dat had toebehoord aan een zekere Jan Van Latnen en dat bij diens veroordeling was verbeurdverklaard. Hoewel de karmelietessen beweerden meermaals hun redding te danken te hebben gehad aan de voorspraak van het miraculeuze beeld, toonden zij vaak weinig vertrouwen in zijn bescherming: bij elke schijn van gevaar, bij elke nadering van vijandelijke troepen, haastten zij zich te vluchten. Zo zochten zij hun toevlucht in 1622, 1667 en 1704 in Brussel; in 1631 in Antwerpen; en in 1691 in Mechelen.

Omdat hun nieuwe kapel zeer klein was, vroegen zij in 1611 toestemming om het koor ervan te vergroten; het werd het volgende jaar herbouwd en de naburige straat werd omgelegd. Wat de kerk zelf betreft, was het pater Ari, generaal en apostolisch visitator van de orde, die op 19 maart 1665 de eerste steen legde. De voltooiing ervan dateert uit 1670 en haar wijding door de aartsbisschop van Mechelen uit 1674. Zij bestaat nog altijd, met haar toren en koepel, zoals zij toen werd gebouwd. De gemeenschap zond kolonies uit: in 1665 naar Leuven en in 1672 naar Boxmeer, in Staats-Brabant. Op 5 november 1796 werd zij uit haar verblijf verdreven; een deel ervan werd omgevormd tot gendarmeriekazerne en later tot kazerne. Het andere deel, samen met de kerk, werd op 9 messidor jaar VII (27 juni 1799) verkocht aan Henri-Joseph Vandenplas en Nicolas Bassiotty, waarbij deze laatste optrad als mandataris van de gemeenschap van karmelietessen, aan wie de weduwe en erfgenamen van Vandenplas vervolgens hun rechten overdroegen. Na de komst van Bonaparte aan het consulaat keerden de religieuzen terug naar hun klooster (8 november 1801) en werd de kerk opnieuw voor het publiek geopend (28 december 1803). In 1831 nam de gemeenschap opnieuw het habijt van de orde en de strikte naleving van de statuten aan. Zij bestaat uit 23 religieuzen en leidt een school.[149]

[149] Zie M. TERWECOREN l. c.

ANDERE KLOOSTERS VAN VILVOORDE.

De dominicanen van Brussel verzochten herhaaldelijk en met grote aandrang om toestemming om in Vilvoorde een klein klooster of vicariaat en een Latijns college op te richten, waar men de jongeren van de stad en de omgeving tot en met de vijfde klas zou onderrichten. Voor deze instelling vroegen zij aan de stad een jaarlijkse subsidie van 200 Rijnse florijnen, die de burgemeester, schepenen, raad en ontvangers toestonden met instemming van de dekens van de ambachten; maar de commissarissen voor de wetsvernieuwing of de magistraat weigerden, bij het nazien van de gemeenterekeningen, deze beslissing te bekrachtigen zolang de koning haar niet had goedgekeurd. Een decreet van 4 september 1602 maakte een einde aan dit geschil. De broeders Pieter Malphaeus, die naam maakte met zijn geschriften, en Philippe-René de Busleyden, uit de familie van de burggraven van Grimbergen, stichtten dit klooster met behulp van giften die zij van hun verwanten ontvingen. De eerste steen werd gelegd in 1613. In 1686 werd het een priorij en rond die tijd werd het op grotere schaal herbouwd. Het lag in de Grote Molenstraat.
Religieuzen van Sion of Bethanië, van de orde van Sint-Augustinus, vestigden zich in de vijftiende eeuw te Vught en vervolgens, na de godsdiensttroebelen, te 's-Hertogenbosch. Toen die stad door de Hollanders werd veroverd, zwierven zij enige tijd van toevluchtsoord naar toevluchtsoord. Twee zusters en de rector verbleven in Brussel, terwijl de rest van de gemeenschap een huis betrok dat zij in Vilvoorde hadden gehuurd (1 februari 1625). Zeven jaar later vestigden zij zich in Antwerpen, maar zij konden geen toestemming krijgen om zich in die stad te installeren; daarom besloten zij zich na vijf of zes jaar opnieuw in Vilvoorde te vestigen, waar de magistraat en de vorst hun reeds in 1629 hadden toegestaan hun klooster over te brengen. In 1673 begonnen zij in deze stad met de bouw van een prachtige kerk, waaraan men veertig jaar later opnieuw begon te werken en die in 1719[150] werd voltooid. In 1670 klaagden de religieuzen over de magistraat, die hun had bevolen soldaten te huisvesten, maar de Raad van Brabant wees hun klachten af (26 maart). Hun klooster werd het buitenverblijf van de familie d'Aubremé, dat ten westen aan het station van Vilvoorde grenst; de laatste religieuzen stierven in het begijnhof, waar zij hun toevlucht hadden gezocht.
In 1619 stichtten de ongeschoeide karmelietessen of theresianen van Leuven in Vilvoorde een klooster, met toestemming van de aartsbisschop en van de magistraat, in een hoeve aan de Brusselse straat, die zij op 19 maart van dat jaar kochten van de erfgenamen Dellafaille. Toch voerden zij hun plan niet onmiddellijk uit. De Raad van Brabant stond er weinig gunstig tegenover, "omdat," zo zei hij, "de aanspraak van de religieuzen strijdig is met het bevel van Zijne Majesteit en met zijn plakkaten, ontvangen en gepubliceerd in dit land van Brabant, en omdat bovendien de veelheid aan kloosters geenszins wenselijk is" (28 juli 1619). Omdat de stad Vilvoorde en het aartsbisdom (18 september en 29 december 1619) een tegenovergesteld advies hadden gegeven, kochten de karmelietessen voor 10.000 florijnen een huis genaamd *het Blauwmolhuys*, dat zich uitstrekte tot aan de Woluwe, in de richting van de hoeve van de erfgenamen Dellafaille, en tot aan het steegje van de Bocht (*Krommen elleboge straetken*). Een koninklijk octrooi dat hun vestiging goedkeurde, werd hun op 15 september 1662[151] verleend. In 1657 schonk Isabelle-Marguerite de Mérode, weduwe van Balthasar-Philippe Vilain de Gand, prins van Masmines en graaf van Isenghien, voor dit doel aan het moederhuis van Leuven een som van 50.100 florijnen. In 1666 was de stad Vilvoorde, door de buitensporige lasten die zij moest dragen en door de ondergang van haar nijverheid, volledig met schulden overladen en besloot zij 1.000 florijnen te lenen. Om die som te verkrijgen, en nadat de dekens van de ambachten waren gehoord, verleenden de burgemeester, schepenen, raadsleden en ontvangers aan de karmelietessen, tegen betaling van 800 florijnen, vrijstelling van accijnzen op wijn en bier en van alle andere gemeentelijke lasten voor een termijn van dertig jaar, op voorwaarde dat, indien na afloop van die termijn de 800 florijnen niet waren terugbetaald, de religieuzen deze vrijstellingen zouden blijven genieten (4 september 1666). De overige 200 florijnen werden door de karmelietessen tegen rente aan de stad geleend en op 27 juli 1691 terugbetaald. Keizer Jozef II hief deze religieuze gemeenschap in 1786 op; op 19 januari van het volgende jaar werd de kloosteromheining in vier loten verkocht en werden de gebouwen afgebroken. De karmelietessen waren reeds op 10 juni 1787 naar Frankrijk vertrokken, waar een prinses van koninklijken bloede, Madame Louise, dochter van Lodewijk XV, een huis van dezelfde orde bestuurde. Vier ongeschoeide karmelieten dienden als biechtvaders van de karmelietessen; zij woonden in een huis waarvan de magistraat van Brussel op 16 juni 1753 de amortisatie toestond, op voorwaarde dat deze kleine gemeenschap alle lasten zou blijven dragen die op de overige inwoners rustten. Het grootste deel van de oostzijde van de Theresianenstraat behoorde tot het klooster: de religieuzen woonden ten noorden van de Woluwe; de paters ten zuiden, in de lokalen die tegenwoordig worden bezet door de heer Michoux, pensionmeester.

---

[150] LE ROY I.c. VAN GESTEL
[151] Register van de keuren van de Rekenkamer nr. XVII f° 149 – Privaat archief van (conseil?)

Krachtens een octrooi dat op 2 oktober 1663 in Madrid werd verleend, kocht kardinaal Philippe-Thomas Howard, zoon van de graaf van Arundel en religieus van de orde van Sint-Dominicus, van Ignace-Albert Heyens, heer van Schalienberg, een huis gelegen aan de Meer, om er Engelse dominicanessen te vestigen, die sinds 1660 al in Vilvoorde verbleven. Het stadsbestuur had met de oprichting van deze instelling ingestemd, wat de regering eveneens deed bij decreet van 18 juni 1664. De nieuwe congregatie bleef echter niet lang in Vilvoorde; uit vrees daar niet beschut te zijn tegen de verschrikkingen van de oorlog, vestigde zij zich in 1669 in Brussel, in de vroegere woning van de beruchte provoost Spellekens, aan het bovenste uiteinde van de Speldenstraat.
Een ridder met de naam Fulcold stichtte in 1134 de abdij van Berne, nabij Heusden, op de grens van Brabant en Holland; de eerste abt, Everard, bracht er Gerard heen, die prior werd, Onulf en andere geleerde priesters, afkomstig uit Brussel[152]. Vijf eeuwen later keerde deze gemeenschap terug naar de plaatsen waar zij als het ware haar oorsprong had genomen. Na de godsdienstoorlogen hadden de norbertijnen van Berne hun kloosterwoning hersteld; maar toen het Twaalfjarig Bestand afliep, werd deze opnieuw verwoest en zagen de religieuzen zich genoodzaakt hun toevlucht te zoeken in ’s-Hertogenbosch, waar de Spaanse regering hun toestond zich te vestigen (9 juli 1626). Toen die stad in handen van de vijanden viel, werden de goederen van de gemeenschap verbeurdverklaard en moest zij leven van enkele geringe inkomsten. Na lange tegenslagen vluchtte abt Leonard Bosch naar Vilvoorde, waar hij in 1668 overleed. De vijfde van zijn opvolgers, Leonard Maes, herstelde de abdij; op zijn verzoek nodigde het kapittel van de orde de oversten van de andere kloosters uit hem hulp te verlenen. Alle abten van Berne, van Hendrik Vandoele, overleden in 1692, tot Adriaan de Witte, die in 1795 stierf, werden in de abdij van Grimbergen[153] begraven. Het klooster van Berne bevond zich in de Theresianenstraat, op de plaats die tegenwoordig wordt ingenomen door het pensionaat van de heer Plasschoen. De abt en één of twee religieuzen verbleven alleen in Vilvoorde; hun medebroeders bedienden parochies in de meierij van ’s-Hertogenbosch. Deze gemeenschap bestaat nog altijd.

[152] HUGO Annales Praemonstrat. T. I. p. CCCXXX
[153] Idem. I.c. CCCXXXV – M. TERWECOREN, I. c. p. XI. GOYERS Van Gestel met aantekeningen

GODSHUIZEN EN HOSPITALEN.

Instellingen van liefdadigheid zijn talrijk en rijk begiftigd in bijna alle steden van België. In Vilvoorde had de magistraat het toezicht over de liefdadigheidsinstellingen en koos hij de klerk of ontvanger ervan; zo werd op 17 januari 1610 Laurens Nys door de meier, de schepenen en de raad benoemd tot ontvanger van de parochiekerk, van de tafel van de Heilige Geest, van het begijnhof van Steenvoort, van de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw en van de arme kleine broeders en zusters Ten-Ghoir. Deze beambte zag toe op de uitvoering van de maatregelen die door de magistraten of door de provisoren van de tafel der armen waren vastgesteld; hij mocht geen gronden of weiden verpachten zonder medewerking van deze laatsten. De bewaring van het graan dat door de pachters werd geleverd, was hem toevertrouwd, en hij gaf het aan de molenaar over in aanwezigheid van de bakker van het bestuur. Hij bewoonde het huis van de Heilige Geest, waar zich een kapel bevond, en genoot bovendien een jaarwedde van 54 carolusflorijnen per jaar, plus, voor papier, 4 florijnen voor het opmaken van zijn rekeningen en 2 zakken rogge voor het beheer van ontvangsten in graan (akte van 1 september 1568). De inkomsten van de tafel bedroegen in 1785 1.912 florijnen en in 1848 2.992 florijnen.
Onder de lasten die de tafel der armen droeg, vinden wij onder meer een jaarlijkse toelage van 2 carolusflorijnen van 5 schellingen, die de stad op 22 oktober 1560 toekende aan Jacquemine Vandervoirt, beëdigde vroedvrouw, voor haar zoon, boven op haar gewone loon en emolumenten.
Men bewaart nog slechts een vage herinnering aan de plaats waar de godshuizen van de zeven arme kleine broeders aan de Heer en van de zes kleine zusters Ten-Ghoore hebben gestaan. Dit laatste moet zich in de buurt van de oude Munt hebben bevonden, naar de Woluwe en de plaats Warmoeshroeck toe; in de vorige eeuw, zo verzekerde men mij, lag het nabij de Vlaamse poort. Tegenwoordig onderhoudt het weldadigheidsbureau een tiental arme gezinnen, die gehuisvest zijn in een huis in de Hellinckstraat, en vijf oude vrouwen, die een woning in het vroegere begijnhof bewonen. Het Sint-Nicolaashospitaal, waarvan de gebouwen in 1586 aan de karmelietessen van Ten-Troost werden afgestaan, stond open voor arme reizigers en pelgrims die door de stad trokken; zijn nieuwe plaats, aan het Meer tegenover de karmelietessen, werd bij octrooibrieven van 5 augustus 1723 geamortiseerd. Tegenwoordig is het de herberg met het uithangbord *Cortryk*, die in de volksmond *het Pelgrimshuis*, het huis der pelgrims, wordt genoemd.[154]
In het jaar 1248 deed de meester van de commanderij van de Joncs, bij Maastricht, van de Duitse Orde, afstand van de rechten die hij, men weet niet op welke titel, bezat op het armenhospitaal van Vilvoorde[155]; en in 1264 bepaalden broeder Marcel, afgevaardigde van de orde, en de overste van de religieuzen van het hospitaal, bij een akte verleden voor de schepenen van deze stad, de grenzen van de goederen van hun respectieve gemeenschappen. De tweede gemeenschap bestond uit hospitaalzusters, die van de pausen verschillende privileges ontvingen, zoals blijkt uit bullen van Innocentius IV in 1253, Alexander IV in 1257, Gregorius X in 1275, Clemens V in 1311, Johannes XXII in 1317 en Clemens VI in 1340. In 1346 hadden de verwoestingen van oorlog, pest en hongersnood, en de overbelasting door zieken, de middelen van de instelling zo uitgeput dat de religieuzen die hun door de plaag gestorven gezellinnen overleefden, een beroep moesten doen op aalmoezen om te kunnen bestaan. “De christelijke liefdadigheid,” zegt de heer Terwecoren, “stelde hen acht jaar later in staat het hospitaal in zijn oorspronkelijke staat te herstellen.”
In 1367 gebruikte de magistraat, bij de aanleg van nieuwe versterkingen, enkele terreinen die aan het hospitaal toebehoorden, tussen de Vlaamse poort en de sluis van de Spuymolen, en rond dezelfde tijd eiste hij dat de zusters accijnzen zouden betalen op wijn en bier, evenals op wol bij het scheren van de schapen van hun hoeve. Daaruit ontstonden twee ernstige geschillen, waarin de kanselier van Brabant, Goswin Venderryt, en de amman, heer Jan van Edingen, gezegd van Keslergat, uiteindelijk als scheidsrechters werden aangesteld. Zij velden hun vonnis op 18 februari 1413-1414 in de raadkamer van de hertog, en deze keurde het diezelfde dag goed. De binnenberm van de vestingwal tussen de Vlaamse poort en de sluis van de Spuymolen, evenals het steegje dat ernaartoe leidde en waarvan het hospitaal volgens de stad slechts bij gunst had genoten, werden aan het hospitaal gelaten, maar onder de voorwaarde dat het de toestand ervan niet mocht wijzigen en dat het aan de gemeente één gouden ridder zou betalen; de gemeente behield het recht deze plaats in oorlogstijd te gebruiken. De magistraten hadden het reservoir van de bron, Incoetborre genoemd, buiten de Vlaamse poort, dat water aan het hospitaal leverde, laten afbreken en gebruikt; zij werden veroordeeld om het hospitaal een schadevergoeding van 20 peters te betalen en de doorgang van de leidingen van die bron door de vestingwerken te dulden. Ten slotte werd ook de kwestie van de accijnzen in een voor de religieuzen gunstige zin opgelost.
Oorlogen, omwentelingen en nog meer de pestepidemieën van 1426, 1427, 1468, 1469, 1470, 1529, 1573, 1594 en 1575 brachten, doordat zij het hospitaal met zieken overlaadden, buitensporige uitgaven mee. In 1579 moesten

[154] Jan Vandenhoricke in de Munte van ’t Duytschen huse ghelegen neven der arme huys van den Goere 1441
[155] Opera dipl. T. IV p. 518

de zusters naar Keulen vluchten, waar zij tot 1596 bleven. Vier van hen stierven daar; de drie anderen vonden bij hun terugkeer de gebouwen verwoest en de goederen gedeeltelijk vervreemd. Toch namen zij moedig het werk weer op en slaagden zij erin het hospitaal zijn vroegere luister terug te geven. Maar vanaf die tijd tot 1660 moesten zij nog strijd leveren tegen de magistraat, die hun nu eens militaire inkwartiering wilde opleggen, dan weer hen wilde laten bijdragen in de accijnzen en andere gemeentelijke lasten. Op 14 juli 1641 verklaarde de gemeente dat de zusters alleen militaire inkwartiering zouden krijgen wanneer de andere inwoners daarmee overbelast waren, en dat geen enkele vrijstelling zou worden geduld. Pastoor Antoon Steenbackers wilde hen eveneens, maar zonder succes, verplichten oude mannen en vrouwen op te nemen (1736)[156]. In 1771 klaagden de magistraat en de armenmeesters bij de regering dat zij moesten instaan voor het onderhoud van een groot aantal zieken, omdat de religieuzen beweerden er slechts zes of zeven tegelijk te moeten opnemen; volgens de zusters namen zij er zoveel mogelijk op, soms negen, maar volgens de plaatselijke overheid had het hospitaal het dubbele en zelfs het drievoudige kunnen onderhouden. Na een lange briefwisseling hierover kreeg de magistraat toestemming om tegen de zusters een proces voor de Raad van Brabant aan te spannen (11 november 1774), en enkele jaren later verklaarden de zusters dat zij voortaan allen zouden opnemen die de magistraten hun zouden sturen.[157]
In die tijd waren er in het hospitaal veertien religieuzen en zeven dienstboden; hun onderhoud kostte jaarlijks 4.500 florijnen, terwijl dat van de zieken slechts een uitgave van 1.200 florijnen meebracht. Bovendien betaalde men 45 florijnen aan cijnzen en renten; 578 florijnen aan verschillende personen voor religieuze diensten; 460 florijnen voor het onderhoud van de gebouwen, die zeer oud waren; 180 florijnen voor de ornamenten van de kapel, enzovoort. In totaal bedroegen de jaarlijkse uitgaven 6.835 florijnen; de inkomsten, die tegenwoordig ongeveer 23.000 frank bedragen, beliepen 6.759 florijnen. In onze tijd zijn nieuwe geschillen ontstaan tussen de zusters en de administratieve commissie van het hospitaal, die uiteindelijk het volledig gezag heeft behouden[158]. Een keizerlijk decreet van 15 november 1810 en een koninklijk besluit van 12 juni 1824 keurden de statuten van de zusters goed. Het hospitaal bezit een mooie kapel, waar het licht aan de noordzijde binnenvalt door rondboogvensters. Binnenin werd de architectuur vernieuwd, en er is niets opmerkelijks te zien behalve een *Maagd die het Kind Jezus aan de heilige Antonius van Padua voorstelt*, een schilderij dat oude auteurs en de overlevering aan Van Dyck[159] toeschrijven, maar dat kenners slechts als een goede kopie beschouwen; volgens Mensaert zou men er tevergeefs 6.000 florijnen voor aan de religieuzen hebben geboden. De Fransen namen het in 1795 weg en gaven het in 1815 terug. Reeds in 1260 wordt de kapelaan van het hospitaal vermeld. Later stichtten verschillende personen er religieuze diensten. Op 2 mei 1686 schonk Barbe Asse Hers, weduwe van Jacques Uwens, heer van Berchem-Sint-Laurens, alle goederen waarover zij niet anders had beschikt aan het Sint-Janshospitaal te Brussel en aan het hospitaal van Vilvoorde, op voorwaarde dat deze laatste instelling jaarlijks haar jaargetijde en dat van haar man zou laten vieren en elke dag een mis van elf uur zou laten opdragen ten gerieve van voorbijgangers en reizigers. Een legaat van 20.000 florijnen, in 1715 gedaan door François-Antoine Blanche, heer van Roberen, op voorwaarde dat voor hem en zijn vrouw een zo plechtig mogelijk jaargetijde zou worden gevierd, gaf aanleiding tot een proces dat eindigde met een overeenkomst waarbij aan het hospitaal 12.000 florijnen werd toegekend. Een som van 1.000 florijnen werd op 12 februari 1727 nagelaten door Barbe Berckmans, dochter en devotiezuster te Leuven, om doodskisten voor de armen te laten maken en gelezen missen voor de rust van hun zielen te laten opdragen.
De gebouwen van het hospitaal zijn sinds het jaar 1857 bijna volledig herbouwd; ten oosten van de kapel heeft men, op de plaats van het vroegere huis voor pestlijders, een kraamzaal met vier bedden toegevoegd, en nabij daarvan, in 1844, een godshuis voor 12 of 13 oude mannen. Het hospitaal zelf bevat tegenwoordig 75 bedden, en de kloostergebouwen worden bewoond door 16 religieuzen. Aan deze lokalen is een grote hoeve verbonden, waarvan de afhankelijkheden vroeger uit 76 bunders bestonden[160].
In de middeleeuwen bevond zich buiten de Leuvense poort, op de plaats Copsem[161], een leprozerie. Er bestaan verschillende overeenkomsten tussen de stad en de pestmeesters. Op 14 mei 1598 kenden de twee ontvangers aan Catharina de Vos, echtgenote van François Van Diependale en weduwe van meester Cornelis Neestens, die dit ambt uitoefende, een maandwedde van 6 florijnen toe, plus een aime bier van twee stuivers en een kwart aime bier van twee blanken. Gedurende zes maanden, vanaf 14 mei, moest zij alle inwoners verzorgen die door besmettelijke ziekten waren getroffen; daartegenover zou zij per bezoek ontvangen: van rijke of gegoede personen 10 stuivers, van armen 8 stuivers. Als zij genazen, gaven de rijken haar 14 florijnen en de armen 5; als het

---

156 M. TERWECOREN l. c. p. XXXV
157 Rijksarchief - Archief van de gezamenlijke administratie en subsidies.
158 VAN OVERLOOP - Historisch overzicht van liefdadigheidsinstellingen.
159 Le guide fidèle – DESCAMPS – MENSAERT t. Ier p. 166
160 De archieven van het ziekenhuis zijn zeer beperkt; we hebben slechts één inventarisatie van bezittingen aangetroffen, die tussen 1709 en 1716 werd uitgevoerd door de beëdigde landmeter Maître Guillaume Couvreur.
161 Supra locum dictum Cosem, juxta viculum ibidem dictum 'S Roeterstreelken, inter bona hospitalis lirati Nycholat,,.... super eumdem campum, superius via per qua itur versus dumum leprosorum Filfordensium, etc. 1491. Kaartboek Zeven Fonteinen.

behoeftigen waren die door de tafel van de Heilige Geest werden ondersteund, kwam de betaling ten laste van die instelling. De stad beloofde Catharina indien nodig een woning te bouwen en verbond zich ertoe haar emolumenten te verhogen indien de plaag heviger zou woeden. Enkele dagen later werden de functies van pestmeester toevertrouwd aan chirurg meester Guillaume Alexandri; zijn jaarwedde werd vastgesteld op 60 Rijnse florijnen. Bovendien kreeg hij een pot wijn van 5 pond Vlaams, vrijstelling van wacht en militaire inkwartiering, en gedurende drie jaar, voor hem en zijn gezin, vrijstelling van accijns op bier dat in Vilvoorde zelf werd gebrouwen. Hij moest ontvangen: voor elke genezing van gegoede personen 10 florijnen; voor elke genezing van arme personen 5 florijnen; en indien de zieke stierf, slechts 2 florijnen (27 juni 1598). Meester Libert Vandenbo werd pestmeester in 1600, en meester Jan De Vetter in 1613. Aan deze laatste kende men 100 florijnen, 2 maten hout en 25 takkenbossen per maand toe, vanaf 22 november; men gaf hem een woning, een ton bier ter waarde van 6 florijnen 10 stuivers en een bed. Daartegenover verbond hij zich ertoe alle pestlijders gratis te behandelen en hun eveneens kosteloos geneesmiddelen te leveren (21 november 1613).

Er waren meermaals geschillen geweest tussen de stad en het hospitaal over het onderhoud van pestlijders. In 1577 verklaarde de gemeente dat zij een geschikte plaats zou zoeken waar zij de zieken zou laten verzorgen, op voorwaarde dat het hospitaal haar jaarlijks 40 Rijnse florijnen zou betalen en afstand zou doen van zijn rechten op de berm van de vestingwal bij de Vlaamse poort en op de nabijgelegen sluis. Later vroegen de religieuzen de ontbinding van dit contract; zij erkenden toen dat zij gehouden waren pestlijders op te nemen zoals andere zieken, tot het aantal van de zeven gestichte bedden, en zij stemden ermee in de voorschotten terug te betalen die de magistraat tijdens de besmettelijke ziekten had gedaan en die 1.600 florijnen bedroegen (29 januari 1615).

SCHOLEN, BEKENDE PERSONEN

De religieuzen van Ter Kameren hadden, als bezitters van het patronaatsrecht van Vilvoorde, in deze stad toezicht op de scholen.
Op de vrijdag na Beloken Pasen, in het jaar 1378, beloofde Willem De Walsche dat hij geen school meer zou houden zonder daarvoor toestemming te hebben verkregen van de abdis, zowel te Vilvoorde als op de andere plaatsen waar het klooster het recht had dergelijke instellingen toe te staan. [162]Later werd het toezicht op het onderwijs, naar het lijkt, aan het stadsbestuur overgelaten. Op 21 november 1568 koos het voor de duur van één jaar meester Paul Vincke tot scholmeester. Men kende hem volledige vrijstelling van accijnzen toe voor het bier dat hij voor eigen verbruik nodig had, en een wedde vastgesteld op 53 Rijnse florijnen. Bovendien moest hij ontvangen: van ieder kind van een burger 20 stuivers wanneer het Latijn leerde, en slechts 16 stuivers wanneer het zich beperkte tot het leren van het Vlaams; van ieder vreemd kind ten minste 25 stuivers. Meester Antoine Dubois mocht vreemde kinderen en de kinderen die bij hem inwoonden onderrichten, op voorwaarde dat hij jaarlijks 2 florijnen aan meester Vincke betaalde. Deze laatste ontving 12 stuivers per jaar voor elke jonge burgerzoon die elders dan bij hem onderwijs volgde; voor jonge meisjes, en evenmin voor jongens jonger dan acht jaar of voor jongens die schoolliepen bij onderwijzeressen, kreeg hij niets. Op 8 november 1569 werd zijn wedde “om gewichtige redenen” verhoogd tot 50 florijnen, onder verplichting voor hem om een ondermeester aan te nemen.
Op 16 juni 1570, toen men hem in zijn functies bevestigde en meester Dubois opnieuw toestemming gaf om les te geven, liet men beiden zweren het 53e artikel van het plakkaat betreffende drukkers, boekverkopers en schoolmeesters na te leven. Enige tijd later beloofden de schepenen, raadsleden en ontvangers aan Dubois hem de stadsschool toe te vertrouwen, en kenden hem intussen een wedde van 25 florijnen in royaux toe (10 oktober 1575)[163].Krachtens een ordonnantie van 17 oktober 1703 mochten schoolmeesters en schoolmeesteressen geen enkel boek gebruiken dat strijdig was met de godsdienst of de goede zeden. De leerlingen moesten iedere zondag en feestdag de mis, de vespers en vervolgens de catechismus bijwonen, en eenmaal per maand biechten; aan de pastoor werd de zorg voor de uitvoering van deze voorschriften voorbehouden, evenals het recht om onverbeterlijke kinderen naar eigen goeddunken te straffen. Naast de gemeenteschool bezit Vilvoorde twee gerenommeerde pensionaten, die ongeveer een halve eeuw bestaan en tot 180 interne leerlingen hebben geteld. Zij worden tegenwoordig geleid door de heren Flasschoen en Michaux.
Sinds 1830 zijn er in Vilvoorde nog twee andere pensionaten voor meisjes opgericht. Op 2 maart 1628 stichtte Martin Vandenzande beurzen ten gunste van zijn verwanten en, bij ontstentenis van hen, van jongeren uit Vilvoorde, voor de studie van de humaniora en de hogere wetenschappen, met inbegrip van de theologie; de pastoor en het weldadigheidsbureau zijn de begevingsgerechtigden van deze beurzen, die in 1818 opnieuw werden ingesteld. Gilles Periander uit Brussel, die in 1567 het beroemde Vlaamse gedicht *Uylenspiegel* in Latijnse verzen vertaalde, studeerde de humaniora te Vilvoorde onder Antoine Dubois, die beter bekend was onder de naam Sylvius. Deze stad schonk het leven aan twee beroemde mannen: kanselier Liesvelt en de scheikundige Van Helmont. Theodoor Liesvelt was van adellijke afkomst; zijn degelijke opleiding en zijn volmaakte kennis van het recht deden hem door de Staten-Generaal kiezen tot staatsraad, en vervolgens, in 1581, tot kanselier van Brabant. Aartshertog Matthias verhief hem tot ridder, en het was in zijn handen dat de hertog van Anjou op 19 februari 1582, in zijn hoedanigheid van hertog van Brabant, een eed aflegde die hij weldra op de schandelijkste wijze zou schenden. Na de terugkeer van de Spanjaarden in Brussel stelde hij zich tevreden met de titel van ere-raadsheer. Hij overleed te Brussel in 1601, op tachtigjarige leeftijd, twee jaar vóór zijn echtgenote Maria ’s-Hertogen.
De aartshertogen waardeerden zijn kennis en het volk prees zijn rechtschapenheid; toen in 1592 de Belgische adel besloot twee afgevaardigden naar Holland te sturen om er de weg van onderhandelingen te beproeven, viel de keuze op Liesvelt en op Maes.
Messire Jean-Baptiste Van Helmont, uit Brussel, een van de roemrijke namen van de Belgische geneeskunde, vestigde zich in Vilvoorde, waar hem op 9 december 1609 vrijstelling werd verleend van de accijnzen op wijn en bier.
Hij hield zich daar gedurende verscheidene jaren bezig met de studie van de natuurwetenschappen en met scheikundige proeven. Daar bracht zijn vrouw, Marguerite de Ranst, op 20 oktober 1614[164] een zoon ter wereld, Mercure Van Helmont geheten, wiens levensloop een reeks vreemde avonturen vertoont.

---

[162] Kaartboek ter Kameren p. 261
[163] Ledenlijsten uit die tijd
[164] Volgens het burgerlijk register van Vilvoorde staan hier de geboortedata van Van Helmonts andere kinderen: Pélagio werd geboren op 20 december 1611, Olympie op 13 december 1612, Léandre op 18 november 1613 en Elzéar op 2 maart 1616; de laatste twee stierven jong.

Hij was arts zoals zijn vader en publiceerde zijn werken, maar legde zich vooral toe op de scheikunde. Hij sloot zich aan bij een groep Bohemers om hun gebruiken te leren kennen, trok met hen door een deel van Europa, werd in Italië aangehouden en in de kerkers van de inquisitie geworpen.
Toen hij zijn vrijheid had herkregen, begaf hij zich naar Duitsland, waar hij verkondigde dat hij de taal had teruggevonden die ieder mens van nature sprak vóór de bederving van de maatschappelijke toestand. Men moet hem deze lof toezwaaien: hij was een van de eersten die zich bezighield met de opvoeding van doofstommen.
Deze ziener, die noch verstand noch geleerdheid miste, raapte — ik weet niet waar — de titel van baron op. Zijn dood vond plaats te Colin aan de Spree, of volgens anderen te Keulen, in 1699.
Van hem kent men een verhandeling over het Hebreeuwse alfabet, gepubliceerd te Sulzbach in 1667; filosofische opuscula, verschenen te Amsterdam in 1690; een zonderling werk, getiteld *Seder Olam*, drie jaar later dan de voorgaande; beschouwingen over de eerste hoofdstukken van Genesis, gedrukt in 1697, enzovoort. De stichter Jean Montfort, aan wie men de koperen leeuw in het koor van de Sint-Goedelekerk te Brussel te danken heeft, woonde in Vilvoorde. Twee schilders uit onze tijd zijn in deze stad geboren: Constantin De Coene en Jean Portaels; deze laatste, die met succes taferelen uit de Bijbelse geschiedenis en episodes uit het leven in de woestijn heeft weergegeven, houdt zich ook bezig met frescoschilderkunst.

HERLAER.

Een groot deel van het grondgebied van Vilvoorde vormde verschillende lenen die afhingen van het feodale hof van Brabant. De voornaamste waren geconcentreerd binnen de stad, in de wijk die zich uitstrekte tussen de Zenne en de Vlaamse Poort. Het leen dat men *Herlaer noemde (de weide van de heer,* van *heer* en *laer*), naast het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal, heeft tot op vandaag zijn oude betekenis behouden. Het kasteel is omgeven door water, en zijn uitgestrekte tuinen reiken enerzijds tot aan de Brusselse straat, en anderzijds tot aan de Grote Molenstraat; fraaie stallen, een klein bos, de weide die vroeger *Bourgogne-recycle* werd genoemd, een uitgangspoort naar het kanaal, een brug over de Zenne, een aanzienlijke fabriek maken deel uit van deze mooie villa, die sinds 1 januari 1847 toebehoort aan de heer Hanssens-Hap, thans burgemeester van Vilvoorde. Vroeger betaalde men er geen accijnzen, en de heerlijkheid had een meier, een feodaal hof, een cijnshof, een veldwachter, het recht een stier en een beer te houden, en andere feodale voorrechten.
Daar verbleef lange tijd een familie die de naam Van Vilvoorde droeg: de oude diploma's vermelden vaak leden van deze lijn, onder anderen: Arnold, die omstreeks het jaar 1150 leefde; Redmar, die in 1194 wordt vermeld; Gregorius (1210, 1220, 1228), die in verschillende oorkonden *villicus* of meier wordt genoemd, en die inderdaad amman of meier van Brussel was; ridder Jan (1226, 1228, 1266), die in 1266 de schenking goedkeurde van 14 bunders land en weiden aan de abdij van Ter Kameren, gedaan door een van zijn vazallen, Margaretha, dochter van Jan van Wolfdonc, en door haar voogd Walter van Haesdonc; Jan, zoon van de voorgaande, en Hendrik, zijn broer, schepen van Vilvoorde in 1266, die de bijnaam Utenhove of *de Curia* aannam (dat wil zeggen: van het hof), erfde van zijn vader onder meer een hoeve die in leen werd gehouden van Sophia, hertogin-weduwe van Brabant (akte gedateerd op de vooravond van Sint-Servaas, in 1267), en schonk, samen met zijn zoon Willem, aan de religieuzen van de abdij Sint-Michiel te Antwerpen zijn goederen te Neder-Okkerzeel (1291). Gosuin van Vilvoorde Utenhove, ridder, een van de ondertekenaars van de verdragen gesloten tussen Brabant en Vlaanderen, in 1336 en 1339, wordt ook in 1328 vermeld als *meysterier* van de hertog, onder de naam Gosuin genaamd Choloy Utenhove.
De Utenhoves van Vilvoorde voerden in hun wapenschild een schildhoofd met een opkomende leeuw.[165] Een jonkvrouw uit deze familie, Margaretha Utenhove of van Herlaer, bracht door haar huwelijk met Jan van Ophem het leen dat zij bezat te Vilvoorde bezat, en dat bestond uit verscheidene woningen en bijgebouwen gelegen in die stad, tussen het kasteel en de Zenne (*van der borch ter Zennen ontstreckende*). Ridder Jan van Ophem verhief het nazijn moeder en liet het na aan zijn kleinzoon met dezelfde naam (1 maart 1414-1415); vervolgens ging het over op ridder Hendrik Van Ophem, die het samen met zijn broer Jan en zijn dochter Margaretha verkocht aan Jan van Bourgondië, bisschop van Kamerijk, natuurlijke zoon van Jan zonder Vrees, hertog van Bourgondië. Jan verklaarde dat hij het verwierf voor zijn natuurlijke zoon Jan, die hij had bij Margaretha Absoloons, of, indien dit kind zou overlijden, voor Arnoud, die hem geboren was uit Jeanne de Spontin, en ten slotte, indien geen van beide onwettige nakomelingen in leven zou blijven, voor Filips, die Claire Vanderhoede ter wereld had gebracht (1459). Op 14 november van hetzelfde jaar verhief Willem Van Menartshoven, namens Jan van Bourgondië, het herenhuis van Herlaer, met het huis, de heuvel, de boomgaard, de wateren, de cijnzen en de renten die ervan afhingen.
Meester Jan Candrelier, secretaris van Brabant, ontving het als schenking van Jan, die de bijnaam Herlaer had aangenomen (leenverhef van 10 oktober 1500), maar blijkbaar slechts levenslang. Bij hun testament, gedateerd 22 december 1506, stichtten heer Jan van Bourgondië en zijn vrouw Jeanne de Hornes, voor de rust van hun zielen, twee jaargetijden, waarbij de zeven schepenen, de zeven oud-schepenen, de ontvangers, de secretaris en de bode van de stad Vilvoorde werden uitgenodigd aanwezig te zijn, gekleed in het zwart; ieder van hen die deze rouwplechtigheid bijwoonde, ontving één stuiver.
Jan van Herlaer werd ridder en had verscheidene zonen die het leen onder elkaar verdeelden: de oudste, Filips, verhief het geheel op 3 december 1508 en droeg het over aan Cornelis de Herlaer (leenverhef van 27 juni 1533); Godfried de Herlaer, heer van Monricourt, verhief een zesde ervan op 7 april 1535-1536; en Karel, die grootvalkenier en grootjagermeester-generaal van de Nederlanden en hoofdmeier van Vilvoorde was, liet eveneens een zesde na aan zijn zoon Thierry (leenverhef van 7 december 1536).
Deze laatste erfde de gunst en de waardigheden van zijn vader, behalve dat hij in plaats van valkenier-generaal hij was gruyer (?), watergrave en pluymgrave van het hertogdom Brabant werd. Hij overleed in 1565. De kinderen van Thierry en Jacqueline de Hoye — messire Frédéric, Hendrik, die eveneens hoofdmeier was, Madeleine, echtgenote van messire Jacques de Dongelberghe, drossaard van Brabant, en Elisabeth, echtgenote van Jacques Huvart, secretaris van de Raad van Brabant — verdeelden op 4 mei 1565 enkele eigendommen gelegen in de oude Brusselse straat, nabij de kerk.

[165] L'ESPINOY - Recherche des antiquités de Flandre. p. 392

Hendrik verwierf bovendien van Filips De Weert, heer van Boortmeerbeek, en van Madeleine De Rycke het huis genaamd het Grote Huis van Herlaer (*'t Groot huys van Herlaer*), dat uitkeek op het kerkhof van de parochie, in de Grote Molenstraat, dicht bij de Zenne (2 oktober 1565).
Het leen Herlaer zelf was toen vervreemd. Guillaume Pensart, eerste secretaris en griffier van de keizer, bij benoeming gedateerd 1531-1532, en buitengewoon meester van de Rekenkamer van Brabant bij patentbrieven van 21 december 1540, had het aandeel van Cornelis gekocht (leenverhef van 5 oktober 1536), dat van Thierry (leenverhef van 17 oktober 1537) en dat van Godfried (leenverhef van 1 april 1537-1538). Zijn zoon Antoine erfde het (leenverhef van 27 juni 1556), maar Herlaer werd daarna verkocht voor de Raad van Brabant en gekocht door messire Jan van Bourgondië, genaamd Phalaix (leenverhef van 28 april 1594), die het overdroeg aan ridder Hendrik de Dongelberghe, zoon van de eerder genoemde Madeleine van Bourgondië, en aan diens vrouw Adrienne Borluut, vrouw van Zillebeke (leenverhef van 3 december 1599).
Deze edelman oefende grote invloed uit in Brussel, waar hij dertienmaal tot burgemeester werd verheven en waar hij op 15 juni 1627 overleed. Van zijn drie zonen werd de oudste, Hendrik-Karel, de vertaler van Van Heelu, baron van Rhes en heer van Luttéal; de tweede, François, kreeg als zijn deel Herlaer (leenverhef van 28 mei 1633), Zillebeke en Busegem, en overleed op 30 december 1648; de derde, Filips, overleden in 1655, vervulde eveneens de functie van hoofdmeier van Vilvoorde.
François de Dongelberghe was vijfmaal burgemeester van Brussel; hij huwde Jeanne Oudaert, vrouwe van Korbeek-over-Dijle, uit wie hij naliet: Anne-Marie, echtgenote van Jean-Baptiste Dancels, die bij patentbrieven van 20 juli 1671 tot baron van Korbeek-over-Loo werd verheven; Hendrik, heer van Steenberge en Herlaer (leenverhef van 18 december 1653), Ter-Straten enzovoort, op 17 augustus 1661 verheven tot baron van Korbeek-over-Dijle; en Charles, raadsheer van Brabant, burggraaf van Zillebeke bij verheffing van 13 april 1672.
Baron Hendrik was gehuwd met Isabelle-Claire-Eugénie de Lodoza y Andueza, die hem onder meer schonk: Charles-Robert, baron van Korbeek en heer van Herlaer door leenverhef van 20 augustus 1667; Hendrik-Albert; en Marie-Anne, echtgenote van Philippe-Charles de Landas. Charles-Robert liet nakomelingen na die zich in de krijgsloopbaan onderscheidden, maar financiële moeilijkheden verhinderden hem Herlaer te behouden, dat werd verkocht aan de weduwe van raadsheer Alexandre de Baillencourt-Courcol, Marie-Isabelle de Landas (9 augustus 1695).
Messire Mathieu-Guillaume de Baillencourt-Courcol erfde Herlaer van zijn moeder, die in 1698 bovendien, voor 3.000 florijnen, de helft van het herenhuis had gekocht (leenverhef van 22 februari 1707). Hendrik-Albert de Dongelberghe, aan wie zijn vrouw Anne-Thérèse Van Eyck bij huwelijk het land Blaerthem had meegebracht, liet toen zijn rechten op de vaderlijke nalatenschap gelden. Na een schikking die op 21 september 1707 werd gesloten, verhief hij een derde van het leen (leenverhef van 24 maart 1710), dat hij vervolgens overdroeg aan Isabelle-Antonie L'Escornel, echtgenote van de heer de Baillencourt-Courcol, die raadsheer van de Rekenkamer was. Deze verkocht Herlaer, in ruil voor andere goederen aan ridder Gilles-Augustin d'Huyltenbroucq, luitenant-kolonel in dienst van de keizer en gouverneur van het fort Sainte-Marguerite (leenverhef van 31 december 1727). De achterneef van de heer d'Huyltenbroucq, messire Augustin-Charles-Joseph de Hooffnagle, zoon van Alexandre-Joseph de Hooffnagle en Marie-Josèphe d'Huyltenbroucq, bezat het vervolgens (leenverhef van 8 november 1731) en verkocht het, voor 7.000 wisselflorijnen, aan Pierre Jacquet (leenverhef van 16 december 1763). In die tijd werd Herlaer lange tijd bewoond door de Franse minister, de heer de Lesseps, die er op 22 november 1763 een diner voor veertig couverts gaf, gevolgd door een verlichting, een avondmaal en een bal; prins Karel en het Brusselse hof begaven zich er per slee over het kanaal heen, en keerden er op 7 augustus 1764 nogmaals terug met de zuster van de prins. Anne-Marie de T'Serclaes, weduwe van Jacquet en toen echtgenote van Joseph-Dieudonné de Lamboy, en Maximilien-Emmanuel-Hyacinthe de T'Serclaes, kapitein in het regiment van aartshertog Karel van Toscane, verkochten dit landgoed aan majoor Jean-Baptiste Henry de Kirchberg en aan zijn vrouw Marie-Caroline, barones van Blomberg (17 juli 1787; leenverhef van 15 van dezelfde maand), die het overdroegen aan Julie Fonton de la Salle, douairière van Benjamin-Charles-Alexandre de T'Serclaes, kapitein in dienst van de keizer en kamerheer van de keurvorst-aartsbisschop van Keulen (20 mei 1789).

ANDERE FEODALE WONINGEN BINNEN VILVOORDE.

Vroeger bestond er in Vilvoorde een familie die zich *de Retro* of *Van Achter* noemde. Gosuin *de Retro*, in 1214, en Nicolas Cole *de Retro*, in 1215, waren schepenen van Vilvoorde. Egide Vandenachter had in 1302 in deze stad beëdigde cijnsplichtigen die, bij gebrek aan een eigen gemeenschappelijk zegel, dat van de magistraten van de stad gebruikten. Later behoorde de *hof van Ghinderachter*, die door water was omgeven en waarvan de afhankelijkheden zich uitstrekten tot aan de Zenne, tot aan de sluis van de Spuymolen en tot aan de vestingwallen, met zijn cijnsboek en zijn feodaal hof toe aan Daniël Vanderven of Vandevenne. Zijn dochter, Isabella of Ermengarde van Vilvoorde, genoemd Vandevenne of Bellevenne, was een van de favoriete maîtresses van hertog Jan III. Zij had van hem Jan, Jeanne, Jeannette en Marie Vandevenne, aan wie hun vader schonk: aan de eerste 12.000 gouden royaux; aan de tweede het land Houtain, nabij Nijvel (8 april 1345); aan de derde, die huwde met Godfried Vanderdilft, 5.000 royaux[166]; en aan de vierde, die de sluier aannam in het klooster van de Rijke Klaren te Brussel, 5.000 royaux. Ermengarde viel in ongenade bij de hertogen Wenceslas en Johanna wegens "misdrijven" waarvan wij de aard niet kennen; omdat zij bovendien aan Guyot, pastoor van Huldenberg, beloften had gedaan die zij niet nakwam, namen zij haar goederen van *Ten Bossche* en *Ganshoren*, gelegen in dat dorp, in beslag en schonken die aan de pastoor (12 januari 1366, gebruik van Luik), op voorwaarde dat na diens dood zijn dochter Marie, en daarna Willem, zoon van Willem Criecksteen, ze zouden erven. Ermengarde tekende tegen deze veroordeling beroep aan bij de bisschop van Luik en bij de "eervolle mannen, rechters van zijn land". Maar toen Wenceslas hiervan op de hoogte werd gebracht, verzocht hij de bisschop en zijn rechters zich niet met deze zaak in te laten, die volgens hem alleen hemzelf aanging (15 december 1362).
Ridder Willem de Wilre was toen bezitter van het leen *van den Hove*. Op verzoek van de kinderen van De Ranst liet hertogin Johanna dit goed in beslag nemen; maar later kwam zij op andere gedachten en beval zij haar meier van Vilvoorde het bezit ervan aan Hendrik de Wilre te verzekeren (17 oktober 1400)[167]. Jeanne, dochter van Ermengarde Vandevenne, was gehuwd met Costin de Ranst, die het leen van Ghinderachter erfde van zijn tante Margaretha. Hij had achtereenvolgens als opvolgers: Jan, zijn zoon, in 1400-1401; Hendrik, broer van de voorgaande, die in gebreke was gebleven het verheffingsrecht van het leen te betalen, in 1405-1406; een tweede Hendrik de Ranst, zoon van de eerste, in 1431, en Elisabeth, zijn zuster, in 1449.
Hendrik Dauw, zoon van Elisabeth, verhief het op 14 oktober 1500 en liet het na aan zijn dochter Elisabeth (leenverhef van 31 maart 1513), die achtereenvolgens huwde met ridder Jan van Cortenbach en met een lid van de familie d'Enghien. Deze dame liet het bij testament na aan twee dochters die zij uit haar tweede huwelijk had: Marie, echtgenote van Jacques de Lalaing, heer van La Mouillerie, Sundberg enzovoort, en Jeanne (leenverhef van 22 juni 1561). De familie Lalaing verkocht het aan Rogier-Walter Vandernoot, heer van Carloo (leenverhef van 16 augustus 1675), wiens nakomelingen het tot 1777 bezaten; toen werd het eigendom van de baron van Willebroek (leenverhef van 7 augustus 1777).
De feodale tijd, waarin de meest uiteenlopende instellingen zich naast elkaar groepeerden en elkaar meestal wederzijds eerbiedigden, moest noodzakelijkerwijze de vreemdste tegenstellingen en de minst begrijpelijke omstandigheden opleveren. Zo waren de wetten die de gemeente Vilvoorde bestuurden niet op haar hele grondgebied verplicht: er bestond een hoekje grond waar hun werking was opgeschort, zonder dat deze plaats dat voorrecht te danken had aan eerbied voor de vorst of aan verering voor de eredienst. Aan het *Hof van Ghinderachter* waren verbonden: het recht om zwanen op de Zenne te plaatsen, het recht om een stier en een beer te houden, het recht om een van de vier veldwachters van Vilvoorde te benoemen, de visvangst in de gracht die van de zogeheten Brusselse weiden kwam en achter het kasteel liep, en een warande buiten de Vlaamse Poort, moest jaarlijks 50 koppels konijnen leveren.
Bovendien genoten twee erfgoederen daar een absoluut asielrecht, en niemand kon er worden lastiggevallen of aangehouden, noch hijzelf noch zijn goederen, om welke reden ook, burgerlijk of strafrechtelijk, noch door de gerechtsofficieren van de plaats, noch door anderen, alsof het een vrije kerk of een kerkhof was. Bovendien genoten deze plaatsen eveneens een volledige vrijstelling van taksen, belastingen en accijnzen, tenzij de bezitter wijn of bier per pot liet kopen; en deze vrijstelling strekte zich ook uit tot de boten die zich op de Zenne bevonden en aan het bevoorrechte eigendom waren vastgemeerd.
Waarom werden zulke grote immuniteiten toegekend aan een obscure heerlijkheid? Heeft Jan III op die manier niet de plaatsen willen verheerlijken waar hij gelukkige ogenblikken had doorgebracht bij de beminnelijke Ermengarde? Heeft hij niet de herinnering aan zijn lange en vruchtbare liefdes willen bestendigen? Nadat het oude patrimonium van de Vandevennes tijdens het bewind van koning Maximiliaan was verwoest en de woningen die er stonden

[166] Zie BEYKENS – t. Ier p. 448 en volgende
[167] Schatkist van de Rekenkamer - Ier Laye Leuven, genummerde stukken n° 8

volledig waren afgebrand, wilde raadsheer Antoine Heenkenshoot, die ze had verworven, niet langer op die plaats bouwen. Hij kocht een terrein nabij de Woluwe, tussen het *Monninckhof* en de *Meer*, blijkbaar hetzelfde als de woning die *Abts-Herberge* werd genoemd, omdat zij had toebehoord aan Walter Van Beringen, abt van Park.
Filips de Schone, aan wie hij toestemming vroeg om de immuniteiten waarvan de oude woning genoot naar zijn nieuwe verblijf over te brengen, stemde daarin toe nadat hij de Geheime Raad, de meier en de ontvanger van Vilvoorde, de Raad van Brabant en de Rekenkamer had geraadpleegd. Daarbij werd bepaald dat Antoine en zijn opvolgers slechts vrij van accijnzen zouden zijn wanneer zij wijn en bier per aam of halve aam kochten (Leuven, 4 september 1506). De *Abts-Herberge* behoorde vervolgens aan meester Charles T'Serraerts, daarna aan zijn zoon, messire Hendrik, die op 24 juni 1570 als burger van Vilvoorde werd aangenomen; zij werd vervolgens in 1586 door de Spaanse regering geconfisqueerd, maar aan messire Hendrik teruggegeven nadat hij zich aan de koning had onderworpen.
Vóór het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal, niet ver van de Vlaamse Poort en nabij de vestingwal, waarvan het slechts door een steegje was gescheiden, lag *'t hof te Straitem* of *Straethen*. Arnoud Vandenhorinc, Daniël, zijn zoon, en Thierri Vandenhoricke verhieven het achtereenvolgens voor het feodale hof van Brabant; maar omdat de erfgenamen van Thierri deze formaliteit niet wilden vervullen, schonk de vorst *'t hof te Straeten*, omstreeks het jaar 1450, aan Jan Vandeneede; naar alle waarschijnlijkheid werd deze woning in 1489 verwoest en werd zij niet meer heropgebouwd. Op 29 augustus 1497 bezwaarde Hubert Vandernoot met hypotheek de hoeve genaamd *'t hof ter Heyen*, gelegen in de *Langstraat* (Grote Molenstraat)tussen een steegje dat naar de Peperstrate liep en de goederen van Jan Van Olmen. Men vermeldt ook nog het *Winckhof*, het *Neerhof* of *Neerenhove*, enzovoort. Tegenwoordig telt Vilvoorde een groot aantal woningen die met smaak zijn gebouwd; maar, met uitzondering van Herlaer en het kasteel van de d'Aubremés, biedt geen enkele ervan een bijzonder uitzicht. De *Kieckuyt*, een oud gebouw dat in de Grote Molenstraat uitspringt, en dat bekroond wordt door een klein koepelvormig torentje, diende vroeger, volgens de gangbare opvatting, als verblijfplaats voor de kapelanen van de citadel.

CONINXLOO.

De velden die zich ten zuidwesten van Vilvoorde uitstrekken, tussen Heembeek en Grimbergen, behoorden vroeger gedeeltelijk toe aan de abdij van Ter Kameren; het hospitaal van Vilvoorde bezit er sinds onheuglijke tijden de mooie hoeve die *'t Voer* wordt genoemd (*Ten-Voerde*, 1516; *'t hoff ten Voerde*, 1530). De naburige plaatsen heetten vroeger *Verhouthem*, en de beek van Strombeek droeg de naam l' Ympde *Voertbeke*[168]. In 1312 hield Jan, zoon van Jan van Coninxloo, van het hertogdom Brabant een herenhuis en 24 bunders in leen, die vervolgens overgingen op Godfried *de Lapide* of Vandensteen, uit Mechelen[169]. Nicolas Vandensteen stond ze af aan Arnoud de Hellebeke, en Marie de Hellebeke droeg ze over aan de Bouchout. Later had dit goed achtereenvolgens als bezitters:
Corneille Vandenstenen, door aankoop (1447);
Filips Vanderkelenen;
Jan, zoon van Nicolas Oudaert, en zijn vrouw Catherine S'Blonden, door aankoop (1469);
Jan Vanderkelenen, zoon van Cornelis, door aankoop (1475)
Jan en Adolf, zonen van de voorgaande (1497);
Jan, zoon van de voorgaande (r. van 14 april 1499)
Jan Vanderkelenen, door afstand van zijn moeder, Catherine de Coodenberg, en van haar tweede echtgenoot Nicolas Van Cale (leenverhef van 12 januari 1508-1509);
Jacques De Luw en Catherine Oudaert, door aankoop (leenverhef van dezelfde dag);
Giselbert De Luw, hun zoon (leenverhef van 11 januari 1552-1553);
Jan De Luw, zijn zoon (leenverhef van 4 februari 1572-1573);
Nicolas Oudaert, heer van Ranst door retrait (r. van 17 maart 1566-1567);
Marguerite, dochter van de Nicolas, en haar echtgenoot messire Jean Vanderryt,heer van Broechem (r. van 5 juni 1578)
Marie Vanderryt, dochter van de voorgaanden, en haar echtgenoot Adrien Brouwers, schout van Broechem (leenverhef van 19 september 1618);
de erfgenamen van Marie (leenverhef van 8 februari 1631);
Marguerite Vanderryt, nicht van Marie, en haar echtgenoot Maximilien T'Seraerts, ridder, heer te Zandhoven en van Kasterlee (leenverhef van 31 december 1641);
messire Guillaume Vanderryt, neef van Marie;
Guillaume, zoon van de voorgaande, heer van Westwesel, drossaard van Bergen op Zoom (leenverhef van 26 oktober 1650);
Jean Van Duynen, voormalig burgemeester van Den Haag in Holland, door overdracht van Élisabeth Van Berchem en van Corneille Van Bronckorst tot den Poll, amman en rechter van Over-Betuwe;
Caroline de Dongelberghe, dochter van de heer van Margueritte, door overdracht van de voorgaande (leenverhef van 27 mei 1666);
Messire Charles-Robert, Henri-Robert, Caroline-Cécile, Marie-Anne en Marie-Françoise de Dongelberghe, kinderen van de baron van Korbeek (leenverhef van 21 januari 1676);
Caroline-Cécile, hierboven genoemd, door aankoop van haar zuster Marie-Françoise en van messire Maximilien De Mol (leenverhef van 23 maart 1697);
De neven en nichten van de voorgaande (leenverhef van 28 mei 1707);
Antoine-Joseph Wouters, zoon van Nicolas en van Marie Duynen;
Henri, Jacques, Marie en Marguerite, kinderen van Jacques Mols en van Marie Van Oudenhaeghen (leenverhef van 7 december 1731).
Jean-Joseph Vandermeulen, advocaat bij de Raad van Brabant, erfgenaam van de familie Mols (leenverhef van 15 maart 1762).
Een ander leen, dat Onbert Vandenbossche na zijn oom Jan de Bourlamont verhief in 1385-1386, behoorde lange tijd toe aan de Vandernoots, vervolgens aan de Busleydens en ten slotte aan de T'Serclaes. De landerijen die ervan afhingen, werden daarna verkaveld, en de woning zelf werd verworven door de premonstratenzers van Berne te Vilvoorde (leenverhef van 7 september 1680). Tegenover deze laatste bevond zich reeds in het jaar 1299 een tiendschuur, die tijdens de godsdienstoorlogen werd verbrand en afgebroken, en vervolgens door de abdij van Ter Kameren werd afgestaan aan de weduwe van Adolf de Busleyden (3 november 1620). Vroeger stond er op deze

[168] Te Vilvoorden, ter plaetsen geheeten Verhouthem, op de rivieren aldaer die Ympde Voertbeke geheeten, 11 juli 1573. — In 1287 en in 1308. Op deze plaats vermeldt men het Ymmenpedeken, het pad van Immon.
[169] Terzelfder tijd verhief een zekere Jan Monetarius, of de Monnayeur, van het hertogdom 19 bunders land, *apud Coincloe, ad Perke.*

plaats een kapel, die omstreeks het jaar 1780 werd hersteld; er werd op alle zondagen en feestdagen een mis gelezen, vergezeld van onderricht.

DRIE FONTEINEN.

Op 30 juli 1560 begon men met de bouw van de sluis die later die van Ransbeek of van de Drie Fonteinen werd genoemd, en die in september 1561 voltooid werd. Deze sluis, de eerste die de boten tegenkwamen wanneer zij uit Brussel vertrokken, is op een roosterwerk gebouwd, zonder heipalen noch vloer. De mooie fontein, waaraan zij haar gewone naam ontleende, werd in 1565 op kosten van de stad Brussel geplaatst door Paul De Prince, meesterwerkman van het kanaal, en kostte 110 Rijnse florijnen.
Zij bestond toen uit een gecanneleerde Dorische zuil, bekroond met een beeld van de heilige Michaël, patroon van Brussel, voorgesteld met in de ene hand de weegschaal waarmee hij, volgens een oude legende, de zielen weegt, en met de andere het zwaard waarmee hij de duivel bedreigt; vier waterstralen, gevoed door bronnen die oostwaarts op de hoogten lagen, sprongen uit de zuil en vielen in evenveel bekkens, waaromheen een ijzeren balustrade liep[170]. Het beeld van de heilige Michaël werd op bevel van het gemeentebestuur van Vilvoorde verwijderd tijdens de Franse overheersing. In 1812 en 1814 vervaardigde beeldhouwer Pletinckx, tegen betaling van 1.800 frank, een ander beeld, dat men in 1820 plaatste. De fontein werd enkele jaren geleden afgebroken, en het water van de bronnen die haar voedden dient nu uitsluitend voor het gebruik van het tuchthuis. Vroeger genoten deze wateren zo'n grote faam dat vreemdelingen er dikwijls water van mee naar huis namen; in 1793 wilde de stadhouder van de Verenigde Provinciën, vader van koning Willem I der Nederlanden, ervan proeven, en hij gaf een goudstuk aan de dienstmeid die hem een glas aanreikte.
Het naburige gehucht werd herhaaldelijk versterkt. Een besluit van de Staten-Generaal van 29 maart 1585 vermeldt het Fort aan de Fontein, bij Vilvoorde; in 1697 stemden de magistraten van Brussel, op hoger bevel, 2.000 florijnen om de bruggen en sluizen van het kanaal te versterken, onder meer door het sas aan de Fontein met palissaden te omringen. Op 18 september 1708 kwam een Franse partij, geleid door de partizaan Beaufort, de poorten en andere werken van de sluis vernielen.
Vroeger boden de herbergen en uitspanningen van de plaats het hele jaar door een levendig uitzicht; de kermis of plaatselijke feestdag werd gevierd op Sint-Michiel. Men gaf er dan bals, waar de inwoners van Brussel in groten getale heen trokken, sommigen per rijtuig, anderen per boot. Sinds de aanleg van de noordelijke spoorlijn en sinds de afschaffing van de openbare botendienst, die er aansloot op de diligences van Mechelen, biedt Drie Fonteinen de aanblik van een verlaten oord.
Bij de ingang van het gehucht bouwde Jean-Joseph Walckiers de Gamerages, heer van Loenhout, in 1780 de villa die later toebehoorde aan de heer Jules Wellens, burgemeester van Brussel na de heer Vanderfosse tot 1850, vervolgens aan de heer Stevens, en die tegenwoordig eigendom is van de heer Van Volxem-Marischal, die burgemeester van Brussel, lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en minister van Justitie is geweest. Het paviljoen zelf is van een zeer eenvoudige bouw; haar enige versiering bestaat uit een balustrade die het uitzicht op het dak verbergt. De tuinen echter, die hellend afdalen naar de steenweg en het kanaal, zijn met smaak aangelegd en beplant met exotische bomen van de grootste schoonheid. Naast deze charmante verblijfplaats, die men het kasteel van Fontigny noemt, stond vroeger een herberg genaamd *Het Vliegend Hert*; de beroemde graaf de Nény kocht haar op 30 augustus 1777 van Walckiers de Gamerages en verving haar door een buitenhuis, dat hij versierde met een tempel, een kluis en een ijskelder. Zijn kinderen — Caroline, echtgenote van de burggraaf de Sandrouin de Villers-sur-Lesse, kamerheer van keizer Jozef II; Philippe, staatsraad, voorzitter en hoogbaljuw van Doornik; en Thérèse, echtgenote van Gosuin de Fierlant, staatsraad en voorzitter van de Grote Raad van Mechelen — verkochten het voor 12.200 wisselflorijnen aan Émélie-Josèphe Van Laethem (10 november 1784). Daarna ging het over op Guillaume-Antoine-François, baron de Feltz de Maestroff, raadsheer van de gouverneur-generaal, en op zijn vrouw Rosalie-Mathilde-Lucie Helman de Ter-Heeren, ouders van mevrouw de gravin Vilain XIIII, die zeer onlangs te Basel is overleden. Tijdens de Brabantse Omwenteling, bij het oproer tegen de Vonckisten, werd dit buitenhuis geplunderd door rovers die uit Brussel waren gekomen[171].
Het was in 1830, toen de heer De Wellens burgemeester van Brussel was, dat de prins van Oranje, later koning onder de naam Willem II, en zijn broer, prins Frederik der Nederlanden, naar Vilvoorde kwamen toen zij zich voorbereidden om tegen het opgestane Brussel op te trekken. Hun troepen, die ongeveer vijf- of zesduizend man telden, bezetten de stad en de vallei van de Woluwe tot aan Diegem. De prinsen wilden de weg van de onderhandelingen proberen vóór zij hun toevlucht namen tot geweld, en lieten de notabelen van Brussel uitnodigen om met hen tot overeenstemming te komen. Een deputatie, bestaande uit de heren Emmanuel d'Hooghvorst, Vandersmissen, graaf Vanderburch, ridder Hotton, Rouppe en Vandeweyer, vertrok op 1 september 's morgens naar Vilvoorde. De ontvangst die de prinsen de afgevaardigden aanvankelijk bereidden, was zeer koel, en dezen stonden op het punt zich terug te trekken, toen de prins van Oranje van gedachten veranderde; hij toonde zich

[170] Sanderus - Aulae
[171] Zie het pamflet zonder titel: La joyeuse entrée mise en pratique n° 2 p. 6 en volgende

vriendelijk en hartelijk, maar weigerde Brussel anders binnen te gaan dan aan het hoofd van zijn troepen en voordat de Brabantse kleuren waren verdwenen. Dit antwoord bereikte weldra de hoofdstad, waar het alleen maar nieuwe ijver voor het verzet opwekte. Talrijke barricaden verrezen er als bij toverslag, en de proclamatie van de prinsen werd met gemompel van verontwaardiging ontvangen.
Toch begaf zich om zeven uur, nauwelijks twee uur na de terugkeer van de eerste deputatie, een tweede afvaardiging naar de prinsen, bestaande uit de heren baron de Sécus, Vandersmissen, prins de Ligne, Max-Delro5se, Michiels en Teichmann, bij wie zich de ambassadeurs van Spanje en Oostenrijk aansloten. Zij werd nog koeler ontvangen dan de vorige; na een afzonderlijk onderhoud met de twee buitenlandse ministers, prins Frederik en de heer Van Gobbelschroy, stemde de prins van Oranje er echter mee in zich de volgende dag naar Brussel te begeven, slechts vergezeld van zijn staf. Men kent de gebeurtenissen die daarop volgden. Na vier dagen van gevechten uit Brussel verdreven, trokken de Hollanders zich terug naar Vilvoorde, waar hun achterhoede op 29 september werd aangevallen door don Juan Van Halen; de stad werd bijna zonder weerstand ingenomen en de bewaking van het tuchthuis werd toevertrouwd aan de burgerwacht[172].

[172] DE LEUTRE – Histoire de la révolution Belge, t. Ier p. 89 et t. II p. 65

DE WEIDEN VAN VILVOORDE.

De stad Vilvoorde was vroeger buitengewoon rijk aan gemeenschappelijke goederen; in de zeventiende eeuw bezat zij er nog meer dan 100 bunders, zowel in het Nerenbroek als in het Brusselbroek. Zij waren zo belangrijk dat men het beheer ervan toevertrouwde aan een bijzondere sergeant, en wij zien hertog Filips de Goede deze functies op 17 oktober 1465 aan Godefroid Bruninck toevertrouwen. De Brusselse of Vilvoordse beemden strekten zich uit van de stad tot aan de steenweg van Diegem bij de Budabrug, tussen de Zenne enerzijds en de Weygracht anderzijds. Het *Coreboeck* verbiedt er stenen te plaatsen langs de rivier. Toen er tussen de Brusselaars en de Vilvoordenaars een geschil ontstond omdat de eersten beweerden er kudden schapen te mogen laten grazen, stond een overeenkomst van 8 augustus 1418-1419 hun toe er 300 ooien te laten weiden die niet besmet waren met ziekten.
Ook de inwoners van de dorpen Diegem en Machelen-Sint-Gertrudis mochten na Sint-Jan van deze weiden gebruikmaken. Het was slechts toegestaan er schapen van welke soort ook te laten weiden van 8 september tot half mei, op straffe van een boete van één sou per schaap; gedurende de rest van het jaar waren de weiden voorbehouden aan schapen die toebehoorden aan de inwoners van Vilvoorde en van de twee hierboven genoemde dorpen, of die de winter in hun stallen hadden doorgebracht (ordonnantie van 26 juni 1518). Aan deze boete van één sou voegde men op 23 juni 1550 de straf toe van verbeurdverklaring van een twaalfde deel van de schapen die in strijd met deze bepalingen waren binnengebracht, en op 22 augustus daaropvolgend de verbeurdverklaring van de hele kudde.
De gemeente heeft haar rechten op het Brusselbroek behouden; maar om een deel van haar schuld te betalen, heeft zij de rechten die zij bezat op het Nerenbroek[173], de Benedenweide, ten oosten van Vilvoorde, afgestaan. Reeds op 15 maart 1635, zien wij haar magistraten aan een particulier, voor een termijn van 60 jaar, en tegen betaling van een som van 110 florijnen, de tweede snede *(de tweede oogst of de toemaat na de eerste oogst)* van een deel van die weide afstaan, en hem toestemming geven dit terrein af te sluiten. Het *Cortboeck* bestraft met een boete van 10 stuivers per kop vee degene die zijn vee in het *Nerenbroeck* laat binnengaan vóór Onze-Lieve-Vrouw in september, en met 10 schellingen, eveneens per kop, degene die er schapen of varkens laat binnenbrengen vóór Sint-Maarten. Elk jaar maaiden de inwoners van het gehucht Houtem daar het hooi van dertien bunders weiden die aan de hertog van Brabant toebehoorden, en elk huishouden van de stad Vilvoorde was verplicht er iemand heen te sturen om het hooi op hopen te zetten.

[173] Nederbruch , 1277: Nederbroec 1283

DE OMGEVING VAN HET STATION.

Andere weiden bevonden zich nog op de plaats waar men vroeger, tussen de Leuvense en de Brusselse poort, het *fort Mima* zag, en waar zich vandaag een mooi spoorwegstation verheft, tussen de boomkwekerij van de heer de Bavay en de tuinen, omzoomd met vijvers, van het voormalige klooster van Bethanië. De oevers van de Woluwe bieden op deze plaats, en stroomopwaarts tot nabij Diegem, een opmerkelijke bijzonderheid: zij liggen bijna overal hoger dan de omliggende terreinen, en op verschillende plaatsen lopen beken, waarvan de loop beter overeenstemt met de algemene gesteldheid van de bodem, onder de rivier door, door middel van kleine aquaducten, gevormd uit middelgrote steenblokken**.** Alles wijst erop dat het onderste deel van de bedding van de Woluwe is omgeleid, hetzij om in Vilvoorde een groter aantal watermolens te kunnen bouwen, hetzij veeleer met het doel de grachten van deze stad van water te voorzien en aldus de kracht van haar verdedigingsmiddelen te vergroten. Men gelooft in Vilvoorde dat de Woluwe vroeger in de Zenne uitmondde bij de molen van Sint-Michiel, via de *Hollebeke,* een van haar afleidingen; zonder die mening te verwerpen, menen wij bij voorkeur dat het de beek is die *Vondelgracht* wordt genoemd, de *gracht van de weg,* die vandaag haar bedding inneemt; deze beek ontspringt in de tuinen van het kasteel van Beaulieu, te Machelen, en doorkruist vervolgens van noord naar zuid de weiden van dit dorp, tot aan de grenzen van Vilvoorde, waar zij verdwijnt in de *Weygracht*. Zo zou de naam *Oude Aa, de Oude* Aa, verklaard worden, die men vroeger aan deze plaatsen gaf.[174]
De weiden naast de Woluwe en die langs de *Traweelbeek* (vroeger *Traoilbeke*), moeten in 1102 door Hendrik I aan de stad zijn geschonken. Het *Core-boeck* verbiedt de burgers, op straffe van een halve oude groot, schapen die aan vreemdelingen toebehoren te laten drijven naar het *Overryt*, aan de kant van Machelen. Op de plaats waar de Traweelbeek onder de Woluwe doorloopt, lagen vroeger vijvers, vandaag drooggelegd. Alles schijnt erop te wijzen dat op deze plaats grote werken zijn uitgevoerd op kosten van de gemeente.
Op het plateau, ten noorden van de Woluwe, staat een kleine kapel[175], die gebouwd werd met behulp van een legaat uit 1633, om de herinnering levend te houden aan het klooster van Ten-Troost, dat op die plaats bestond tot in 1578. Meer naar het oosten, op de grens van Peutie, lag het gehucht Steenvoort, en op enige afstand, ten noorden daarvan, zag men een grote ronde plaats die geen tienden betaalde en een oud park lijkt te zijn geweest, vandaar haar naam *Perike, Pereke*.[176] Een weg omgaf haar aan alle kanten en was zelf, naar het westen toe, begrensd door een beek, de *Perkgracht*, die zich ging voegen bij een andere, genaamd de *Watergracht* of gracht van de Wevers.
In januari 1574-1575 stond de Spaanse regering het *Perckbosch* te Vilvoorde af aan Nicolas Beert, algemeen ontvanger van financiën, tegen een jaarlijkse cijns van 28 pond per jaar; in dit bos, dat 6 bunders omvatte, bevonden zich veel onbeboste plaatsen, en de bodem was er bijna overal moerassig en slecht; Beert nam op zich het te ontginnen. Het *Galgenland* of *terrein van de galg* grensde eraan. In maart 1542-1543 liet de provoost van het hof daar het hoofd van de soldaten ophangen die, tegen de troepen van keizer Karel V, de stad Düren in het land van Gulik had verdedigd. Men plaatste boven het hoofd van deze ongelukkige een opschrift met de woorden: *Dit is de kapitein van de muitmakers*, oftewel: *Ziehier de kapitein van de rebellen*[177]. Een veld, eveneens gelegen in de richting van het dorp Perk, heet het *Trolleveld*, volgens sommigen naar bepaalde geesten die, volgens de overlevering, er plezier in scheppen de boer bij zijn werkzaamheden te helpen.[178]
Deze namen wijzen erop dat de oude Scandinavische eredienst niet uit Vilvoorde is verdwenen zonder er herinneringen achter te laten; talrijke legenden, die nog altijd de winteravonden verlevendigen, voeren ons terug naar de tijden waarin elke vallei haar geliefde spook had, elke bron haar geheimzinnige geest, elke nacht haar fantastische verschijning. Een inwoner zal u vertellen hoe hij, toen hij op een avond naar huis terugkeerde, de *weide van het Kasteel* zag, dat wil zeggen de weide ten oosten van het tuchthuis, tot leven gewekt door een schitterend banket, waar ridders, bedekt met fonkelende wapens, rond een tafel zaten die met kostbare vazen was gedekt; zoals hoe hij omringd werd door de gasten van dat helse maal, die hem wijn aanboden; hoe, bij een groot kruisteken, heel dat apparaat van duivelse schijnvertoning verdween. Anderen zullen u de volgende episode vertellen: Op een dag vonden maaiers in het graan een vrouw die scheen te slapen, zonder dat echter iets erop wees dat zij ademhaalde. Nieuwsgierig om te weten wat zij kon zijn, riepen zij een herder uit de buurt, van wie men zei dat hij zeer onderlegd was in de kennis van verborgen zaken. Toen hij die vrouw had gezien, zei hij: “Het is een *mara*, een vrouwelijke demon, en zij is hier gekomen om op een zak te rijden.” Toen zij hem uitlachten, spoorde hij hen aan zich wat te verwijderen. Toen hij alleen was, boog hij zich over de vrouw en fluisterde haar enkele woorden

---

174 In de weide genaamd Overryt, naast de plaats Oude Aa, 1307 (Cartularium van Ter Kameren, p. 273).
Juxta locum dictum de Oude Aa, propre semitam qud itur versus Filfordiam, 1350.
175 M. HALLMANN heeft er een mooi zicht aan gegeven
176 Ry der stat van Vilvoirden, ter plaitsen geheeten den Perricke 1548 – Ten Percke geheeten ’t Galgenlant by Vilvoerden 1631
177 Annecdota Bruxellensia
178 Herinneren hier aan een plaats genaamd ‘de vallei van de duivel’, s’ duyvelsdal, bevindt zich tussen Vilvoorde en Coninxloo

in het oor; onmiddellijk kwam een klein diertje toegesneld, nauwelijks zo lang als een vinger, maar zeer goed gevormd, dat in de mond van de vrouw kroop. De herder gaf haar daarop een harde slag; zij ontwaakte, draaide zich om, leek zeer verbaasd en vluchtte halsoverkop weg, tot grote verbazing van de maaiers.[179]

[179] WOLF, Niederlandische sagen, p. 343

HOUTEM.

De plaats waar het gehucht Houtem ontstond, *(woning bij het bos)*, bij een kleine beek die *de Lebbeke* werd genoemd, bood in 1230 nog het uitzicht van een eenzame plek, bij het bos), toen prins Hendrik, oudste zoon van de hertog van Brabant, aan de religieuzen van Ter Kameren een aalmoes schonk van 85 bunders bos, gelegen in het woud van Vilvoorde *(in quodam silva de Vilvordia jacentia)*; tegelijk gaf hij drie van zijn vazallen toestemming om aan dezelfde gemeenschap te vermaken: de eerste, een hoeve van dertien bunders grond; de tweede, een andere hoeve; de derde, twee bunders. De abdij richtte op deze plaats een hoeve in, die werd uitgebaat door broeders of religieuzen van de cisterciënzerorde. Toen men hun wilde verbieden turf te steken in de naburige weiden, beval prins Hendrik de meier en de schepenen van Vilvoorde hen te beschermen, en waarschuwde hij hen dat zij gestraft zouden worden indien zij niet toezagen op de uitvoering van zijn bevelen (1232)[180]. In 1316 was broeder Jan Rode meester of bestuurder (*magister*) van de hoeve van Houtem. Naast het cijnshof van Houtem, dat de gewoonte van Ukkel volgde, vond men op deze plaats verschillende feodale lenen. De heren van Machelen bezaten er, in de zeventiende eeuw, het domein *Quadespapen* of *van de slechte priester*, waarvan de beëdigde pachters een bijzonder zegel gebruikten. Een hoeve, *'t Hof ten Schrieck* genoemd, behoorde er toe aan heer Arnoul De Rycke en werd in 1614 verdeeld onder de kinderen van Barbe De Rycke, vrouw van Jacques d'Ailly, en die van Marguerite De Rycke, die gehuwd was met de heer Hisenau. Men vermeldt te Houtem een plaats genaamd *Hughenhoven* (1264) of *Huynhoven* (1441), en in het meest afgelegen deel van het gehucht ontstond een groep huizen met de namen *Ten-Bossche* of *Houtem-Bosch*. In 1779 liet de abdij van Ter Kameren er de kapel herbouwen en kende zij een bezoldiging toe aan de tweede vicaris van de parochiekerk van Vilvoorde, op voorwaarde dat hij op zon- en feestdagen de goddelijke dienst te Houtem zou vieren; bovendien werd in de hoeve van het klooster voor deze vicaris een woning ingericht. In 1803 bleef de kapel behouden en werd aan degene die haar bediende een jaarlijkse bezoldiging van 600 frank toegekend. Nadat deze het gehucht had verlaten, werden zijn functies vervuld door de vicarissen van Vilvoorde; vervolgens, vanaf 1811, door de pastoors van Peutie en Perk. Van 1814 tot 1828 had de eerste alleen het recht om er de pastorale functies te vervullen, die hij aan zijn vicaris toevertrouwde. In 1825 werd de kapel door de regering erkend; in 1837 werd het beheer van haar belangen toevertrouwd aan een kerkfabrieksraad; ten slotte werd er in 1838, nadat Vilvoorde er een pastorie had laten bouwen, een onafhankelijke kapelaan aangesteld. In de laatste tijd heeft men meermaals gevraagd om Houtem tot een afzonderlijke gemeente te verheffen; maar te veel voorbeelden hebben de noodlottige gevolgen van dergelijke maatregelen aangetoond om deze veel kans op slagen te geven. Onze gemeenten opsplitsen betekent ze verarmen; men zou hun aantal veeleer moeten verminderen. Vilvoorde mag dus hopen zijn oude uitgestrektheid te behouden; gelegen zoals zij is, is zij geroepen haar vroegere voorspoed te hernemen en opnieuw bloeiend te worden, zoals in de tijd van Hendrik I, Jan III en Johanna van Brabant.

BIJLAGE.

Volgens een volkstelling van de bevolking van Vilvoorde, die zich in een van de registers van de burgerlijke stand bevindt, telde zij in 1672, 1.687 inwoners.

[180] Opera dipl. T. I p. 419